

**KRING VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PHARMACIE
IN BENELUX**

CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE

Bulletin Nr 72

September 1987

Redacteurs	{	Dr. L. J. Vandewiele
Rédaction		Dr. D. A. Wittop Koning

INHOUD / SOMMAIRE

Apotekerslatijn (L.J. Vandewiele)	Blz.	1
Honderd jaar farmacie in Friesland (H.A. Bosman-Jelgersma)		4
De Leidse Docenten bij Pharmacie (F.A.H. Peeters)		11
Bergen op Zoom en de Farmacie (D.A. Wittop Koning)		23
Een cursus over de gastronomie door Apr. Charles Louis Cadet de Gassicourt (1769-1821) (H. Leupe)		30
Pamflet van de Brusselse dokters tegen de apothekers van Brussel in 1660 (L.J. Vandewiele)		39
Een onbekende brief van Peeter van Coudenberghe aan Joachim Camerarius (1576) (L.J. Vandewiele)		60
Boekbesprekingen		67

APOTEKERSLATIJN

L.J. VANDEWIELE

Zoek niet naar het woord *Apotekerslatijn* in Van Daele, Verscheuren of Winkler Prins enz., het staat er niet in. Wel staat er:

Potjeslatijn, met als definitie (bij Verschuere(n)): als apotekers op hun potjes hebben, slecht Latijn, keukenlatijn, kramerslatijn.

Keukenlatijn: zoals de broederkoks in de kloosterkeukens hun Latijnse gebeden aframmelden, dus slecht Latijn, barbaars Latijn.

Kramerslatijn wordt gedefinieerd: slecht Latijn, potjeslatijn, overstaanbare taal. Dit doet denken aan een *apotekersrekening*: een overstaanbare verwarde rekening.

Dat de mensen, als ze over deze soorten Latijn spreken, niets onaardigs tegenover het Latijn van de apotekers bedoelen is klaar, men heeft het over de opschriften van de apotekerspotten (de «pottekarië») en de termen in de apotekersrekeningen. En inderdaad termen of inschriften zoals: E. DIAS: FRAC. of U ENULATUM of CONF. HAMECH zijn voor leken zo goed als hebreuws.

Dit geldt enigszins ook voor *jagerslatijn*, voor oningewijden is dat de onverstaanbare vaktaal van de jagers en op de tweede plaats komt dan eerst de jagersopschepperij, met de onmogelijke jachtverhalen. Ditzelfde geldt voor *visserlatijn*, de grootspraak van vissers. Dit wordt verder uitgebreid tot *stroperslatijn*, *reizigerslatijn*, *kramerslatijn*.

Het Latijn, de taal der Romeinen, was tot in de 19e eeuw de taal der wetenschap. Het Latijn van de klassieke periode onderging onder invloed van het kristendom wijzigingen, werd in die vorm de universele taal van de R.K. kerk. Dan spreekt men van *kerklatijn*. Gedurende de middeleeuwen was het Latijn een universele taal onder de geleerden, waardoor deze onderling konden konverseren, welk ook hun land van herkomst was. Het *middeleeuws Latijn* bleef als internationale voertaal van het geestelijk leven fungeren tot in de 19e eeuw; het was mogelijk en gemakkelijk om te gaan studeren in gelijk welke universiteit, taalbarrières bestonden niet en het is opvallend in de biografieën van 15e-16e-17e-eeuwse geleerden, hoe gemakkelijk zij van hogeschool wisselden, van het ene land naar het andere.

De Europese uitwisseling was, dank zij het Latijn, tot in de Nieuwe Tijd geen ijdel begrip. Het was eerst in 1835 dat aan de Belgische universiteiten het Latijn werd vervangen door het Frans; in Nederland was de voertaal aan de hogescholen het Latijn tot ongeveer 1850.

De apotekers hebben, lang vóór dat zij universitair geworden zijn, de geleerden-taal gebruikt. Het eerste examen dat de apotekarissen moesten afleggen ging steeds over hun kennis van het Latijn, was die onvoldoende, dan mochten zij de andere proeven niet afleggen.

Over de verplichting van de kennis van het Latijn voor apotekers, hebben we bewijzen van in de 15e eeuw. Het eerste boek dat de farmaceutische etiek behandelt is het *Compendium aromatariorum* van Saladinus de Asculo. (1) Dit boek mag gerust

genoemd worden het eerste apotekersboek t.t.z. het eerste boek dat nu eens uitsluitend voor apotekers werd geschreven (en niet voor artsen en apotekers). Saladinus zegt, dat de apotekers gehouden zijn de grammatica, de taalregels te kennen («scire grammaticam»), m.a.w. het Latijn machtig te zijn, om de voorschriften te begrijpen, het antidotarium (= receptenboek) te verstaan, alsook de medische wetenschap d.i. de werken die over de geneeskunde handelen (2). De klassieke geneeskundige werken werden meestal uit andere talen vertaald in het Arabisch, de taal der geleerden en nadien, vanaf de 12e eeuw, uit het Arabisch in het Latijn, de nieuwe geleerdentaal.

De verplichte kennis van het Latijn wordt in de 16e eeuw bevestigd door Valerius Cordus in zijn *Dispensatorium sive Pharmacorum conficiendorum ratio*, dat, na de verbeteringen door apoteker Peeter van Coudenberghe aangebracht, het beste en meestgebruikte formularium van de 16e-17e eeuw is geweest, in binnen- en buitenland. Valerius Cordus begint zijn inleiding met de woorden: «Qualem virum Pharmacopoeum esse debet», «Hoedanigh dat een Apotheker behoort te zijn» staat er in de Nederlandse vertaling (3). Hierin wordt gezegd: «Ten eersten, so en moet hy niet alleene slechtelijck, maer geheel volkomentlijck ende eygentlijck konnen de Latijnsche sprake, op dat hy de dingen die de geleerde Medicijns generalijck oft specialijck hen lieden ordonneren, wel ende volkomentlijck soudén mogen verstaen. Dat hy hem oock geensins en betrouwe genoegh geleerd te wesen ... soo sal hy ook alle dagen nieuwe dingen moeten leeren, ende en sal niet mogen altijts yemandt hebben, die hem de selve dingen soude mogen leeren, ende voor oogen bewijzen, maer sal van noode zijn, dat hy de selfde leere uyt de beschrijvinge van de geleerde Mannen. Daeromme, ist dat hy niet seer wel en verstaet de Latijnsche sprake, soo en sal hy geensins, oft immers den meesten hoop van de vruchten van de nieuwe vonden niet weten».

Matthias de l'Obel (Lobelius) geeft hierop een kommentaar, dat ten zeerste verbaast: hij zegt dat Cordus en alle andere vroegere schrijvers de kennis van het Latijn als een der voorwaarden om een goed apoteker te zijn aanprijzen maar dat hij het daarmee niet eens is. Men vindt «heden veel gierige meesters, dewelcke leer-jongers aenveerden, die te vroeg rijp zijnde, ende noch geenén vasten grond in de Latijnsche sprake hebbende», zodat het beter ware deze «in haer Moeders tale t'onderwijsen». Hij is voorstander van het voorschrijven in de moedertaal en het ware beter de Latijnse schrijvers te vertalen «ende datmen alle consten onderwees in de Universteyten in gemeene tale, gelijk begost was in Vranckrijck... Want dit leven is kort, ende de jonckheyt verliest veel tijdt ende 't beste deel van haer jeugt, om diversche spraken volkomentlijck te leeren... Door dese middel soudén de Medicijns, Apothekers, ende Chirurgijns voordér geraken in de ervarentheyt der Konste, dan sy dagelyckx doen».

Met deze progressieve opvatting stond Lobelius zo goed als alleen; alleszins werd hij hierin niet gevolgd want de latere stedelijke ordonnantiën zijn unaniem om het Latijn voor het onderwijs te behouden.

Zo lezen we in de Statuten van de Brusselse Magistraat van 1641 (4), dat degene die zich willen bekwamen in de farmaceutische kunst, moeten bedreven zijn in de Latijnse taal, niet alleen om de «Paradigmata sive Receptas» van de geneesheren te begrijpen, maar ook de boeken van auteurs die over de geneeskunde handelen, inzonderheid onze Farmakopee.

Met ongeveer dezelfde argumenten wordt de verplichting Latijn te kennen voorgeschreven door de Gentse Magistraat in 1652 (5). Dit wordt herhaald in 1663 (6).

In de Mandata & Publicata à D.D. Praetore, Consulibus, Senatoribus et Consilio civitatis Antverpiensis van 6 juni 1660 wordt de eis Latijn te kennen niet expliciet geformuleerd, doch aangezien de statuten en de farmakopee in het Latijn gesteld zijn, lijkt zulks vanzelfsprekend.

Deze vanzelfsprekenheid geldt eveneens voor al de Belgische farmakopees tot en met I (1854), II (1885), en III (1906), ofschoon voor deze drie telkens een franstalige uitgave medeuitgegeven werd, dit ter intentie van de drogisten, die eveneens verplicht waren, voor hun enkelvoudige produkten, zich aan de voorschriften van de farmakopee te houden maar niet verplicht waren Latijn te kennen.

De volgende farmakopee IV (1930) werd in beide landstalen uitgegeven, het Latijn werd verlaten. Het onderricht aan de universiteit werd vanaf 1835 in het Frans en vanaf 1930 in de moedertaal gegeven.

Men kan de verdwijning van het Latijn als universele geleerdentaal betreuren, men kan dit goedkeuren, voor beide standpunten zijn er valabele argumenten naar voor te brengen.

Uit bovenstaand overzicht kunnen we dus besluiten, dat de apothekers vroeger steeds een grondige kennis van het Latijn moesten hebben. Daardoor bestaat het woord *Apotekerslatijn* niet. Had er een denigrerende klank aan dit woord vastgezet, het ware ongetwijfeld in alle woordenboeken te vinden geweest!

Dr. L.J. Vandewiele
Goudenhandwegel 26
B-9120 Destelbergen.

NOTEN

(1) Saladino de Asculo Serenitatis Principis Tarenti physici principalis compendium aromatariorum. Verzamelwerk: Joannis Mesuae Damasceni Opera Omnia. Venetiis 1623, p. 251 v.-264 v.

(2) «aromatarii tenentur scire grammaticam, ut valeant bene intelligere dispensationes receptarum & antidotarium & scientiae medicinae».

(3) Den Leyds-man ende Onderwyser der Medicynen. Rotterdam 1656.

(4) Statuta Amplissimi Magistratus Bruxellensis, Medicos, Chyrurgos, Pharmacopoeos concernantia, a supremâ Brabantiae Curia, approbata. 1641, art. V.

(5) Leges & decreta Magistratus Gandavensis Flandriae Metropolis Doctores Medicos, Chyrurgos & Pharmacopaeos concernantia. 1652, art. XVI.

(6) Statuta & decreta civitatis Gandvensis, Ad Medicos, Pharmacopaeos, & Chyrurgos spectantia. 1663, art XVII.

HONDERD JAAR FARMACIE IN FRIESLAND *

H.A. BOSMAN - JELGERSMA **

Inleiding

Het onderwerp 'Honderd jaar farmacie in Friesland' is niet los te zien van een voorgeschiedenis. Veel eerder dan de oprichting in 1885 van het Departement Friesland werd het apothekersberoep in deze provincie uitgeoefend. Het is belangrijk eens na te gaan waaruit deze departementale gemeenschap is voortgekomen en hoe de oprichting daarvan werd verwezenlijkt. Maar niet alleen dat, want door verder terug te gaan in de tijd krijgen we meer inzicht in het farmaceutische doen en laten zoals zich dit in de loop der eeuwen in Friesland ontwikkelde. U zult dan constateren dat de geschiedenis van de farmacie in Friesland iets is om trots op te zijn. Ik wil dan ook beginnen de nadruk te leggen op die voorgeschiedenis. In 1985 waren er drie herdenkingen waarover ik wat zou willen zeggen, opdat u vooral niet het idee zult hebben dat dat jaar alleen belangrijk is wegens het 100-jarig jubileum van het Departement Friesland.

Rembertus Dodonaëus

Op 10 maart 1985 was het vierhonderd jaar geleden dat de geneesheer en botanicus Rembertus Dodonaëus te Leiden overleed. Hoewel Dodonaëus

van geboorte een Zuidnederlander was, een Mecheelaar, was hij van Friese afkomst. Zijn familie van vaderszijde bekleedde geslachten lang voorname ambten in de Friese steden. Zijn vader kwam uit Leeuwarden, trok naar Mechelen, alwaar zijn zoon Rembert werd geboren.

Sommige auteurs schrijven het doorzettingsvermogen van Dodonaëus toe aan het Friese bloed dat in zijn aderen stroomde. Dodonaëus werd beroemd door zijn 'Cruydeboek', dat in geen enkele zestiende- en zeventiende-eeuwse apotheek in de Nederlanden ontbrak, ook niet in Friesland. Dit werk, in de landstaal geschreven, werd gepubliceerd in een tijd waarin ten minste 80% van de geneesmiddelen van plantaardige oorsprong was. Bij de apothekers van destijds voorzag het in een grote behoefte, omdat hierin uitvoerig de verschillende eigenschappen van de simplicia werden beschreven. Dit zouden we tegenwoordig de beschrijving van de 'kwaliteitseisen' noemen.

De Universiteit van Franeker

Op 29 juli 1985 was het eveneens vierhonderd jaar geleden dat de Franeker Universiteit werd geopend, zodat Friesland een eigen instelling voor weten-

Key words

Friesland
History of pharmacy
Pharmacists
Pharmacopoeias
Societies, pharmaceutical
Universities

Trefwoorden

Apothekers
Farmacopeeën
Friesland
Geschiedenis van de farmacie
Universiteiten
Verenigingen, farmaceutische

*Voordracht gehouden ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het Departement Friesland van de KNMP, Leeuwarden, 22 november 1985.
**Mathenesselaan 1, 2343 HA Oegstgeest.

Bosman-Jelgersma HA. Honderd jaar farmacie in Friesland. Pharm Weekbl 1986;121:623-9.

Abstract

Hundred years of pharmacy in Friesland

In the course of time pharmacists in Friesland have often started important new developments. Several of their initiatives were known and became common practice throughout The Netherlands. In the history and minutes of the 'Departement Friesland' of the KNMP (Royal Dutch Association for Advancement of Pharmacy), founded in 1885, several examples of such developments are to be found.

Samenvatting

Apothekers in Friesland hebben in de loop der eeuwen vaak belangrijke nieuwe activiteiten ontplooid. Hun initiatieven kregen nogal eens landelijke bekendheid en werden nagevolgd. In de voorgeschiedenis en de notulen van het in 1885 opgerichte Departement Friesland, vindt men daarvan voorbeelden.

schappelijk onderwijs en onderzoek kreeg. In de Faculteit der Geneeskunde werden de vakken botanie en chemie als belangrijke hulpwetenschappen van de medische opleiding gedoceerd. Om dit naar behoren te kunnen doen, werden dan ook een kruidentuin en een chemisch laboratorium gesticht. De hoogleraar in de geneeskunde en botanie, Menelaus Winsemius, heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt door in 1631 een Hortus Botanicus aan te leggen. Deze tuin zou in de loop der jaren steeds worden uitgebreid en verfraaid.

Onder leiding van de hoogleraar in de geneeskunde, botanie en chemie, Willem Ouwers, werd in de achttiende eeuw het initiatief genomen tot het bouwen van een Orangerie, een plantenkas voor tropische en exotische gewassen. Tijdens de inlijving van ons land bij Frankrijk werd de Franeker Academie bij Keizerlijk Decreet in 1811 opgeheven. De planten werden naar de Hortus van Groningen vervoerd en de rest in 1813 publiek verkocht.

Diezelfde Willem Ouwers wist ten behoeve van het onderwijs in de scheikunde een chemisch laboratorium in te richten. In 1753 werd daartoe een huisje vlak bij de Hortus Botanicus aangekocht. Apotheker Wassenbergh uit Leeuwarden leverde de benodigde chemicaliën. Bij de benoeming van Ouwers tot rector magnificus in 1752, wijdde de Franeker apotheker Johan Schrader een zogenoemd 'chemisch gedicht' aan deze hoogleraar. Hierin wordt de belangrijke rol van de scheikunde voor de bereiding van geneesmiddelen tot uitdrukking gebracht.

In de loop van de zeventiende en achttiende eeuw, waarin het chemische geneesmiddel steeds belangrijker werd, zou de scheikunde zich als wetenschap snel ontwikkelen. Apothekers hebben daarin een belangrijke rol gespeeld. Zij immers hadden een laboratorium waarin zij chemische medicamenten bereidden. De uitgangsmaterialen hiervoor waren veelal ertsen, mineralen en metalen. Hierop doelt apotheker Schrader in zijn chemisch gedicht als hij over Ouwers schrijft:

'Dan gaat zijn ijver voort met onvermoeide schreden
In menig bergspelonk, of onder Aerdse Mijn,
Rukt met een sterke hand vaneen haar vaste leden,
Maakt van haar ingewand een heilsaam medicijn'.

De taak van Willem Ouwers werd in 1755 verlicht door de aanstelling van een lector in de chemie, Feyo Udo Winter. Het ligt voor de hand dat Winter, die jarenlang apotheker te Franeker was, de wetenschappelijke belangstelling, kennis en vaardigheid in dit vak grotendeels zal hebben opgedaan in zijn apothekerslaboratorium. Hij studeerde tevens geneeskunde aan de Franeker universiteit en behaalde daarin de doctorsgraad. Sedertdien oefende hij ook de geneeskundige praktijk uit.

Dat Winter te Franeker een geziene figuur was, blijkt uit de lijkrede, uitgesproken bij het overlijden van de eerste hoogleraar in de chemie, Weyer

Willem Muys. In deze rede wordt Winter genoemd: 'onze apotheker Feyo Winter, een man ook in de geneeskunde ervaren, een zeer groot minnaar der geleertheit, die de overledene gedurig heeft opgepast'. Toen het onderwijs in de scheikunde en de materia medica onder de hoede van Winter was gekomen, werden het chemisch laboratorium en het instrumentarium belangrijk uitgebreid. In 1759 benoemde men Winter, die volgens Curatoren 'zijn praktijk geheel en al aan het werk der chemie heeft overgegeven', tot hoogleraar in de scheikunde.

Franeker was dus van 1585 tot 1811 een belangrijke universiteitsstad. Er waren een kruidentuin en een chemisch laboratorium. Hoogleraren gaven ten behoeve van de medische studenten colleges in de botanie en de chemie, vakken die ook voor de apothekers van groot belang waren. Wellicht hebben apothekersleerlingen, hoewel hun opleiding geheel in het gildewezen was verankerd, geprofiteerd van de mogelijkheden die de universiteit bood. Zo konden zij de geneeskrachtige kruiden in de Hortus Botanicus bestuderen, zoals dat ook in Amsterdam, Leiden, Rotterdam en Den Haag gebeurde. Het is bekend, dat in de periode ná 1811 – toen de universiteit was opgeheven en er een Rijksatheneum was gesticht waar wél hoger onderwijs werd gegeven maar geen academische examens konden worden afgelegd – Claes Mulder, hoogleraar in de chemie, botanie en farmacie, zich bijzonder heeft ingespannen voor de opleiding van apothekersleerlingen, die hij van 1822 tot 1841 privé-onderwijs gaf. Te Amsterdam verscheen in 1824 van zijn hand 'Handleiding tot de scheikunde, ten gebruike bij mijne lessen en voor eigene oefening van apothekersleerlingen en liefhebbers dier wetenschap'.

De familie Haverschmidt

Ruim tien jaar na de publikatie van dit belangrijke scheikundeboek, werd in Leeuwarden op 14 februari 1835 in een apothekersgezin het zesde kind geboren, een zoon. Diens geboortedag zou 150 jaar later, in 1985, uitgebreid worden herdacht. Deze man was François Haverschmidt, bekend door de jolige en spotzieke 'Snikken en Grimlachjes', die hij als Leids student onder het pseudoniem Piet Paaltjens schreef. Uit andere geschriften en brieven van hem wordt duidelijk hoe hij de dierbaarste herinneringen bewaarde aan zijn ouderlijk huis en het gezinsleven. Hieruit spreekt ook de grote waardering en toegenegenheid voor zijn vader, die apotheker en wijnkoper was.

Deze Theodorus Haverschmidt was destijds zijn vader als apotheker opgevolgd en in de leer geweest bij een apotheker te Leeuwarden. Bovendien volgde hij colleges aan het Franeker atheneum, bij Prof. Van Breda, hoogleraar in de chemie, botanie en farmacie, de voorganger van de reeds genoemde Claes Mulder. Nicolaas Theodorus Haverschmidt was een rechtschapen, eerlijk en algemeen geacht

burger van Leeuwarden. Hij diende zijn geboortestad in vele functies. Hij was kerkvoogd, lid der Stedelijke Raad en directeur van de Spaarbank. Hij was een echte 'pater familias', beheerde de apotheek op kundige wijze en was bovendien een doortastend zakenman. Dat blijkt wel uit het feit dat onder zijn voortreffelijke leiding de wijnhandel Haverschmidt tot grote bloei kwam.

Om de wijnen zelf uit de verschillende landen te kunnen halen, vestigde hij zich als reder en hij beperkte zich niet alleen tot de wijn, maar vervoerde ook andere handelswaren. De combinatie apotheker/wijnkoper was in de negentiende eeuw bepaald niet ongewoon. François Haverschmidt, die predikant werd, maakte ter gelegenheid van de gouden bruiloft van zijn ouders in 1873 een gedicht, waarin hij deze beide activiteiten van zijn vader belicht. In dit vers discussiëren een fles champagne en een medicijnfles, die beurtelings hun belang verdedigen. Ik citeer u hieruit enkele regels: 't is wel waar, de gastheer vulde menig flesch met medicijn, maar zijn klanten dronken altoos liever uit zijn fleschen wijn'. En dan antwoordt de medicijnfles: 'En als dan de dokter even, naar de lui hun tongen keek, riep hij: weg met de champagne, Gauw een drankje uit d'Apotheek'.

De apotheek van vader Nicolaas Theodorus werd in 1882 opgeheven na het overlijden van zijn oudste zoon, die hem als apotheker had opgevolgd. Zo kwam er een einde aan een periode van ruim tachtig jaar waarin drie generaties Haverschmidt als apotheker in het pand aan de Voorstreek te Leeuwarden de artsennijbereidkunst hadden uitgeoefend.

Door een ogenblik stil te staan bij drie herdenkingen, heb ik getracht een kijkje te geven in het Friese farmacaceutische verleden. Het is niet de bedoeling dat ik vandaag dat verleden chronologisch ga behandelen. De ontwikkeling van de farmacie is in deze provincie niet anders geweest dan in de rest van ons land. Toch moet ik vaststellen dat diezelfde ontwikkeling, juist in Friesland, zich soms onderscheidt door bijzondere initiatieven, een bepaalde prestatie of anderszins, zodat de bekende uitdrukking 'Fryslân Boppe' ook hierop van toepassing zou kunnen zijn. Ik geef u daarvan graag enige voorbeelden.

Leeuwarder Farmacopee

In de loop van de zeventiende eeuw verschenen in ons land de eerste voorschriften, boeken, farmacopeeën, waarin geneesmiddelen als grondstof en preparaat werden beschreven. Deze farmacopeeën hadden kracht van wet, dat wil zeggen ze werden door het gezag verplicht gesteld. Als eerste verscheen in 1636 te Amsterdam de Pharmacopoea Amstelredamensis. Andere steden wilden toen niet achterblijven en zo zouden in de loop der tijd de stedelijke farmacopeeën van bijvoorbeeld Utrecht, Den Haag, Leeuwarden, Rotterdam en Alkmaar

volgen. De Amsterdamse Farmacopee was wel de meest gebruikte, niet alleen in Amsterdam maar ook ver daarbuiten. Zo was in het Friese Bolsward, volgens de gildebrieff uit 1662, de Amsterdamse Farmacopee verplicht.

Blijkbaar was de vraag naar de eerste Amsterdamse Farmacopee zeer groot, want in 1636 verschijnt na de eerste druk ook de tweede, de editio altera, niet alleen in Amsterdam, maar ook in Franeker bij drukker Berent Berentsma. Men veronderstelt dat er in die academiestad geleerden waren die, de behoefte aan een officieel voorschriftenboek inziende, ten behoeve van doktoren, apothekers en studenten van Franeker, dit werk lieten drukken. Het is nog de vraag wie daartoe het initiatief nam, wellicht dat daar de archiefstukken nog eens antwoord op zullen geven.

Meer is bekend over het initiatief, ruim vijftig jaar later genomen door het Collegium Medicum te Leeuwarden, waardoor op 3 juni 1687 een eigen farmacopee verscheen. Zo kreeg dus in de rij van Nederlandse stedelijke voorschriftenboeken ook Leeuwarden, als vierde, een plaats. De Friezen onderscheiden zich van de Hollanders en dat blijkt uit het argument dat zij voor die uitgave van de Leeuwarder Farmacopee aanvoeren. De situatie anno 1687 was immers zo, dat de apothekers in Friesland bij de bereiding van geneesmiddelen zich hielden aan de farmacopeeën van Amsterdam, Utrecht en Den Haag. Dit leidde tot verwarring en was bovendien, zoals men schreef: 'strijdigh met de natuyr der menschen woonachtigh onder sulcken climat als dese provincie gelegen is'. Met andere woorden, het klimaat is hier zó anders dan in Holland, dat zo iets in de farmacopee zijn neerslag moet vinden. Misschien bedoelde men voor een deel wel het geestelijk klimaat. Wie zal het zeggen!

In de Commissie die de Pharmacopoea Leovardiensis samenstelde en beoordeelde, hadden behalve doktoren ook apothekers een stem. Dat was zeer vooruitstrevend, daar in andere steden bij de samenstelling van een wetboek voor apothekers, deze er zelf meestal geheel en al buiten gelaten werden. De eerste uitgave van 1687 werd in hetzelfde jaar nog gevolgd door een Nederlandse vertaling onder de titel 'Leeuwarder Apotheek'. Dit was eigenlijk ook een herziene bewerking, gezuiverd van fouten en met vele aanvullingen, gerealiseerd door één van de doktoren/commissieleden, Feyo Johannes Winter, de grootvader van Feyo Udo Winter, de apotheker die later hoogleraar in de chemie te Franeker werd.

Feyo Johannes Winter was stadsgeneesheer te Leeuwarden en had een grote praktische ervaring, niet alleen in de geneeskunde maar ook in de artsennijbereidkunde. In zijn Nederlandse vertaling is het aantal pagina's ten opzichte van de Latijnse uitgave met honderd toegenomen, hetgeen een graadmeter is voor het grote aantal aanvullingen en verbeteringen. Het blijkt dat de Leeuwarder Farma-

copee de geest van de tijd weergeeft, want het werk is sterk beïnvloed door de 'iatrochemie': genezing van ziekten door chemische geneesmiddelen. Vergelijking met de bestaande voorschriftenboeken leert dat het aantal chemische preparaten sterk is toegenomen. Anderzijds treft men minder enkelvoudige grondstoffen aan, edelstenen worden niet meer genoemd, evenmin als buitenissige zaken uit het dierenrijk als geitenkeutels, koemest en gebalsemd mensenvlees.

Het is in deze farmacopee merkbaar dat de Friese doktoren én apothekers modern en wetenschappelijk waren ingesteld en daardoor verdween het geloof in allerlei magische middelen meer naar de achtergrond. Ik vermoed dan ook dat men in het citaat dat ik noemde, doelde op het andere 'geestelijke klimaat' in deze provincie. De Leeuwarder Farmacopee vermeldt op het titelblad 'Galenico-Chymica', dus volgens de galenisch-chemische wijze. Vandaar ook een lijst van 'chymische characters', waarmee de farmacopee aanvangt, chemische tekens, zoals die in de receptuur werden gebruikt. Veel eigentijdse chemische geneesmiddelen zijn erin opgenomen en andere, obsoleete middelen waren afgevoerd. Daardoor stak het boek zeer gunstig af bij de gangbare farmacopeeën. Het is dan ook begrijpelijk dat het werk van Winter zeer in de smaak viel. Van de dertien edities zijn er slechts vier te Leeuwarden gedrukt, de andere kwamen in Amsterdam en Leiden van de drukpersen.

Er is nog een primeur van Friese bodem. Van Feyo Johannes Winter verscheen in 1705 een handboekje 'Gewassen en Mineralen' met de beschrijving van een aantal gangbare geneeskrachtige grondstoffen. Hiervan beschrijft hij de eigenschappen, het gebruik, de tijd van verzamelen en de omstandigheden van bewaring. Volgens het voorwoord: 'nuttig én voor de doctoren die apotheken moeten visiteren én voor aankomende apothekers die hun meesterproef moeten doen'. Anno 1705 was er nauwelijks literatuur op dit gebied voorhanden en zal het boekje wel in een grote behoefte hebben voorzien. Pas in 1743 kwam een Nederlandse vertaling van een werk van de Franse apotheker Léméry van de pers: 'Het Woordenboek der enkele Droogrijen'. Het boekje van Winter is hiervan een eenvoudige voorloper en als zodanig uniek te noemen.

Geneeskunde in de negentiende eeuw

Wij maken nu een sprong in de tijd van anderhalve eeuw. In 1867 dringt de emancipatie van de vrouw door in de farmacie. Volgens een ministeriële beschikking kunnen dan ook vrouwen worden toegelaten tot het examen van leerling-apotheker, die is te vergelijken met de huidige apothekersassistent. En het is een 'Frysk Famke' die als eerste zo'n diploma krijgt uitgereikt. Op 6 juni 1868 slaagde te Meppel voor dit examen, zoals het Handelsblad meldde: 'een jonge jufvrouw uit Friesland, de dochter van een apotheker, die tot de best onder-

wezene en bekwaamste behoorde. De eerste vrouw in ons land die een dergelijk examen ooit heeft gedaan'. Deze 'jonge jufvrouw' was de dochter van apotheker Visser uit Lemmer.

Zij ging werken in de apotheek van haar vader, maar overleed drie jaar later, in 1871, 20 jaar oud, aan tyfus. In het Pharmaceutisch Weekblad werd aan haar overlijden als volgt aandacht besteed: 'haar edel karakter maakte haar bij iedereen bemind. Zij strekte tot steun van haar zwakken vader, . . . bij de uitoefening der pharmacie, hielp hare moeder zoveel zij vermocht en wist door vriendelijkheid en mededeelzaamheid aller harten te winnen . . .'. In het apothekersgezin Visser te Lemmer had zich een drama afgespeeld. Zo'n drama was aan de orde van de dag, want in deze 'goede oude tijd' waren de medische omstandigheden nog ronduit slecht te noemen. Het was de tijd waarin men bijvoorbeeld overleed aan de pislloed en dier noodlottige metgezellen de longtering. Pas ná 1880 zou de periode der 'bacteriënjagers' aanbreken, die van Pasteur en Lister, toen zouden de oorzaken van ernstige ziekten worden ontdekt, van tuberculose, cholera, lepra, difterie, syfilis en tyfus.

Toen Aaltje Visser in 1871 overleed, had men nog geen idee van asepsis en antisepsis. Er waren zeer slechte hygiënische omstandigheden en het drinkwater, geschept uit poelen en sloten, was de oorzaak van tyfus en cholera. In 1877 zouden enige artsen uit Leeuwarden aan het gemeentebestuur concessie vragen voor het stichten van een drinkwaterleiding, maar dit wordt afgewezen en pas elf jaar later zou er een waterleiding komen.

Uit die periode stamt ook het dagboek van de Friese dorpsdokter Sytze Greidanus, die over het voorschrijven van geneesmiddelen in Friesland het volgende opmerkt: 'Geen medicijnen geven, dat ging niet. Wat zouden de mensen wel menen als er niets werd voorgeschreven? Zij zouden denken dat wij de patiënt opgaven, dat wij er niets meer aan konden doen en de patiënt moest sterven. Zij zouden dadelijk een andere dokter halen of naar de duivelbanner gaan. Nee, er moest iets voorgeschreven worden, elke ziekte moest met veel medicijnen worden verdreven'. En ook zonder voorschrift van de arts worden in die tijd veel geneesmiddelen gebruikt, die in advertenties werden aangeprezen.

Geheime geneesmiddelen

De verkoop van deze zogenoemde 'geheime geneesmiddelen' was al jaren een punt van discussie. Toen de Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Pharmacie in 1842 werd opgericht, ging deze onderzoeken hoe die verkoop kon worden tegengegaan. Ook de verschillende Departementen van de NMP, die allengs ontstonden, hielden zich met deze kwestie bezig. Na de oprichting van de Maatschappij telde Friesland verschillende plaatselijke Departementen, zoals Franeker, Dokkum, Leeuwarden en

Harlingen. Alleen Harlingen en Leeuwarden bleven bestaan tot 1885, het jaar van oprichting van het Departement Friesland.

Ik sta nog even stil bij het plaatselijke Departement Leeuwarden, opgericht in 1880. Eén van de oprichters was een jonge, militaire apotheker, Herman van Gelder, dezelfde die in 1875, samen met Dr. Vitus Bruinsma, een nieuw weekblad voor de farmacie en verwante wetenschappen was begonnen onder de titel 'De Pharmaceut'. Hierin verschenen artikelen onder de algemene titel 'Onze strijd tegen de geheime middelen in Nederland'. Dit vakblad voor apothekers was echter niet de geschikte plaats om het grote publiek te bereiken. Men besloot daarom een boekje over dit onderwerp uit te geven, getiteld 'De Kwakzalverij met geneesmiddelen en de middelen om haar te bestrijden. Een boek voor allen die hun gezondheid en hun beurs liefhebben'. Dit boekje verscheen te Leeuwarden in 1878.

Het woord 'kwakzalverij' is gevallen. U weet wellicht dat dit niet altijd de ongunstige betekenis had die er nu doorgaans aan wordt toegekend. Het was zelfs zó, dat in de negentiende eeuw op het platteland van Friesland onder het woord 'quak' een heelmeeester werd verstaan. Maar de verkoop van geheime geneesmiddelen, waarvan de samenstelling onbekend was, zodat men alleen op de ingewikkelde, veelbelovende namen en aanprijzingen moest afgaan, werd meestal in één adem genoemd met kwakzalverij. De gebroeders Bruinsma hebben op 1 januari 1881 de 'Vereeniging tegen de Kwakzalverij' opgericht. Een particulier initiatief uit Friesland. Men probeerde het probleem te lijf te gaan door middel van voorlichting en waarschuwingen aan het publiek en men ging de geheime middelen analyseren, waardoor de werkelijke waarde kon worden aangetoond en ook de gevaren ervan.

Apotheker Herman van Gelder was jarenlang de ziel van deze vereniging en sedert 1884 ook redacteur van het 'Maandblad tegen de Kwakzalverij'. In het Pharmaceutisch Weekblad van 1922, ter gelegenheid van zijn 50-jarig apothekersjubileum, staat over hem het volgende: Herman van Gelder was altijd in de oppositie. Men zou haast zeggen, dat hij door de uniform die hij zovele jaren droeg, zijn strijdvaardigheid verhoogd zag. In 1889 verdedigt hij op de algemene vergadering der NMP, als afgevaardigde van het Departement Leeuwarden, de uitgave van een geschrift tegen de kwakzalverij, tegen het advies van een enigszins angstig Hoofdbestuur. In de jaren 1889 tot 1891 was hij zelf lid van het bestuur en 'behoorde hij steeds tot hen, die door zijn keurige kritieken' op een soms wat slap beleid, prikkelden tot daden. Men vond de levendige, maar met de koppigheid van zijn Friese landgenoten min of meer behepte opposant wel eens lastig, nimmer echter onaangenaam en zeer velen stonden met hun sympathie achter hem. Op zijn best was hij als leider van het Maandblad tegen de kwakzalverij. Hieruit komt hij te voorschijn als de idealist, de

onvermoeide strijder tegen alles wat in strijd is met wetenschappelijke en reële uitoefening der geneeskunst en der pharmacie.

Departement Leeuwarden

Het was zeker de invloed van Van Gelder die het Departement Leeuwarden in 1883 aldus deed besluiten: 'De te Leeuwarden uitkomende dag- en weekbladen worden uitgenodigd desnoods met dwang om de bekende clause onder de kwakzalversadvertenties: "verkrijgbaar in alle apotheken", weg te laten, wijl zodanige uitdrukking door de leden van het Departement zal beschouwd worden als laster'.

Het Departement Leeuwarden was op 8 februari 1880 nauwelijks opgericht of enige weken later waren er in de stad ziektegevallen, vermoedelijk veroorzaakt door het gebruik van steranijsmelk. Onmiddellijk nam een Commissie het initiatief deze zaak diepgaand te onderzoeken. Nog nooit had een vergiftiging met steranijs in Europa plaatsgehad. Het onderzoek, waaraan vooral de Leeuwarder apothekers Schmidt, Bruinsma, Van Gelder en Lam meewerkten, werd verricht op chemisch, botanisch, toxicologisch en fysiologisch gebied. De conclusie was dat de vruchten van de echte steranijs, *Ilicium verum*, waren vermengd met die van de Japanse heester, *Ilicium religiosum*, die giftig zijn. Het was de eerste keer dat een dergelijke vergiftiging in Europa was waargenomen én beschreven.

Het rapport hiervan, uitgebracht door het Departement Leeuwarden der NMP werd in druk uitgegeven en verspreid reeds twee maanden nadat de eerste intoxicatieverschijnselen waren geconstateerd. In het Pharmaceutisch Weekblad van 23 mei 1880 vindt men het volgende commentaar: 'Het debuut van dit jeugdige Departement Leeuwarden belooft veel voor de toekomst. Het toont, welke werkrachten zich daar bevinden en hoe deze in staat waren binnen betrekkelijk korte tijd belangrijke uitkomsten te leveren'.

Departement Friesland

In 1884 opende de Maatschappij de mogelijkheid tot het oprichten van provinciale departementen. Op 22 februari 1885 was het zover in Friesland. Op die datum kwamen 17 apothekers uit de provincie Friesland samen in de foyer van de Harmonie te Leeuwarden. De oprichting werd, als punt 1 van de agenda, met applaus aangenomen. 35 Leden hadden zich aangemeld. In het bestuur namen twee apothekers uit Leeuwarden zitting: Herman van Gelder als vice-voorzitter en G.B. Schmidt als secretaris. Voorzitter werd De Vries uit Harlingen, penningmeester was Van der Feer uit Sneek. Het vijfde lid werd Hooftman uit Lemmer. Tijdens de tweede bijeenkomst op 29 maart bood apotheker Bloembergen namens het inmiddels opgeheven Departement Leeuwarden een zwarte ebbehouten voorzittersha-

mer aan met zilveren plaat en toepasselijk opschrift. Hij uitte daarbij de wens 'dat van deze hamer steeds onder vreedzame en collegiale wisseling van gedachten moge worden gebruik gemaakt'.

Inmiddels was drie dagen eerder, op 26 maart, de nestor van de Friese farmaceuten, de 79-jarige J.J. Bruinsma overleden. Zestig jaar lang had hij het apothekersvak uitgeoefend, hij was jarenlang wet-houder van Leeuwarden, lid van wetenschappelijke genootschappen en vooral bekend door zijn kennis van de botanie. Van zijn hand verscheen in 1840 de *Flora Frysica*. In zijn nalatenschap bevond zich een geordende verzameling goede en vergiftige steranijs die tijdens een departementsvergadering op 31 januari 1886 door de leden werd bewonderd.

Telde het Departement Friesland bij de oprichting, in 1885, 35 leden, de Maatschappij had in datzelfde jaar 411 leden, zijnde twee derde van alle Nederlandse apothekers. Het Departement vergaderde twee- tot driemaal per jaar. Men kampte met een zeer middelmatige opkomst van de leden, maar in deze provincie waren de afstanden groot. Een bezwaar was ook dat de vergaderingen op zondag plaatsvonden. Men leverde niet graag een vrije zondag in. Zaterdag- of zondagavond was ook bezwaarlijk. Men zou moeten overnachten en voor een plaatsvervanger moeten zorgen, want per spoor of per rijtuig diezelfde avond nog naar huis te komen, was vrijwel onmogelijk. Op de verschillende weekdagen was er altijd wel ergens marktdag en was het niet mogelijk naar een vergadering te gaan. In 1898 klaagt het bestuur: 'bij de geringe medewerking die van de leden wordt ondervonden, niet langer de moed en de opgewektheid te hebben hunne functien waar te nemen'.

Toch was er veel enthousiasme onder de leden om in 1888 de Algemene Vergadering van de NMP in Leeuwarden te ontvangen. Er werd toen door het Departement Friesland een voorstel ingediend voor drinkwateronderzoek in geheel ons land. Het initiatief daartoe was genomen door de jonge Leopold van Itallie, provisor in een apotheek te Harlingen. Het voorstel luidde: 'Het Hoofdbestuur nodige de leden der Maatschappij uit, elk in zijn kring, een aantal onderzoekingen naar de aard van het drinkwater in te stellen, volgens een vooraf aan te geven methode'. De toenmalige voorzitter der Maatschappij, Prof. Stoeder, beval dit voorstel sterk aan met de woorden: 'deze wetenschappelijke arbeid zal onze maatschappij verheffen en het wordt tijd, dat, na zoveel gesproken te hebben de maatschappij ook eindelijk eens aan de arbeid gaat'. Alle Departementen zijn toen ingeschakeld voor het doen van de drinkwateranalyses. Een dergelijk wetenschappelijk werk waaraan een zo groot aantal leden deelnam, is enig in de geschiedenis van de Maatschappij. En wederom waren het de Friezen die het voortouw hadden genomen!

Leopold van Itallie vond in Harlingen de gelegenheid zijn wetenschappelijke onderzoekingen te doen

en te publiceren. Het was het begin van zijn carrière die ten slotte leidde tot een hoogleraarschap in Leiden. In 1890 volgde zijn benoeming als stadsapotheker in Rotterdam en zag het Departement Friesland hem node vertrekken. Hij had altijd een groot aandeel in het wetenschappelijk gedeelte der bijeenkomsten waar de problemen op het gebied van de kwaliteit der grondstoffen werden besproken.

Ook apotheker Van Ringh uit Bolsward mengde zich altijd enthousiast in deze discussies. Hij komt in 1892 met een voorstel het bezoek van de leden te stimuleren door: 'de vergaderingen wat meer attractie te geven, bijvoorbeeld door het houden van een voordracht over de hedendaagse scheikunde'. Meteen al op de eerstvolgende bijeenkomst was er een voordracht over het meten van vloeistoffen. Een zeer actueel onderwerp, omdat in de inmiddels verschenen derde editie van de Nederlandse Farmacopee voor het eerst de toepassing van volumetrische methoden voor het kwantitatieve onderzoek was geïntroduceerd. Blijkbaar was men nog niet erg bekend met de apparatuur hiervoor, want er werd omstandig uitgelegd wat nu eigenlijk een maatkolf, een buret en een pipet waren en hoe men daarmee moest werken.

In de vergadering van 26 februari 1894 nam voorzitter Herman van Gelder afscheid. Hij wenst het Departement, dat hem zo lief is, toenemende bloei toe. 'Vaarwel dus, Mijne Heren, Vergeet mij niet' waren zijn laatste woorden als voorzitter. En ik kan me zo voorstellen dat deze woorden uit de mond van de voormalige militair apotheker Van Gelder, als een bevel zijn overgekomen.

De notulen

De notulen van het Friese Departement zijn vanaf 1885 voor een groot deel bewaard gebleven. Dat is een unicum, daar bij de meeste departementen deze of zoek zijn, of vernietigd. De notulen van het Departement Friesland geven ons een schat aan informatie op zowel maatschappelijk, sociaal als wetenschappelijk gebied. Ze zijn in feite een 'spiegel van de tijd'.

De eerste vijftien jaar zien we behalve de telkens terugkerende zaken als kascontrole, keuze van afgevaardigden, van voorstellen voor de Algemene Vergadering der NMP en verkiezingen van het Hoofdbestuur, ook andere onderwerpen opduiken, zoals controverses met geneesheren, het onderzoek van levensmiddelen en drinkwater, discussie over lijst C, over de 'Centraal-Apotheken', prijsbepaling der recepten, herziening van de wet en van de farmacopee, zelfs komt het principe van de 'staats-apotheken' op tafel.

Dat laatste idee kwam uit de kring van de geneeskundigen, die de apothekers weinig betrouwbaar vonden betreffende hun onderzoek van de moderne antiseptica en alkaloiden. De doktoren achtten de gedachte van Staatsapotheken onder

controle van de overheid een goede oplossing. U begrijpt dat dit op de departementsvergaderingen heel wat stof deed opwaaien. Zo vermelden de notulen: 'De doktoren bemoeien zich in hunne vergaderingen tegenwoordig veel te veel met onze zaken. Dat is toch al te bespottelijk. Het zou goed zijn als de Algemene Vergadering een commissie benoemde om te onderzoeken in hoeverre het wenselijk zou zijn om van alle doktoren, staatsdoktoren te maken (APPLAUS!)'.

Het begin van de twintigste eeuw kenmerkt zich door de steeds terugkerende klachten over het gemis aan belangstelling van de leden. Zelfs spreekt men erover het Departement op te heffen. 'Het "Esprit de Corps" moet vermeerderd worden', zo spreekt de voorzitter in 1905, 'zonder dat is het onmogelijk een front te maken tegen de aanvallen die tegenwoordig van verschillende kanten tegen de apothekersstand gedaan worden'. Ook is er in die periode in het Friese Departement een groep leden die zich van de Maatschappij wil afscheiden omdat er leden worden toegelaten die handelingen plegen welke de collega's benadelen. Onder de uitroep: 'Wat hebben we aan zulk een Maatschappij!', wil men een provinciale bond oprichten. Maar de meerderheid van de Friese apothekers was tóch vóór de bestaande toestand, hoewel men benadrukte dat de Maatschappij zich naar buiten als een krachtige organisatie diende te presenteren.

In 1909 wordt de Algemene Vergadering der NMP dan ook weer te Leeuwarden ontvangen. Juist in dát jaar was er een keuringsdienst voor voedingsmiddelen te Leeuwarden opgericht en het onderzoek daar was opgedragen aan de Leeuwarder apothekers De Vogel en Sonnega. Na de Algemene Vergadering heeft er dan ook een voedingsmiddelenconferentie plaatsgevonden, waaraan in de pers veel aandacht werd besteed.

Ik wil u een deel van het verslag over de feestelijkheden die toen plaatsvonden, niet onthouden. Dat was dus drie kwart eeuw geleden. Men maakte een rijtoer door Oost-Friesland en een heerlijke wandeling. Er was een feestmaaltijd. Het menu was opgesteld in geestig Latijn en het was gesierd met een reproductie van de titelplaat van de Leeuwarder Farmacopee. De tweede dag was er een tocht naar het Sneeker Meer, waar velen voor het eerst van hun leven kennis maakten met het 'wonderlijk schone schouwspel van een hardzeilpartij. In Sneek was de kermis zo verleidelijk voor sommigen, dat tevergeefs naar hen werd uitgezien toen de terugtocht naar Leeuwarden weer werd aanvaard. De feestcommissie bood aan alle Frieslandgangers als herinnering een fraaie bus gevuld met "duumkes" aan'.

In 1935 besloot men het 50-jarig bestaan van het Departement Friesland te vieren in een gecombineerde vergadering met het Departement Groningen op 6 februari 1936. Na drie wetenschappelijke voordrachten werd het diner door de Friese apothekersgemeenschap aangeboden. Het Gronin-

ger Departement bood een in leer gebonden notulenboek aan. In dit notulenboek vindt men bij het jaar 1945 de volgende mededeling: 'Gedurende de bezettingstijd, waarbij de apothekers van begin april 1942 tot 5 mei 1945 (definitieve bevrijding van ons hele land) de Apothekerskamer was opgedrongen, werden door het Departement Friesland geen vergaderingen of bijeenkomsten gehouden'. De eerste bijeenkomst na de bevrijding had plaats op 26 juli 1945 in Hotel de Nieuwe Doelen te Leeuwarden. De draad werd weer opgenomen. Andere problemen zouden zich voordoen. Sommigen, wier namen ik in de notulen ben tegengekomen, zullen zich dat nog goed herinneren. Tot de jongeren, die dat niet hebben meegemaakt en allen die daarna zullen komen om als apotheker in Friesland werkzaam te zijn, wil ik zeggen, dat dit verleden niet alleen is: 'Van oude mensen, de dingen die voorbij gaan'; het is meer.

Ik heb getracht dit enigszins duidelijk te maken door een beeld te geven van wat zich heeft afgespeeld in de Friese farmacie. Uiteraard is dit onvolledig. Ik mag u aanraden zich eens nader te verdiepen in de rijke Friese farmacie-historie. Dán zult u eens te meer ervaren hoe uw voorvaders en collega's hebben gestreden en voor hun rechten zijn opgekomen. Hoe zij als apothekers van Friesland vaak initiatieven namen, die ook buiten deze provincie bekendheid kregen en werden nagevolgd. Daarom wil ik eindigen met de hoop uit te spreken dat u die traditie zult voortzetten, zodat het Departement Friesland moge groeien en bloeien tot in lengte van dagen.

Geraadpleegde literatuur

- Pharmaceutisch Weekblad, 1865 tot heden.
Notulenboeken van het Departement Friesland vanaf 1885.
Boeles WBS. Frieslands Hoogeschool en het Rijksatheneum te Franeker. Leeuwarden: H. Kuipers, 1878, 1879. (Twee delen.)
Carstens AL. Familieboek Haverschmidt. Leiden: St. Lucas Society, 1954.
Greidanus S. De dagen van Olim, herinneringen van een geneesheer. Amsterdam: Scheltema en Holkema, 1904.
Kulsdom ME. Een oude stadspharmacopee. Ned Tijdschr Geneeskd 1949;93:2993-3003.
Miensma JJ. Het scheikundig onderwijs aan Frieslands Hogeschool en Rijksatheneum te Franeker (1585-1843). De Vrije Fries 1968;48:30-53.
Nieuwenhuis R. François Haverschmidt (Piet Paaltjens). Ter gelegenheid van . . . Gelegenheidsversjes, praatjes en albumplaatjes. 's-Gravenhage: Uitgeverij BZZTôH, 1981:72-5.
Van der Wielen P. Friesland en de Pharmacie. Pharm Weekbl 1925;62:690-714.
Van der Wielen P. Friesland en de Pharmacie. Pharm Weekbl 1938;75:735-9.
Wittop Koning DA. De Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Pharmacie 1842-1942. Amsterdam: Uitgeverij Centen, 1948.
April 1986.

DE LEIDSE DOCENTEN BIJ PHARMACIE

F.A.H. PEETERS

In het onderstaande zijn in chronologische volgorde korte biographieën opgenomen van, naar ik meen, allen die, sinds 1877, een leeropdracht hebben vervuld bij Pharmacie te Leiden. De gegevens zijn ontleend aan het *Album Scholasticum*, de *Jaarboeken der RUL*, het *Pharmaceutisch Weekblad*, het *Chemisch weekblad*, *Almanakken van het Leidsche Studenten-Corps* dan wel mij door docenten, hun nabestaanden of kennissen, ter hand gesteld; voor hun welwillende medewerking ben ik hun zeer erkentelijk. Uit het voorhanden materiaal heb ik een keuze moeten maken om in kort bestek opleiding en loopbaan der docenten te schetsen; vermelding van vaktechnische bijzonderheden bleef doorgaans achterwege gezien de beperkte plaatsruimte. Enkele vaker gebruikte afkortingen zijn o.m.: RUL, RUU, RUG, VUA en GUA: de Universiteiten te Leiden, Utrecht, Groningen en Amsterdam; NPC en EPC: de Nederlandse resp. Europese Pharmacopee-commissie; RIPTO (RIGO): Rijks Instituut voor Pharmaco-Therapeutisch (Geneesmiddelen-) Onderzoek; FIP: Fédération Internationale Pharmaceutique; GeWiNa: Genootschap voor de Geschiedenis der Geneeskunde, Wiskunde en Natuurwetenschappen; GNGH: Genootschap voor Natuur-, Genees- en Heelkunde te Amsterdam; PUG: Provinciaal Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen; BGPW: Bataafs Genootschap voor Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam. Leeropdrachten en titels van oraties, proefschriften, boeken en tijdschriften zijn gecursiveerd.

Van der Burg, Eduard Alexander (Geb. 4-7-1833 's-Gravenhage) ging, na het Gymn., in 1848 bij een Haagse Heel- en Vroedmeester in de leer, in Sept. 1850 naar de Klinische School te Rotterdam. werd 2-8-1853 te 's-Gravenhage als apotheker bevorderd, werkte nog 1 jaar bij Dr. De Vrij te Rotterdam en deed 28-6-1854 apothekersexamen te Dordrecht. Op 3-8-1854 werd hij apotheker in het Coolsingel-Ziekenhuis te Rotterdam en op 29-3-1858 lector in de *Schei- en Artsenijbereidkunde* aan de Klinische School. Bij haar opheffing ontslagen, 1-9-1866, ging hij naar de universiteit en promoveerde 26-6-1867, magna c.l., op: *Onderzoek van eenige wateren, te Rotterdam als drinkwater in gebruik en van duinwater, uit een hygiënisch oogpunt en in betrekking tot cholera*, tot doctor in de natuurwetenschappen, werd leraar aan de HBS te Leeuwarden en promoveerde te Leiden op 17-12-1867 magna c.l., op stellingen, tot doctor in de pharmacie. Op 11-9-1877 werd hij te Leiden benoemd als hoogleraar *Artsenijbereidkunde en Toxicologie*; oratie op 3-11-1877: *Het verleden en het heden der Pharmacie*. Op 17-5-1890 overleed hij te Leiden. Als opvolger werd Dr. Eykman benoemd, die voor de eer bedankte wegens de ontoereikende onderwijsvoorzieningen voor pharmacie. Van der Burg schreef een tweetal scheikundeboeken en was mede-opsteller der *Nederlandsche Pharmacopee, 3de Uitgave* (1899). Hij was lid der eindexamencommissie voor HBS-scholen in Groningen, van de Geneeskundige Raad voor Friesland en Groningen, van commissies voor de arts- en apothekersexamens, van de Geneeskundige Raad voor Zuid-Holland en de Commissie tot aanvulling en herziening der *Nederlandsche Pharmacopee* (1884).

Wijsman, Hendrik Paulus (Geb. 1-11-1862 Amsterdam) ging in 1879, na HBS en Staatsexamen Latijn en Grieks, te Amsterdam scheikunde en biologie studeren; in beide vakken deed hij het doctoraalexamen, werkte als scheikundige bij de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek te Delft en promoveerde 10-7-1889 te Amsterdam op: *De diastase. beschouwd als mengsel van maltose en dextrinase*. Van 19-1-1891 tot 16-9-1907 was hij hoogleraar te Leiden voor *Artsenijbereidkunde en Toxicologie*; oratie op 18-3-1891: *Het verband van de toxicologie met andere natuurwetenschappen*. Te Leiden stichtte hij het nieuwe Pharmaceutische Laboratorium (3-11-1898) en was er mede-oprichter van 's Rijks Zuivelstation, Keuringsdienst van Levensmiddelen (1899) en het Rijksbureau voor het Onderzoek van Handelswaren (1907). Vanaf 6-3-1908 tot zijn dood op 19-3-1915 was hij te Utrecht buitengewoon hoogleraar voor het *Onderwijs in de Leer van het Onderzoek der Voedings- en Genotmiddelen en in de Artsenijbereidkunde* (d.w.z. *Pharmacognosie*); oratie op 23-3-1908: *De uitzetting der Pharmacognosie*. In 1912 werd hij Secr. van het Koloniaal Instituut. In 1914 uitbreiding der leeropdracht met *Pharmaceutische Botanica*. Al vóór 1908 doceerde hij zijn latere vakken. Hij was de drijvende kracht achter de *Codex alimentarius* (v.a. 1907) en de jaarlijkse Nationale Conferentie voor Voedingsmiddelenonderzoek (v.a. 1907). Hij was lid van o.m.: PUG, BGPW, Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen en NPC. Onderscheidingen: Ridder i.d. Orde v. d. Nederlandschen Leeuw (1902), Officier du mérite agricole (1907), Officier i. d. Leopold-orde van België (1908), Officier v. h. Legioen van Eer (1912).

Reyst, Johannes Jacobus (Geb. 13-3-1877 Leiden) ging, als apothekerszoon, na het eindexamen Gymn., in 1897 pharmacie studeren te Leiden, deed Dec. 1903 apothekersexamen en promoveerde er op 13-12-1905 bij Prof. Wijsman op: *Het kokosvet. Bijdrage tot de kennis der vetten en vetzuren*. In 1906 werkte hij als scheikundige en bacterioloog bij de fabriek Berkendaal, te Loosduinen. In Juni van dat jaar werd hij als privaattoecent aan de RUL toegelaten en ving de cursus 1906-'07 aan met de openbare les: *Vereischte kennis der Receptuur voor Medici*. Vanaf 1-11-1907 was hij assistent op de afdeling Vorstenlandsche Tabak van het Proefstation te Klaten, op Java, waar hij op 15-8-1908 overleed na een kortstondige ziekte.

Van Itallie, Leopold (Geb. 12-3-1866 Maastricht) ging, na de HBS, te Utrecht pharmacie studeren, behaalde 1-7-1886 het apothekersdiploma, werd provisor in Harlingen en in 1890 Gemeente-apotheker te Rotterdam. Na zijn promotie, magna c.l., te Bern, 6-5-1901, op: *Ueber den orientalischen und den amerikanischen Styrax*, werd hij in 1902 leraar aan 's Rijks Veeartsenijschool te Utrecht, was lector aan de RUU voor *Pharmacognosie en Onderzoek van Voedings- en Genotmiddelen* (van 31-8-1906 tot 1-9-1907) – openbare les: *Over doel en wegen der pharmacognosie* – en van 25-9-1907 tot 1-7-1936 hoogleraar *Artse-nijbereidkunde en Toxicologie* te Leiden; oratie op 25-9-1907: *De vermeerdering onzer kennis omtrent geneesmiddelen in de 19de eeuw*. Elf jaren, tot 1-10-1907, was hij Hoofdredacteur van het Ph. Wb., was RIPTO-bestuursvoor-zitter van 1920-'40 en van 1946-'48 en had vele commissietaken. Hij overleed 2-5-1952 te Heelsum. Hij had 23 promovendi en was (co-)auteur van plm. 250 publicaties, w.o. 9 monographiën en boeken, zoals (met Bijlsma): *Toxicologie en gerechtelijke scheikunde* (2 dln.). Hij was o.m. lid van NPC, Octrooiraad, Centrale Gezondheidsraad, GeWiNa en erelid van ettelijke buitenlandse instel-lingen. Onderscheidingen: Officier i.d. Kroonorde van België (1926), Officier i.d. Orde van Oranje-Nassau, Ridder i.d. Orde v.d. Nederlandschen Leeuw, Com-mandeur i.d. Orde van Oranje-Nassau (1927), Officier de l'Instruction Publique (1928), Flückiger-medaille (1932), eredoctoraat der Universiteit van Parijs (1-11-1933), Luik (6-10-1934) en Straatsburg (1948) en Pasteur-plaquette (19-1-1937).

Van Eck, Johannes Justus (Geb. 26-7-1876 Zoeterwoude) deed te Leiden eindexamen HBS-B (1893) en Gymn.-beta (1896), studeerde er pharmacie (apothekersdiploma: 12-7-1902) en was assistent bij Prof. Wijsman (5 jaren) tot zijn promotie op 29-10-1906 op: *De bepaling der natuurlijke ventilatie*. Per 1-2-1907: Directeur-scheikundige van de Leidse Keuringsdienst van Waren, tot deszelfs opheffing op 1-3-1936. Op 22-11-1907 ving hij zijn privatdocentschap aan de RUL aan met de openbare les: *Voedingsmiddelleer*; hij beëindigde dit in 1936. Nadien was hij nog jarenlang bij de opleiding van farmaciestudenten te Leiden betrokken en deed nog onderzoek aan strijdgassen. Van 1909 t/m 1942: benoemd in apothekersexamencommissies. Hij overleed op 12-9-1949 te Leiden. Tijdens de oorlog 1914-'18 was hij betrokken bij de levensmiddelen-distributie.

Grutterink, Alide (Geb. 9-1-1869 Groningen) studeerde pharmacie te Leiden en, van 1888-'91, te Utrecht; apothekersdiploma: 8-12-1890. Daarna werkte zij als apotheker in het Coolsingel-Ziekenhuis te Rotterdam tot 14-9-1923, toen zij om gezondheidsredenen terugtrad. Zij verdiepte zich o.l.v. Prof. Behrens te Delft in de microchemie en promoveerde tenslotte op 25-5-1910 te Bern bij Prof. Tschirch op: *Beiträge zur mikrochemischen Analyse einiger Alkaloide und Dro-gen, mit besonderer Berücksichtigung der Methoden von H. Behrens*. Van 1910 tot 1927 was zij privatdocente aan de RUL voor *Microchemie* en lid der examencommissie (v.a. 1908). Ook verrichtte zij veel onderzoek voor de Recht-bank te Rotterdam en werkte samen met Prof. Hijmans van den Bergh. Op 19-1-1927 overleed zij te Aerdenhout. Jarenlang had zij medegewerkt aan het *Geneeskundige Jaarboekje* en was zij actief geweest binnen de KNMP, het Klinisch Genootschap, het PUG en BGPW.

De Graaff, Willem Cornelis (Geb. 2-2-1877 Haarlem) doorliep de HBS, studeerde pharmacie en behaalde 24-12-1903 zijn apothekersdiploma te Amsterdam, was er ass. bij Pharmacie (1900-'04), dan te Leiden ass. bij Prof. Nolen (Int. Gen.). 1907 tot 1-11-1916, en Gemeente-apotheker, van 1904 tot zijn benoeming op 1-9-1910 als lector *Pharmacographie en Galenische Pharmacie*; openbare les op 26-10-1910: *Over Organopraeparaten*. Van 1-5-1917 tot 1-9-1920 was hij, met dito leeropdracht, buitengewoon hoogleraar te Leiden; oratie op 13-6-1917: *Moderne Problemen der Pharmacognosie*. Op 1-10-1916 te Utrecht benoemd als buitengewoon hoogleraar *Pharmacographie, Medische Chemie, Microbiologie en Galenica* en per 1-4-1920 als ordinarius *Pharmacographie, Galenische Pharmacie en Toegepaste Microbiologie*; oratie op 6-12-1916: *Wetenschappelijke toepassingen der microbiologie*. Hij overleed te Utrecht op 10-5-1944. Van ruim 90 publicaties – w.o., met E. Gorter, *Klinische Diagnostiek* (2 dln.) – was hij (co-)auteur, en promotor van 29 studenten. Voorts vele redactionele en commissietaken. Daarenboven was hem per 18-9-1926 ook nog het onderwijs in de *Leer der artsenij-, voeder- en vergiftplanten* aan veeartsenijkundestudenten opgedragen, was hij Hoofdredacteur van *Herba* – het orgaan der Ned. Vereniging voor Geneeskruidentuinen – en vertegenwoordigde vaak de Ned. Regering op internationale congressen. Hij was o.m. lid van: het PUG, GNGH en BGPW en de Oesterreichische Pharmazeutische Gesellschaft. Onderscheidingen: Ridder i.d. Orde v.d. Nederlandschen Leeuw (1927), eredoctoraat der GUA (1932). Ridder i.d. Orde v.h. Legioen van Eer (1932) en de Medaille van Verdienste v.h. Office Int. du Cacao et du Chocolat (1935).

Wester, Derk Hendrik (Geb. 10-4-1885 Hoogezand) ging na de HBS pharmacie studeren en behaalde op 6-7-1907 te Groningen het apothekersdiploma, won de door de RUG uitgeschreven prijsvraag over chitine, ging na enkele maanden als ass. te Utrecht op 16-10-1908 daar weg, promoveerde in Juli 1909 summa c.l. te Bern op: *Studien über das Chitin* en keerde, reeds benoemd als ass., terug naar de RUG. Vanaf 1-5-1910 Beheerder der Nutsapothek in 's-Gravenhage; vanaf 9-6-1915 privaatdocent *Recepteerkunde* te Leiden – openbare les: *Terug tot samengestelde Geneesmiddelen* – tot zijn benoeming, per 1-1-1917, als leraar *Natuurwetenschappen* aan de Hoogere Krijgsschool in 's-Gravenhage. De persoonlijke titel van hoogleraar werd hem 19-11-1918 verleend. Bij de naoorlogse onderwijsreorganisatie trok hij zich terug. Hij schreef een 15-tal (populair)wetenschappelijke boeken, o.a. *Pharmacognosie, voor apothekersassistenten*, dat vele herdrukken beleefde. Hij overleed 7-12-1976 te 's-Gravenhage. Hij was vele jaren lid (v.a. 1915) of plv. lid der apothekersassistentenexamenscommissies, van het GNGH en der Nederlandsche Vereeniging voor Luchtbescherming. In 1930 werd hij benoemd tot Officier i.d. Orde v. Oranje-Nassau.

Goester, Leonard Emilius (Geb. 27-7-1871 Montfoort) deed in 1889 het litterarisch-mathematisch examen, werkte 1 jaar in een apotheek, deed examen als apoth. ass. (1891) en, na een studie aan de GUA, als apotheker op 6-7-1895. Na het Staatsexamen (1897) werd de universitaire studie in 1899 met het doctoraal-examen en op 11-3-1903 met het doctoraat in de pharmacie afgesloten; diss.: *Eenige systematisch-anatomische onderzoekingen over het Geslacht Gomphocarpus*. Inmiddels was hij in 1902 benoemd tot Pharmaceutisch Inspecteur, na een verblijf in Zuid-Afrika en, als apotheker, te Weesp. Op 10-7-1920 volgde zijn benoeming als buitengewoon hoogleraar te Leiden voor *Pharmacographie en Galenische Pharmacie*; oratie op 13-10-1920: *De ontwikkeling der pharmacognosie*. Hij gaf ook colleges bacteriologie en levensmiddelenleer. Op 2-6-1926: gewoon hoogleraar, tevens belast met *Receptuur* voor medische studenten. Hij overleed plotseling op 9-4-1934, te Leiden. Behalve van vele artikelen was hij (co-)auteur van *De Warenwet en haar uitvoering* en bewerker van Schröder en De Zaayer's *Handleiding bij het onderwijs in de Receptuur*. Hij was lid van NPC, GNGH, PUG, BGPW en GeWiNa en buitengewoon lid van het RIPTO-bestuur.

Steenhauer, Anna Johanna (Geb. 2-5-1894 Leiden) ging te Leiden pharmacie studeren; apothekersdiploma: 13-1-1917. Op 26-6-1919 promoveerde zij bij Prof. Van Itallie op: *Bijdrage tot de kennis van het geslacht Polygonum*. Reeds vanaf 1916 als assistente, later als hoofdassistente, bij de Pharmacie aangesteld, werd zij v.a. 1-6-1924 conservatrice en bleef dit tot haar benoeming, op 21-2-1949, als buitengewoon hoogleraar *Toxicologie en Gerechtelijke Scheikunde*; oratie op 3-6-1949: *Hedendaagse vergiftigingen en hare opsporing*. Eind 1926 was zij reeds toegelaten als privatdocente *Pharmaceutische Chemie*; op 17-6-1932 werd haar de persoonlijke titel van lector verleend, v.a. 14-1-1937 met *Vergiftleer* als leeropdracht. Op 4-7-1964 ging zij met emeritaat en overleed op 5-4-1965 te Leiden. Vanaf de oprichting in 1920 tot de opheffing in 1963 was zij bestuurssecretaresse van het RIPTO. In opdracht van Justitie voerde zij talrijke onderzoeken uit. Zij was lid der Gezondheidscommissie te Leiden en van het PUG.

Goddijn, Wouter Adriaan (Geb. 9-4-1884 Leiden) volgde te Gouda de HBS en studeerde pharmacie te Leiden; apothekersdiploma: 11-7-1908. Hij werd in 1908 ass. aan, in 1910 conservator en in 1932 beheerder van het Rijksherbarium, tot zijn benoeming, 10-9-1934, als buitengewoon hoogleraar *Pharmacographie, Galenische Pharmacie en Receptuur*, welke aanstelling op 23-5-1939 in een ordinariaat werd gewijzigd; oratie op 9-11-1934: *De wegen der pharmacognosie*. Op 8-10-1926 was hij te Leiden gepromoveerd op: *Kweekproeven met eenjarige vormen binnen Linné's soort Hyoscyamus niger*. Met Dr. Lotsy maakte hij in 1927 een studiereis naar Zuid-Afrika. Vóór zijn overgang naar Pharmacie, was hij in 1932-'33 waarnemend lector voor *Systematische Plantkunde*. Op 15-9-1952 ging hij met emeritaat; op 22-2-1960 overleed hij te Leiden. Hij was redacteur van 3 Nederlandse genetica-tijdschriften en lid van GNGH, BGPW, NPC, Ned. Vereniging voor Geneeskruidtuinen en het RIPTO-bestuur.

Cohen, Hendrik (Geb. 20-12-1879 Rotterdam) doorliep de HBS in zijn geboorteplaats, studeerde van 1897 tot 1901 te Utrecht pharmacie, bij Prof. Wefers Bettink, en deed 13 Juli 1901 apothekersexamen. Hij was te Rotterdam apotheker en bereidde zich daar voor op zijn promotie, op 8-4-1927 bij Prof. De Graaff te Utrecht, op: *Bijdrage tot de geschiedenis der geneeskruidcultuur in Nederland*. Het jaar daarop trad hij toe tot het Historisch Genootschap te Utrecht en in 1932 werd hij als privatdocent voor de *Geschiedenis der Pharmacie* toegelaten aan de RUL, bij de faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen. Openbare les op 19-1-1933: *Eenige fasen in de ontwikkeling van den geneeskruidtuin*. Vanaf 1932 was hij, tot 1941, plv. lid van apothekersassistentenexamencommissies. Per 23-11-1940 werd hij, op grond van zijn afkomst, uit zijn functie te Leiden ontslagen. Hij overleed op 11-1-1945 te Bergen-Belsen.

Zwikker, Jan Jacobus Lijnst (Geb. 10-11-1890 Amersfoort) doorliep de HBS te Haarlem, begon te Amsterdam en vervolgde te Utrecht de farmaciestudie; apothekersdiploma: 5-7-1912. Hij was ass. te Utrecht (1912-'14) en Groningen (Jan. 1915-Febr. 1917), werkte bij de Pharmaceutische Handelsvereniging te Amsterdam, nam aldaar een provisoraat waar en promoveerde c.l. bij Prof. Verschaffelt op 4-12-1919 op: *Over de inwerking van amylolytische enzymen op natuurlijke zetmeelkorrels en de kolloïdale structuur van het zetmeel*. Van eind 1920 tot Nov. 1925 was hij ingenieur bij de Octrooiraad te 's-Gravenhage, daarna Gemeente-apotheker te Rotterdam tot zijn benoeming, 15-8-1936, als hoogleraar te Leiden voor *Artsenijbereidkunde, m.i.v. de Pharmaceutische Chemie en de Vergiftleer*; oratie op 30-10-1936: *De wording van den artsenijschat*. Tevoren was hij v.a. 19-5-1926 privatdocent te Utrecht, bij Kunsthistorie, voor de *Kennis der Materialen en de Techniek der Oude Schilderkunst*. Op 23-1-1946 te Leiden ontslagen, vestigde hij te Haarlem zich als apotheker en overleed er op 19-2-1956. Hij was redactielid van het Ph.Wb. (1925-'40), bestuurslid van het RIPTO, lid van NPC (1935-'45), van de Octrooiraad, het BGPW en GNGH. Ingaan op de bedenkelijke ontslagquaestie, waarin meer het verhitte gemoed dan de rechtvaardigheid schijnt te hebben gesproken, blijve hier achterwege.

Vogelenzang, Evert Hendrik (Geb. 7-12-1898 Meppel) doorliep te Hilversum de HBS, ging in 1916 te Utrecht pharmacie studeren en deed op 23-12-1919 apothekersexamen. Enkele maanden te Utrecht ass., vestigde hij zich als apotheker te Veendam, studeerde onderwijl scheikunde te Groningen (1922-'24), promoveerde 4-7-1928 te Utrecht op: *The Variable Star η -Gemini* en werd per 14-7-1934 apotheker aan het Academisch Ziekenhuis te Utrecht, belast met onderwijs in *Artsenijbereidkunde* aan studenten genees- en, v.a. 4-12-1939, veeartsenijkunde aldaar. Van 23-4-1946 tot 27-6-1969 was hij hoogleraar te Leiden voor *Artsenijbereidkunde, Pharmaceutische Chemie en Vergiftleer* (per 25-5-1951 *Analytische Scheikunde i.p.v. Vergiftleer*); oratie op 20-9-1946: *Over de beteekenis van den vorm van het geneesmiddel*. Op 8-4-1982 overleed hij te Leiden. Van 1945-'60 was hij Hoofdredacteur van het Ph.Wb.; voorts nog diverse bestuurstaken, o.a. bij de KNMP, het RIPTO en bij TNO. Hij was adviseur van het RIGO (1963-'78) en lid van NPC, EPC en Octrooiraad. Zeven maal trad hij op als promotor. In 1964 werd hij benoemd tot Ridder i.d. Orde v.d. Nederlandse Leeuw.

Jansen, Johan Daniël (Geb. 11-5-1886 Utrecht) studeerde scheikunde aan de RUU, was assistent scheikunde, pathologie en veeartsenijkunde (opvolgend per 1-7-1908, per 1-1-1912 en per 10-11-1913 tot 1-9-1915) en promoveerde er bij Prof. Van Romburgh op 23-2-1916 op: *Over nitro-derivaten van alkyltoluidinen en het verband tusschen hunne moleculair-refracties en die van verwante verbindingen* (c.l.) Van 1-9-1916 tot 16-10-1917 was hij assistent scheikunde te Utrecht en ging daarna naar de Keuringsdienst van Waren te Rotterdam, waarvan hij op 1-1-1919 Directeur werd en bleef tot 31-5-1951. Op 18-2-1947 aanvaardde hij het privatdocentschap aan de RUL voor *Levensmiddelenchemie* met een openbare les. Na 1 jaar nam Dr. C. I. Kruisheer dit docentschap over. Dr. Jansen overleed op 12-2-1959 te 's-Gravenhage. Een tijdlang was hij docent voor *Warenkennis* aan de Hogere Intendance School te 's-Gravenhage. Hij was lid van het GNGH.

Kruisheer, Cornelis Isaac (Geb. 9-12-1890 Gouda) studeerde te Utrecht scheikunde, was er assistent in de jaren 1914 en 1915 en promoveerde bij Prof. E. Cohen op 28-11-1916 op: *De specifieke warmte van zouten in verband met de thermodynamica der normaalelementen*. Hij werkte enkele jaren in de industrie, vervolgens als scheikundige, later als plv. directeur, bij de Keuringsdienst van Waren te Alkmaar. Op 1-5-1932 werd hij tot Directeur van de Keuringsdienst van Waren te Enschede, per 1-1-1937 van het Rijks Zuivelstation te Leiden benoemd. Op 1-1-1956 werd hij gepensioneerd. In de jaren 1948-'49 was hij als docent voor *Levensmiddelenchemie* aan de RUL verbonden. Hij overleed te Deventer op 25-1-1982. Hij deed belangrijk onderzoek aan suikers en zuivelkarakterisering, hielp het NIZO oprichten (1950) en het blad: *Nederlands Melk- en Zuiveltijdschrift* (1946), welks redactiesecr. hij tot 1955 was. Tot 31-12-1963 Secr. van het college van Directeuren van Keuringsdiensten van Waren. In 1950 werd hij benoemd tot Officier i.d. Orde van Oranje-Nassau.

Hegnauer, Robert (Geb. 1-8-1919 Aarau) studeerde na het eindexamen Gymn. pharmacie van 1939-'45 te Bern en Zürich, werd apotheker in Bern doch werkte al in 1946 weer, als ass. van Prof. Flück, te Zürich en promoveerde er in 1948 op: *Beitrag zur chemischen und morphologischen Kenntnis der schweizerischen Thymusformen*. Na een assistentschap, van 1949-'52, bij Prof. Goddijn werd hij op 24-6-1952 benoemd tot hoogleraar *Pharmacognosie* te Leiden; oratie op 10-10-1952: *Problemen van de Pharmacognosie*. Van 15-9-1962 tot zijn ambtsneerlegging om gezondheidsredenen, op 31-8-1979, was hij hoogleraar *Experimentele Plantensystematiek*. Elf maal trad hij op als promotor en is de auteur van het 9-delige standaardwerk: *Chemotaxonomie der Pflanzen* (v.a. 1962). Hij was actief binnen o.m. de Nederlandse Vereniging voor Geneeskruidentuinen en de Gesellschaft für Arzneipflanzenforschung, werd lid der Kon. Ned. Akad. Wet. (1973), van de Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina, The American Society of Pharmacognosy, The Phytochemical Society of Europe en de Deutsche Botanische Gesellschaft. Onderscheidingen: Eredoctoraat der ETH-Zürich (13-11-1971) en de Flückiger-medaille (24-10-1976).

Go, Lam San (Geb. 17-5-1920 Besuki, Oost-Java) doorliep de HBS te Malang en ving in 1938 de farmaciestudie te Leiden aan, die in Groningen werd voortgezet en op 19-12-1947, weer te Leiden, met het apothekersdiploma werd afgesloten. Na een assistentschap in 1946 tot eind 1947 bij Prof. Vogelenzang, en in begin 1948 nog bij Dr. Steenhauer, werkte hij in een openbare apotheek (in 1952: Apotheek Reyst). Vanaf begin 1953 aangesteld als assistent, later als docent *Receptuur* en dit tot 1-6-1985. Hij organiseerde vele jaren de stages en examineerde in totaal ruim 600 apothekerscandidaten. Jarenlang was hij redactielid van het Ph.Wb., is redacteur van het *Therapie-Informatorium* en is nog steeds actief binnen de KNMP. Hij is voorts actief binnen de Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux.

Kedde, Derk Leonard (Geb. 27-12-1910 Wageningen) volgde in Utrecht de HBS en ging er in 1927 studeren; apothekersdiploma: 20-12-1935. Enkele jaren was hij apotheker te Loosduinen, maar werd op 25-4-1938 assistent bij het RIPTO (tot Sept. 1946); op 4-12-1946 promoveerde hij te Leiden op: *Bijdrage tot het chemisch onderzoek van Digitalis-preparaten*. Vanaf 1-9-1946 tot 1-1-1976 was hij Inspecteur der Volksgezondheid, bij het Staatstoezicht; eerst bij het Pharmaceutische Staatstoezicht, maar vanaf 1-1-1963 uitsluitend voor Milieuhygiëne (Dit laatste als plv. Hoofdinspecteur tot 1-7-1979). Vanaf 1-10-1956 tot 1-9-1967 docent aan de RUL voor *Levensmiddelenchemie*, vanaf 1-9-1967 tot 1-1-1976 voor *Milieuhygiëne* (v.a. '68 ook in de Geneeskundefaculteit). Van 1946-'76: lid van apothekersexamencommissies. Ook gaf hij in deze periode, zonder leeropdracht, colleges *Wetskennis*. Hij werd benoemd tot Officier i.d. Orde van Oranje-Nassau (1964) en tot Ridder i.d. Orde v.d. Nederlandse Leeuw (1979).

Siderius, Poppe (Geb. 5-7-1922 Scheveningen) ging na het examen HBS-B pharmacie studeren resp. te Leiden, Utrecht, Amsterdam en Leiden, waar in April 1948 het doctoraalexamen pharmacie werd afgelegd. Op 10-11-1950 promoveerde hij te Groningen op: *Bijnier en Bloedbeeld*. Van Juni 1948-Sept. 1951: hoofdass. bij pharmacologie; van 1951-'53 hoogleraar *Pharmacologie* te Bagdad; van 1953-'54 onderzoeksmedewerker te Pittsburgh, voor pharmacologie. Op 8-7-1955 deed hij, evenals zijn echtgenote, apothekersexamen en ging in Wassenaar in de apotheek (tot 1963). Na een 2-jarig assistentschap bij pharmaceutische analyse, werd hij per 1-3-1958 benoemd als docent aan de RUL voor *Pharmacotherapie* (tot 1979). Per 1-9-1962 benoemd tot Hoofdinspecteur der Volksgezondheid (Geneesmiddelenvoorziening); per 1-4-1967 Dir. Gen. van het Min. van Sociale Zaken en Volksgezondheid; per 1-7-1971: Secr. Gen. van het Min. van Volksgezondheid en Milieuhygiëne (tot 1-11-1982). Tegenwoordig nog in verscheidene bestuursfuncties, o.a. bij het Academisch Ziekenhuis te Leiden. Hij is co-auteur van: *Algemene Farmacotherapie* (1961). Voorts is hij adviseur bij het Min. van Verkeer- en Waterstaat en voorzitter der Commissie van Overleg inzake Chemisch Afval. Hij is Commandeur i.d. Orde van Oranje-Nassau (1983).

Alban-Troost, Elisabeth Susanna (Geb. 26-8-1927 Rotterdam) begon haar farmaciestudie te Leiden, na het eindexamen Gymn. in 1945 te Rotterdam. In Juli 1952 slaagde zij voor het doctoraalexamen (c.l.) en op 14-10-1953 voor het apothekersexamen. Vanaf 1949 was zij assistente voor analytische chemie bij Prof. Vogelenzang. Vanaf 1-7-1960 was zij docente voor de *Elementaire Scheikundige Analyse*. In 1966 verliet zij dit vakgebied en bekleedt tegenwoordig de functie van Directeur ener Electrotechnische Handelsonderneming.

Schute, Johan Bernard (Geb. 29-1-1916 Breda) doorliep te Breda de HBS, ging naar Utrecht, legde het doctoraalexamen af voor pharmacie (1947, c.l.) en chemie (1949), slaagde 9-4-1949 voor het apothekersexamen en werd per 15-5-1949 conservator bij Prof. Vogelenzang, bij wien hij op 17-6-1953 promoveerde (c.l.) op: *Onderzoekingen over het mechanisme van de papierchromatographie*. In 1954 benoemd aan de GUA als lector voor *Propedeutische Analytische Chemie*, per 1-12-1960 als lector aan de RUL voor *Toegepaste Farmaceutische Analyse*, was hij v.a. 30-6-1964 in Leiden hoogleraar *Farmaceutische Analyse*—v.a. 7-10-1970 tevens *Analytische Chemie*—tot zijn dood op 13-7-1976; oratie op 29-1-1965: *Farmaceutische Analyse*. Hij was lid van o.m. NPC en EPC en werkzaam voor de Octrooiraad en de Gezondheidsraad. Bovendien was hij voorzitter der Laboratoriumcommissie der KNMP, subfaculteit Pharmacie en sectie Pharmacie van de Academische Raad. Bij zijn dood waren 7 promovendi bij hem werkende.

Polderman, Jacobus (Geb. 29-8-1914 's-Gravenhage) volgde het Gymn. en studeerde te Leiden pharmacie (1933-'34, 1935-'40); apothekersdiploma: 18-1-1940. Na 7 jaar werken in een Haagse apotheek, werd hij op 1-7-1947 medewerker bij de N.V. Organon te Oss – v.a. 1-1-1952 als afdelingshoofd – en was v.a. 1-9-1959 tevens wet. hoofdbambtenaar te Leiden. Van 1-9-1962 tot 1-3-1964; buitengewoon lector, vervolgens tot 15-6-1978 dito hoogleraar te Leiden *Farmaceutische Technologie* en, v.a. 1-9-1970, *Artsenijbereidkunde*; tot 18-1-1980 tenslotte als gewoon hoogleraar, toen hij, evenals zijn echtgenote juist 40 jaren apotheker, zijn ambt neerlei. Na zijn vertrek uit Oss, 1-1-1963, bleef hij tot 1-3-1978 pharmaceutisch adviseur van Organon. Openbare les op 11-12-1962: *Farmaceutische Technologie*; oratie op 26-6-1964: *Industriële farmacie en de wet op de geneesmiddelenvoorziening*. Van 1968-'75 was hij gasthoogleraar te Leuven voor *Galenische en Industriële Farmacie*. Binnen vele commissies was hij actief, zoals NPC, EPC, GMP en FIP. Aan een 10-tal octrooien en een 100-tal publicaties is zijn naam verbonden. Vijfmaal was hij promotor. Bij zijn afscheid van Leuven, 27-4-1975, werd hij benoemd tot Commandeur i.d. Kroonorde van België. Andere onderscheidingen: Zilveren medaille Pro Merito van de Raad van Europa (1983). Dr. Saal van Zwanenbergprijs (1974). Zilveren medaille der KNMP (1980). Gouden Høst Madsen-medaille (1980) en Ridder i.d. Orde v. d. Nederlandse Leeuw (1984). Sinds zijn pensionering is hij pharmaceutisch adviseur der NOVIB, in Bangladesh.

Boer, Dirk Dominicus (Geb. 25-2-1916 's-Gravenhage) doorliep het Gymn., studeerde pharmacie te Leiden en verwierf op 29-4-1949 het apothekersdiploma. Van 1942-'45 was hij ambtenaar op het Min. van Economische Zaken; vanaf 1-6-1948 tot 30-9-1949 ass. bij Prof. Steenhauer; vanaf 1-10-1949 was hij verbonden aan het Gerechtelijke Laboratorium van het Min. van Justitie, eerst 2 jaren als ass. van Prof. Steenhauer en vervolgens als wet. (hoofd)medew. tot zijn pensionering op 1-2-1981. Vanaf 6-10-1964 was hij, tot 1981, buitengewoon lector aan de RUL in de *Toxicologie*; openbare les op 18-1-1966: *Evolutie in de toxicologie*. Vele jaren was hij landelijk vertegenwoordiger bij de International Association of Forensic Toxicologists (v.a. 1963). Hij overleed te 's-Gravenhage op 7-8-1984. Naast onderzoekingen op het gebied der forensische toxicologie werkte hij aan analysemethoden ter opsporing van hennephars.

Baerheim Svendsen, Anders (Geb. 26-4-1920 Oslo) studeerde, na het behalen van het diploma Gymn.-alpha, pharmacie te Oslo van 1940-'46. Daarna werd hij ass. en 2 jaren later hoofdmedewerker, op de afdeling pharmacognosie, en promoveerde op 14-6-1955 op: *Zur Chemie Norwegischer Umbelliferen* en verwierf mitsdien het jus docendi. Van 1956-'57: plv. hoogleraar *Pharmacognosie* te Oslo; 1958: Noors expert in de Opium-Commissie der V.N.; van 1961-'62: opiumonderzoek aan de Universiteit van Californië. Op 11-12-1964 werd hij te Leiden benoemd als hoogleraar *Farmacognosie*; oratie op 8-10-1965: *Modern Pharmacognosy*. In zeer vele landen gaf hij gastcolleges, telt tot op heden 13 promovendi en is (co-)auteur van plm. 230 publicaties, o.m. (met R. Verpoorte) van het 2-delige standaardwerk: *Chromatography of Alkaloids*, 1983/84. Hij is lid der KNCV en van de Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux; hij is voorzitter der Nederlandse Vereniging voor Geneeskruidenonderzoek en der Gesellschaft für Arzneipflanzenforschung, ook van de subfaculteit Pharmacie.

Gerritsma, Kornelis Wijbrens (Geb. 15-8-1920 Utrecht) doorliep de HBS te Utrecht, studeerde er pharmacie en behaalde op 14-6-1946 het apothekersdiploma. Hij was ass. bij Prof. Reith tot 1949, toen hij – voor enkele jaren – docent *Levensmiddelenchemie* werd en tevens als analyticus aan het Centraal Instituut voor Voedingsonderzoek TNO verbonden werd: 5-7-1954 promoveerde hij te Utrecht op: *Quantitatieve bepaling van de lagere vetzuren in faeces door verdelingschromatographie*. Per 1-2-1955 was hij hoogleraar *Pharmacie* aan de Universiteit voor Christelijk Hoger Onderwijs te Potchefstroom; hij was voor de gehele opleiding verantwoordelijk, doceerde er alle vakken en begeleidde tevens 12 promovendi. Op 16-12-1966 werd hij aan de VUA als hoogleraar benoemd voor *Analytische en Farmaceutische Chemie* – op 27-10-1967 de gelijknamige oratie – en, na het niet toewijzen ener studierichting *Pharmacie* aan de VUA, op 17-10-1970 als buitengewoon hoogleraar *Farmaceutische Chemie* aan de RUL. Vanaf 1-9-1973 tot zijn overlijden op 20-5-1980 was hij gewoon hoogleraar. Tot 1977 promoveerden 5 doctorandi bij hem aan de VUA. Zesmaal trad hij te Leiden als promotor op; nog 3 promovendi waren bij zijn dood met hun werk in het eindstadium. Vanaf 1974 tot zijn dood was hij voorzitter der subfaculteit *Pharmacie*; hij was lid van de Octrooiraad, de CAVWO en de Landelijke Commissie van Voorbereiding inzake Post-Academisch Onderwijs in de Farmacie.

De Jong, Hendrik Jan (Geb. 12-4-1943 Koudum) volgde de HBS te Leeuwarden en 's-Gravenhage – Staatsexamen in 1963 – behaalde April 1961 het leerling-analystdiploma en werkte daarna als analyst bij TNO te Delft tot 30-9-1963. Vervolgens studeerde hij scheikunde aan de RUL – onderbroken door de militaire dienst (1964-'66) – en deed het doctoraalexamen analytische chemie op 17-3-1970 (c.l.). Vanaf 1-4-1970 was hij wet. medew. bij Prof. Schute, bij wien hij op 29-6-1973 promoveerde (c.l.) op: *Microwave discharge and afterglow excited emission spectra of organic molecules and their fragments in the 2000-7000 Å Region*. Na een verblijf van 5 maanden te Montpellier (v.a. 1-10-1973) werd hij op 1-12-1974 benoemd tot lector *Farmaceutische Analyse* te Leiden – openbare les op 2-5-1975: *Pro Analyse* – en na 4 jaren tot hoogleraar *Farmaceutische Analyse en Analytische Chemie*. Vanaf 1-9-1984 is hij buitengewoon hoogleraar en tevens *Directeur Chemie en Farmacie der firma Servier* te Neuilly sur Seine. Als gasthoogleraar in China en Vietnam: 1981-'84; als docent aan het Van 't Hoff-Instituut: 1969-'75. Naast ettelijke (bestuurlijke) functies bij de RUL, de KNMP en de Wetenschapscommissie *Farmacie* bij de Academische Raad, is hij lid van NPC en EPC, van de redactie-adviesraad van het Ph.Wb., en van de Interuniversitaire Commissie voor Medisch-Farmaceutische samenwerking met Vietnam (geweest). Hij is (co-)auteur van plm. 50 artikelen. Reeds 17 maal trad hij op als promotor; nog 6 promovendi bereiden een diss. voor, onder zijn leiding.

Breimer, Douwe Durk (Geb. 24-11-1943 Oudemirdum) doorliep MULO en HBS te Balk resp. Sneek, studeerde pharmacie aan de RUG – apothekersdiploma: 2-7-1970 – en bewerkte te Nijmegen zijn proefschrift: *Pharmacokinetics of hypnotic drugs* (14-6-1974, c.l.). Een korte tijd docent aan de RUL zijnde werd hij daar in 1975 als hoogleraar *Farmacologie* – sinds 3-11-1981 – ook *Farmacotherapie* – benoemd. Oratie op 29-10-1976: *Farmacotherapie op maat*. In 1983 was hij gasthoogleraar in Manitoba en Soerabaja. Hij bekleedde (bestuurlijke) functies bij o.m. de RUL, ZWO, FUNGO, FIP; hij is redactielid bij 11 (internationale) tijdschriften en referent voor nog 10 andere; hij was reeds 12 maal promotor en is (co-)auteur van ruim 250 wetenschappelijke publicaties. Voorts is hij adviseur van Gist-Brocades N.V. en van ALZA Corporation te Palo Alto en had zitting in een viertal voorbereidingscommissies voor congressen in 1983 en 1984. Hij is, na Wijsman (28 j.), de jongste (31 j.) hoogleraar geweest die bij Pharmacie te Leiden werd aangesteld.

De Blaey, Cornelis Jan (Geb. 15-5-1943 Goes) volgde het Gymn. te Goes, ging in 1962 te Leiden studeren en bewerkte na het doctoraalexamen pharmacie, 28-5-1968, als wet. medew. bij Prof. Polderman zijn diss.: *Measurement of the work involved in compression of pharmaceuticals* (2-2-1972). Na een 1-jarig studieverblijf in de V.S. keerde hij naar Leiden terug en legde het apothekersexamen af in Oct. 1974. Per 12-3-1976 was hij lector in de *Biofarmacie* aldaar; openbare les op 25-2-1977: *Een doel voor ogen*. Vanaf 27-9-1978 was hij hoogleraar voor *Biofarmacie, Receptuur en Farmaceutische Technologie* aan de RUU. Eind 1983 trad hij in dienst der KNMP als Secretaris Wetenschappelijke Zaken (o.m. LNA, Ph.Wb., Geneesmiddelenbank en Documentatiedienst der KNMP). Tienmaal trad hij op als promotor en verscheidene malen als gasthoogleraar. Hij is (co-)auteur van ruim 80 publicaties.

Sillevius Smitt, Wolter Wachter (Geb. 3-3-1935 Haarlem) doorliep het Gymn. te Haarlem en ging in 1953 pharmacie studeren aan de GUA; apothekersdiploma: 4-7-1964. In Mei 1965 verwisselde hij Amsterdam voor Utrecht, waar een promotie-onderzoek werd verricht en op 10-3-1971 afgerond: *The Yeast Nucleus, ultrastructural organization and biosynthesis of ribosomal ribonucleic acid*. Vervolgens werkte hij in een openbare apotheek, eerst even in Krommenie en dan in Zaandijk alwaar hij ook toezichhoudend apotheker was. Op 15-7-1975 volgde zijn benoeming tot Regionaal Inspecteur der Volksgezondheid voor de Geneesmiddelen in Zuid-Holland en Zeeland. Vanaf 1-1-1978 is hij docent aan de RUL voor de *Ethiek van de Apotheker*; aldus geeft hij colleges wetskennis aan postdoctoraal-studenten. Hij was actief binnen de KNMP; sinds 1-1-1985 is hij redactiemedew. van het Ph.Wb.

Junginger, Hans Eugen (Geb. 10-1-1943 Heidenheim/Brenz) deed 6-3-1962 eindexamen Gymn. in zijn geboorteplaats, was 2 jaren apothekersleerling, deed op 6-3-1964 te Stuttgart het pharmaceutische voorexamen, ging naar de universiteit te München en deed 25-11-1967 het Staatsexamen pharmacie. Na 1 jaar praktijk werd hij in Jan. 1969 assistent te Saarbrücken en promoveerde er in Juni 1971 op: *Synthese und Konfiguration chiraler N-Methylbarbitursäurederivate*. In April 1972 werd hij als wet. ass. aan de Technische Universität Braunschweig, 5 jaren later – n.a.v. *Herstellung und Charakterisierung von Sprühtrocknungsprodukten* – als privaattoecent voor *Pharmaceutische Technologie* aldaar benoemd. Na een aanstelling als (plv.) hoogleraar te München (Mei 1979) resp. Braunschweig (1-9-1980) aanvaardde hij op 1-4-1981 het professoraat aan de RUL voor *Farmaceutische Technologie en Arsenijbereidkunde*. Oratie op 23-4-1982: *Farmaceutisch-technologische kwaliteit*. Hij is (co-)auteur van bijna 60 publicaties en trad reeds driemaal als promotor op.

Bult, Auke (Geb. 19-7-1942 Fochteloo) doorliep de HBS te Oosterwold, ging in 1961 pharmacie studeren aan de RUG en was 4 jaren, tot zijn apothekersexamen op 6-12-1968, assistent bij Prof. F. v. Os. Na zijn dienstplicht werkte hij vanaf 1-1-1970 als wet. medew. van Prof. Faber, bij wien hij op 26-5-1975 promoveerde op: *Farmaceutisch-chemische aspecten van de kobalt(II)amine-reactie (reactie van Parri)*. Op 9-12-1980 werd hij te Leiden benoemd als hoogleraar *Farmaceutische Analyse*; oratie op 6-11-1981: *Analyse van de kwaliteit, kwaliteit van de analyse*. Vanaf 10-9-1984 is hij in dezelfde functie aan de RUU benoemd. Ook is hij sinds eind 1984 Directeur van het CLaNaG, te Zaandam. Ook lid van NPC en EPC. Van 1975-'82 was hij redactielid voor het Ph.Wb. Ruim 50 publicaties dragen zijn naam als (co-)auteur.

Bosman-Jelgersma, Henriëtte Augusta (Geb. 6-11-1926 Oegstgeest) deed in Leiden haar examen HBS-B en farmaciestudie; apothekersdiploma: 1-6-1956. Van 1951-'57 was zij hoofdassistente bij Prof. Steenhauer. Eerst in verscheidene apotheken gewerkt hebbende vestigde zij zich te 's-Gravenzande, in de eerste Westlandse apotheek, op 1-9-1969, promoveerde op 7-11-1979 aan de VUA op: *Vijf eeuwen Delftse Apothekers*, tot doctor in de geneeskunde, verliet haar apotheek per 1-1-1982 en werd 1 jaar later benoemd tot bijzonder hoogleraar in de *Geschiedenis der Farmacie* aan de RUL, vanwege de Pieter van Foreest-Stichting. Oratie op 4-11-1983: *De Geschiedenis van de Farmacie. Een terugblik in bewondering*. Behalve tijdschriftartikelen schreef zij: *Poeders, Pillen en Patiënten* (1983). Zij is bestuurslid van o.m. de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux en van GeWiNa.

BERGEN OP ZOOM EN DE FARMACIE

D.A. WITTOP KONING

Bergen op Zoom is pharmaceutisch-historisch gezien een belangrijke stad. Het heeft, na Amsterdam, de oudste verordening ter regeling van het apothekersvak en dat der kruideniers gehad (omstreeks 1530), het heeft in de Franse tijd een militaire apotheek gehad en er zijn interessante zaken uit de grond gekomen.

Vóór de uitvaardiging van de eerste verordening ± 1530, waren er al apothekers in Bergen op Zoom. Het hof van de markies zal daar niet vreemd aan geweest zijn.

In 1445/46 heeft de Cancelier te Antwerpen "medecine" gehaald en liet Jan van Holstraten medicine in Brussel halen. Er was toen typisch nog geen apotheker in Bergen op Zoom. Wel echter in 1472/73 toen ten behoeve van de heer specerijen en medecine gehaald werden bij Gielyse van Noten, apothecaris. In 1485/86 komt naast van (der) Nooten een Jan de apotheker voor, die alderhande specerijen levert.

De bekendste apotheker te Bergen op Zoom is wel Francois Manteau, die in 1522 een deel van het huis de "Blaue hond" aan de Grote Markt kocht.

Hij bekleedde allerlei stedelijke ambten, zoals schepen, rentmeester, weesmeester en was in 1521 gezworene van het gilde van de Meerse.

Hieruit kunnen we afleiden dat de apothekers ook in Bergen op Zoom tot het Kramersgilde behoorden. Apotheker Manteau overleed op 25 mei 1557. Zijn graf in de Grote Kerk is nog bewaard gebleven en wordt gedekt

door de mooiste grafsteen die we in Nederland op een graf van een apotheker hebben.¹⁾

Uit een brief van archivaris Sloomans uit 1939 kunnen we nog gegevens over de volgende apothekers opvoeren:

Jan Janssons; poorter 27 Juni 1483.

Hij komt nog voor in de stedelijke rekeningen over 1497/98.

Dierick de Beol; poorter 18 Mei 1498, afkomstig uit Utrecht.

Gabriel Sridders Adriaenss; poorter 16 Juni 1503.

Lijnken, weduwe Pieter in den Craen, die in 1561 "sekere apotecarijen" aan de stad levert.

Maar ook een medicus levert geneesmiddelen aan het gasthuis; Item betaelt een doctor Cornelis van Nieuwenhoven den tweeden dach van Junij 1594 over sekere medicamenten bij hem geleverd ten behoeve van twee arme vrouwe personen, gelegen hebbende op den gasthuysse al volgende de specificatie daarvan zijnde als bij zijn quitantie ende ordonnantie van den heere drossaert, beloopende 21 kar. gld, 15 stuivers.

Pieter Baltens; levert 1612/13 "verscheijden medicamenten bij hem tot behoeve van der siecken geprepareert, volgens d'ordre hem daarvan bij de doctoren gegeven ende dat sedert den 1en Meij 1612 totten lesten decembris 1613, maecken 20 maenden volgens zijne specificatie ende ordonnantie compt tsamen 278 car. gld." Francois Jaspers wordt in 1626/27 betaelt over leveringhe van specerijen, suycker, cruijt, caneel ende andere

Grafzerk van Francois Manteau en zijn echtgenoten in de Grote Kerk te Bergen op Zoom

volgens sijne cele ende ordonnantie 92 car.gld." Over 1629/30 werd betaald aan de erfgenamen.

Dirck Grijp levert in 1628/29 aan het gasthuis, over 1630/31 werd betaald aan de weduwe Grijp.

Johannes Kennick levert van 1633 tot 1646, in 1645 echter ook Lambertus de Rijcke, die tot 1650 alleen levert.

Johan van Alphen levert van 1660/1670. Johan van der Heijs van 1671 tot 1684, daarna zijn weduwe.

Jacob Bollaert overlijdt in 1673 en werd opgevolgd door Dirck van Hattem tot 1676. Daarnaast levert Cornelis Maten van 1675-1677, de weduwe Sporckmans in 1685 en Samuel van Hattem van 1696-1704.

Nu de verordening van omstreeks

1530. Levelt, een vroegere archivaris van Bergen op Zoom publiceerde in 1929 deze keur²⁾, die ik in 1952 vergeleek met de keur van Amsterdam van 1519 en de heel bescheiden keur van Maastricht uit 1490³⁾. De keur is merkwaardig, omdat het stadsbestuur eerst diverse klachten laat horen en dan aantoonde dat het redelijk is strenge maatregelen te nemen. De klachten waren de volgende:

"Want in diverse plaetsen bevonden zijn dicwils vele ende meniger hande gebreken, abusen, negligentien en de verzuymptheyden inde appotekari-sen, waer doer de patienten bezwaert, verachttert ende zeer gepassioneerd worden end dicwils in perikel vallen, tot heuren grooten verdriete ende

scaden ende oick tot diffamatien der medicinen.

Inden eersten wast daer gebreck inde apotecarisen uut dien dat zij ongeleert zijn, nyet onderkennende die cruyden noch drogghen noch pick verstaende de boecken die hoer van noode zijn tot der exercitien van hoer apotecarisen.

Ten tweedden uut dien dat zij coopen van lieden van buyten, hoer laxativen, hoer gedistilleerde wateren, hoer olyen ende zommige andere dingen die den medecyns behouflick zijn, die welcke nochtans nyemant onderkennen en mach, oft die wel ende oprecht gemaect zijn oft nyet, ende worden daer doer alzo bedrogen, ende alzo bedriegen zy voorts tgemeyn volck.

Ten derden valt daer gebreck in de apotecarysen want de medicynen zijn te oudt ende verdorven, oft zy zyn gemaict van cruyden, zaden, vruchten oft wortelen, die gepluct zijn buyten honnen tijde oft die qualick geconstrueert zijn ende alzo verstorven ende zonder mach, oft zy zijn gemaict van drogen die te oudt ende verstorven zyn, oft die gesophysticeert ende gevalst zijn.

Ten vierden, want met tiden bevonden is, dat zy de drogen oft andere cruyden nyet en hadden ende gaven quyt pro quo.

Ten vyfsten, omdat zy zomtyts uut hoers selfs auctoriteyt meerderen en de minderen dat gewicht der laxativen, sonder kennen die natueren oft complexien vande genen diet nemen zal.

Ten sesten dat zy geven uuyt haers selffs auctoriteyt oft uut auctoriteyt en de raedt van lantlopers, barbiers, susters oft andere vrouwen zeer stercke medicynen, laxativen, inde welcke gaen Scamonea Coloquintida ende dyer gelycken.

Ten sevensten want huer dienaers inexpert wesende inde offitie huere huysvrouwen oft jonck wijffs de medeceyn dispenseerde".

De maatregelen bestonden uit:

Examinatie door de stadsmedicus met de andere doctoren.

Eigenbereiding van composita nadat de dokter de grondstoffen gekeurd heeft.

Het plaatsen van naam en datum op de potten, bussen, zakken, enz.

Geen geneesmiddelen quid pro quo, d.w.z. de een voor de andere geven.

Eenheid in gewicht, waarbij een drachme overeenkomt met het gewicht van de Hongaarse ducaat. De zgn. Hongaarse ducaat was een in de Nederlanden algemeen gangbare gouden munt met de afbeelding van de Madonna met het kind.

Geen sterk werkende geneesmiddelen zonder recept of op een oud recept af te leveren.

Visitatie éénmaal per jaar door de stadsmedicus met enkele doktoren, waarbij opgemerkt wordt, dat men daegelicx visiteert waer als voghelen, visschen enz. eermen die mach vercoopen, oyck koert men lakenen, meede ende vele andere dingen, nochtans min peryckel in is dan in die medicynen.

Levering aan armen tegen taxatie door de dokter.

Naast deze ordonnatie werd op 30 Augustus 1561 een verordening op de kruideniers, de groothandelaren, uitgevaardigd. Ook deze is door Levelt⁵⁾ in 1922 onder de vage titel "Uit oude archieven" gepubliceerd⁴⁾. De tekst luidt als volgt:

'Ordonantie op ende teghens de cruydeniers, dat sy nyet en moghen vercoopen eenighe venynighe medicynen dan int gros".

1. Alsoo dicwils bevonden is dat de cruydeniers uuyt huns selffs raet, oft uuyt raedt van ongeleerde persoonen, oft uuyt eysschen van slechten simpelē menschen vercoopen appelen van colouitida aloē ongecorrigeert, schamonea, ender dijer gelycke venynighe medecynen om dye in te nemen het sy om camerganck, oft tegens dye wormen oft anders, waer dore de menschen dije dat nemen comen dicwijls tot vele quadere accidenten, als tot bloet quyt te wordene, tot crancheyt der maghen ende leveren etc. Soo is bij mijnen heeren Drossaet Schouteth Borgermeesters ende Schepenen deser Stadt gheordoneert dat van nu voortane soowel de cruydeniers als apotecarisen dese voergenoemde venynighe medecynen nyet en selen mogen vercoopen dan int gros.

2. Item ingelycx soo vercoopen de cruydeniers somtijds electuarium de succo rosarum, seker poeder dwelck sy noemen blancxpoeder, oft andere dyer gelycke gecomoneerde poederen oft electuarien, inde welcke gaen of gedaen worden diagredium oft andere venynighe medecijnen dye seer sorgelyck syn te nemen, ten ware dat sy seere gecorrigeert waren, ende alsdan gegeven is, alsulcken siecten daer sij dienen en de oick alsoo swaer, alst behoort; maer want die cruydeniers nyet en weten de voers, electuarien te maken naer dije gerechtighe descriptien, noch en weten hoe swaer dat sy't geven selen, noch in wat siecten. Soo hebben de heeren voers, gheordoneert dat voortane de cruydeniers dese voers, electuarien nyet en selen mogen vercoopen.

Ende soo wat cruydeniers bevonden wordden contrarie van desen twee poincten doende oft gedaen te heb-

bene, dye selen verbeuren telcker reyse dertich stuvers, de bekeeren in drie deelen, deen deel den heere, dander der Stadt, ende het derde den aenbrenger.

Actum penultima Augusti Ao. (XVc) LXI. (30 augustus 1561). Gemeente archief Bergen op Zoom. Register van Stads-ordonnancien sedert 1558, 57 (blz. 113).

Op 31 augustus 1567 werd de verordening op de apothekers opnieuw uitgevaardigd, met slechts veranderingen in de schrijfwijze. Ook de ordonnatie op de kruideniers werd op die dag opnieuw in het keurboek ingeschreven.

Dit keer volgt echter een verordening op de onbevoegde uitoefening. Deze is niet gepubliceerd en moge hier volgen:

ORDINANTIE OPTE ONGELEERDE MEDECIJNE.

item om te verhoeden voortaan ende te beletten diversche gebreken ende pricklen die bij Rade van ongeleerde persoonen hen utgevende voor grooteconstenaers en medecijnen in voorleden tijden menichvuldelijck geschiet zijn ende noch dagelycx geschieden mochten, ten ware dat men hier op voorsage: Soe eist hij drossart, schoutethe Borgemeestren ende Schepenen deser Stadt van Berghen geordineert overdragen en de gestatueert, dat nymant voortaan, uitgenomen alleenlijck doctoren, licentiaten in medicijnen, en sal binnen der vierscharen van Berghen, moghen in medecijnen practiseren, eenigerhande medicijnengeven ofte ordineren, ofte oock brieven vermalen ofte oock andere teeckenē toonen, ten sy dat hij eerst ende voor al hem den Drossaerd, Schouteth, Borgemeesteren ende schepenen verthoont hebben bijden sich hier toe

albarello met wapen van Zeeland St. Jans Hospitaal. Brugge

sal geadmittert werden ende sal wijs bevonden wordt, die contrarie van des is doende, die salverbeuren drye ponden swarten aen elcke menschen daer hy overgegaen en aengewracht sal hebben ende tot dyen gecorrigiert te worden bij dengheen ende zijne Staet naer gelegentheyt vanzaken.

Nu de Franse tijd. Bergen op Zoom heeft evenals Maastricht een militair met apotheek gehad.

Uit de jaren 1810-1812 zijn in het gemeentearchief vele gedrukte lijsten bewaard gebleven met opgave van hoeveelheden uitwendige geneesmiddelen die de afgelopen maand geleverd waren voor de chirurgie.

Een tweede serie geeft op gedrukte formulieren de binnenkomende hoeveelheden, de afgeleverde hoeveelheid en de voorraad in de apotheek in 1810.

Hoogst interessant materiaal waarvan slechts Jaspers in zijn proefschrift over Maastricht⁵⁾ iets publiceerde.

Het is moeilijk achter de inventaris van de middeleeuwse apotheek te komen. De vijzel overleeft het wel, maar hoe hebben de opstandpotten er uit gezien? We waren daartoe op miniaturen en schilderijen aangewezen. Miniaturen van apotheekinterieurs, afbeeldingen van Maria Magdalena met de zalfpot en van grafleggingen van Christus, schilderijen van enkele vroege meesters.

In het museum in Vlissingen bevinden

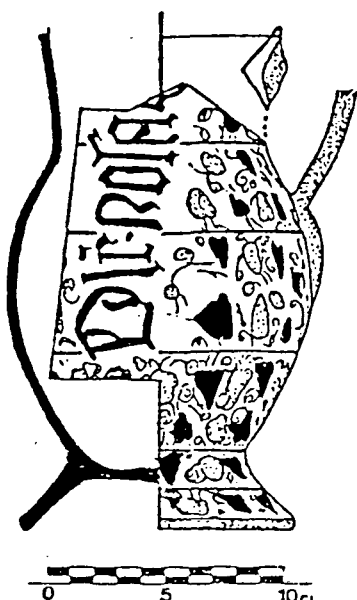
albarello
Folkloremuseum Antwerpen

zich houten potjes uit de 14e eeuw, die in 1938 uit de Schelde waren opgevist, de oudst bewaarde, niet alleen van ons land.

Dan waren er een paar potten met de schilderijen en miniaturen thuis te brengen. Het was Spaans Moors aardewerk uit de 15e eeuw. We vonden ze op het Portinari altaar van Hugo van der Goes, vervaardigd tussen 1473 en 1475 en op een miniatuur uit 1490 in de Bodleian Library in Oxford. Het waren altijd albarelli versierd met een klimopbladmotief en beschilderd in blauw en goudluster, vervaardigd in Valencia of Manisse. In het Museum Boymans van Beuningen in Rotterdam is een tweetal van deze hoge albarelli bewaard, evenals in vele buitenlandse musea. In Nederland zijn gedeelten hiervan gevonden in de bodem van Sluis (albarello eind 15e eeuw), Den Haag, Leeuwarden, Rilland, Souburg en voor België Mechelen⁶⁾.

Altijd albarelli, maar waarin werden dan stropen, oliën, aromatische wateren enzovoort bewaard? Men kan denken dat de stropen ingedikt in een albarello bewaard werden, de vloeistoffen in tin of glas. Bij goed zoeken blijkt de Hispanic Society in New York een stroopkan (botijos) te bezitten. In dit aardewerk worden er in de literatuur nog twee dergelijke kannen in het Instituto de Valencia de Don Juan genoemd.⁷⁾ Navraag in Spanje bevestigt dat dit alles is en men dateert deze kannen in de eerste helft van de 16e eeuw, dus laat. Voor onze landen hebben we heel weinig inheems apotheekaardewerk over, een albarello in het Folkloremuseum te Antwerpen is vrijwel alles. Dit aardewerk moest het duurdere ingevoerde Spaanse aardewerk vervangen.

Maar ziet!

Rozen-olie kan met klimopblad-motief en tekst: OLE.ROSA..., afkomstig uit een van de afvalkeldertjes onder het stadhuis.

Tekening G. Groeneweg.

In het pand "de Olifant" tussen de Draack en het stadhuis werd een beerkeldertje aangetroffen, waarin veel aardewerk uit de eerste helft van de 16e eeuw, waaronder een tweetal apothekerspotten. Het keldertje behoorde bij een winkel, voorzien van een beperkte slaapgelegenheid, die voornamelijk tijdens de jaarmarkten gebruikt werd. In 1517 en 1544 was de Olifant in het bezit van een Spanjaard.⁷⁾

Er werden o.a. gevonden een albarello van roodbakkend aardewerk van onbekende herkomst. Het zal een inheems produkt zijn. Dan een majolica oliekan Hispano Moresque, Valencia, Manisse. De kan draagt het opschrift Ole Rosa en is beschilderd met het zogenaamd klimopblad-motief in-

blauw en goudluster. Hier hebben we voor het eerst te maken met een opschrift op dit aardewerk, Oleum Rosarum, waarbij we moeten denken aan een echte medicinale olie, een aftreksel met olie zoals het Infusum Hyoscyami oleosa. Mrs Wilson-Frothingham kent slechts één andere met opschrift Oly de Murta (olie van myrte). Ze dateert 1430. Het woord oly is geen Spaans en geen latijn. Kort daarna werden elders in Bergen op Zoom, ook in een vroeg 16e eeuwse afvalput fragmenten van een Spaans-moorse albarello aangetroffen.⁸⁾

Interessant in dit verband is nog de lage albarello in het St. Jans Hospitaal in Brugge.⁹⁾ Deze heeft een opmerkelijke versiering, namelijk het wapen van Zeeland. Conclusie dient te zijn dat dit aardewerk veelal te vroeg gedateerd wordt, dat het vrij verspreid was in ons land en dat deze oliekannen en de lage albarello in Brugge in opdracht vervaardigd te zijn, een soort Valence de la commande.

AANTEKENINGEN

1. D.A. Wittop Koning, "Apothekersgraven in de kerken van Nederland", PHARM.WEEKBLAD 77- (1940) 929-934.
2. H. Levell, "De apotheker te Bergen op Zoom in de 16e eeuw" PHARM. WEEKBL. 60 (1923) 689-693.
3. D.A. Wittop Koning, "De herkomst van onze pharmaceutische ordonnantiën", PHARM.TIJDSCHRIFT V. BELGIE 29 (1952) 77-82.
4. H. Levell, "Uit oude archieven", PHARM. WEEKBL. 59 (1922) 1161.
5. P.A.Th.M. Jaspers, DE ONTWIKKELING VAN DE PHARMACIE IN LIMBURG GEDURENDE DE FRANSE TIJD (1794-1814) (Venlo, 1966).
6. J.G. Hurst en D.S. Neal, "Late-medieval Iberian Pottery imported into the Low Countries", ROTTERDAM PAPERS 4 (1982) 83-110.
7. A. Wilson-Frothingham, LUSTREWARE OF SPAIN, (New York, 1951).
8. G. Groeneweg "Een vroeg 15e-afvalput onder het stadhuis van Bergen op Zoom", BRABANTSHEEM 34 (1982) 144-162.
9. G. Groeneweg "Spaanse majolica in Westelijk Noord Brabant", WES-TERHEEM 33(1984) 13-19.
9. Wittop Koning, "Apothekersgraven".

EEN CURSUS OVER DE GASTRONOMIE DOOR APR. CHARLES LOUIS CADET DE GASSICOURT (1769-1821)*

H. LEUPE

1. *Inleiding:*

Dank zij een bijdrage voor de historische kring der apotekers in 1955 door Dr. Apr. Couvreur over de relatie apoteker en de gastronomie en de 'Almanach des gourmands' van Grimod de la Reynière in 1805, ben ik op het spoor gekomen van dit werk dat aanwezig is in de nationale bibliotheek te Brussel. Het gaat over de betekenis van de gastronomie.

2. *Wie was Charles Louis Cadet de Gassicourt?*

Over hem is een mooie bibliografie verschenen in het werk van Paul Fougère uitgegeven bij Correa te Parijs. Samengevat: Charles Louis is geboren uit het minnespel van zijn overspelige moeder Thérèse Boisselet en de koning, Lodewijk XV, in 1769.

Zijn vader was een zeer bekwaam apoteker met vele wetenschappelijke werken op zijn naam. De lijst is verschenen in de *Revue Historique Française*. De oom van Charles Louis was Cadet de Vaux, ook een zeer bekend apoteker.

Charles Louis was een briljant student en werd advocaat op 19-jarige leeftijd. Op 30-jarige ouderdom ontglipt hem de apoteek van zijn vader in de erfenis en daarom studeert hij voor apoteker. Na 2 jaar vestigt hij zich rechtover de apoteek van zijn vader in de Rue St. Honoré.

Hij schrijft niet alleen wetenschappelijke werken zoals 'Un dictionnaire de chimie', 'Un formulaire magistral pharmaceutique' (aanwezig in de Albertina) en 'Un dictionnaire de sciences médicales', maar hij zal ook literaire werken schrijven zoals bv. een toneel, 'Le souper de Molière' e.a. Als lid van selecte fijnproeversclubs schrijft hij 'Un cours de gastronomie'. Zijn spiritualiteit komt tot uitdrukking in deze gezegden: 'Apollo en de muzen moeten elkaar de hand geven' of 'Wanneer men een schat zoekt moet men meerdere gangen graven'.

Hij wordt onder Napoleon secretaris-generaal voor de gezondheidsdienst, gaat mee met Napoleon naar Waterloo en Wagram, moet voor Napoleon een zelfmoordmiddel klaarmaken na de nederlaag en wanneer dit mislukt (moedwillig?) redt hij Napoleon met een braakmiddel. Hij stierf 52 jaar oud in 1821.

* Lezing gehouden op de bijeenkomst van de Kring voor de Geschiedenis van de Farmacie in Benelux te Oldenzaal 1986.

3. *Betekenis van het werk over de gastronomie:*

J.F. Rével onderscheidt in zijn werk over de geschiedenis van de gastronomie 'Un festin en paroles' twee hoogtepunten, nl. in het begin van de 18e eeuw onder Lodewijk XIV en in het begin van de 19e eeuw. Dit werk dateert van 1809. Het is de periode van de grote gastrologen, de filosofen over het goede eten, zoals Grimod de la Reynière met zijn 'Almanachs des gourmands' vanaf 1803 tot 1812 (?) waarin hij de gastronomie van die tijd ontleedt, zoals deze cursus van Cadet in 1809 en zoals Brillat Savarin in 1825 met zijn meesterwerk 'La Physiologie du goût'. Alleen Cadet en Grimod spreken over elkaar met diepe bewondering. In alle andere werken i.v.m. de geschiedenis van de gastronomie heb ik niets gevonden over Charles Louis. Zelfs in de collectie Bouvet te Parijs, dit is thans de bibliotheek van de Orde der apothekers, heb ik niets over dit werk gevonden. Het wordt wel voor veel geld te koop gesteld bij een antiquair te Parijs.

4. *Opvatting van het werk*

Het is een samenvatting van 30 dialogen vroeger verschenen in 'Les Almanachs des gourmands' van Grimod en in 'L'épicurien Français', het blad van de fijnproevers. Dank zij de broer van Charles Louis Cadet zijn ze gebundeld en uitgegeven. Ze werden vroeger gepubliceerd onder een schuilnaam 'Manant-Ville', vandaar de titel 'Les 30 dialogues de Manant-Ville'. Zijn scheikundige kennis wordt vertolkt door Mr Oxigenius, Professor Fage (grieks: fagein: eten) zal les geven in deze wetenschap aan zijn zoon: Saint Charles; de kerk is aanwezig als kanunnik Dodin, Aristophile is een gedistingeerde naturalist, en nog enkele anderen zoals een kapitein enz. vullen het gezelschap aan.

Het is niet gemakkelijk een werk van 325 blz. vol spiritualiteit en historische gegevens over de gastronomie samen te vatten. Hier volgen alleen de bijzonderste gedachten. De zeer vele voetnota's met historische referenties bewijzen de degelijkheid van het werk!

5. *Een cursus over de gastronomie*

Het begint met een overweldigende inleiding: laten we de eer betuigen aan allen die ons gehemelte strelen met hun fijne gerechten en de lof zwaaien van de smulpartijen. Laten wij hulde brengen aan de god van de slemppartijen, de brasgod, nl. Comus! En de dichter Anacreon, de mooie en geestige Aspagia, de hedonist Aristippus, de wijsgeer Democritus wezen onze getuigen! En daar is professor Victor Fage, de professor in de phagotechniek of het eten. De tafel noemen we een 'phagotechnisch museum' of een museum van de 'savoir vivre'! En de gastronomie is de enige wetenschap want zij bevat alles: geneeskunde, fysiologie, plantkunde, dierkunde,

aardrijkskunde enz! (n.v.d.r.: Brillat-Savarin zal dit zelfde schrijven 17 jaar later in 'La physiologie du goût'. Afgekeken van Cadet?).

En daar komt reeds een eerste vraag voor Saint-Charles: Wie gebruikte voor het eerst een mes? Bekijk het schilderij waarop Abraham zijn zoon doodde! Dus Abraham! En wie gebruikte het eerst een serviet? Was het Karel de 7de te Reims? Nee, verder lezen we: het waren de Romeinen om de resten van het eten weg te moffelen in de mouwen! En wie maakte voor het eerst mosterd? De inwoners van Dyon! Omdat ze de hertog van Bourgogne hielpen in de strijd en zijn spreuk was 'moult me tarde', d.w.z. het duurt mij hier te lang. Of komt het woord moster van 'multum ardens', d.w.z. sterk gloeiend?

En natuurlijk komt al spoedig de wijn ter sprake: De wijnstokken kwamen binnen langs Marseille en waren lange tijd een betalingsmiddel, bv. in de kerk, als bruid-schat of om de klerk te betalen. Noemt men de kerk niet de wijnstok? En de priesters mochten zich éénmaal per jaar zat drinken, nl. op St. Paulus. Toen paus Urbanus V terugkeerde naar Rome wilden vele kardinalen niet volgen: er was in Rome teveel gewijd water en te weinig wijn!

Van waar komt de franse spreuk: iets vertellen ab ovo? Dat wil zeggen: iets vertellen van het begin af? Bij de romeinen begon men zijn dag meestal aan tafel met een ei. Voor vele filosofen was een ei het symbool van de 4 elementen. En de vrouw van Nero te Rome liet een ei uitbroeden aan haar borst want zo wilde ze het geslacht kennen van haar toekomstig kind. Het liep er te Rome vol met vrouwen die een ei aan hun borst lieten uitbroeden.

Wie at er voor het eerst vlees?

Volgens Plinius moeten we het zoeken in de godsdienst. De god Prometeus slachtte een rund voor het eerst of was het de Godin Ceres die het varken doodde dat haar graanoogst vertrapelde? Of was het Bacchus omdat een bok zijn wijngaard vertrap-pelde? Of was het Tyrus die een dier offerend aan de goden, zijn vingers aflikte en de smaak zo goed vond? We weten het niet, wel staat er in de bijbel, in de Deutero-noom: God beval de Joden vlees te eten!

Ook de politiek speelde een rol, alsook de oorlogen. Zo bv. vonden de inwoners van Carthago de peterselie in Sardinië en deze werd aangeboden als geschenk aan de inwoners van Marseille. Alexander de Grote bracht de ajuin van Egypte naar Griekenland. De Romeinen vonden de komkommers in Azië. En reizigers brachten de thee mede uit Japan, de koffie uit Arabië, kaneel uit Ceylon, enz.

En hoe was het bij de Romeinen en de Grieken aan tafel?

Bij de Romeinen waren er de gekende schrokken: Apicius, Vitellius, Lucullus, Helio-gabalus e.a. Ze hadden zelfs een plaatsje om te braken: het vomitorium (frans: vomir). Zelfs Madame de Pompadour had er een! Apicius stierf door zelfmoord omdat hij niet meer kon betalen! (n.v.d.r.: R. Castelot schreef: de indigesties waren vroeger de voornaamste oorzaak der ziektes).

Maar de Grieken waren fijne eters. Hun kookboeken zijn niet bewaard, maar we weten veel van Ateneus en de dichters Aristofaan en Archestrates. Zij filosofeerden

graag aan tafel, men noemde ze deipno-sofisten; denken we aan Plato met zijn 'Symposion' en Plutarchus met 'Banket der 7 wijzen'. Maar de Beotiers waren gulzig-aards. Ze hadden reeds 72 soorten brood. En er waren de fijnproevers in de stad Syracuse! Vanwaar komt het woord 'pain'? Is het van de God Pan? of van het grieks *pan*: d.w.z. alles? Of van pascere: eten? Bij deze discussie tussen Aristophile en Oxigenius kan de eerste het niet verkroppen dat Oxigenius dit allemaal weet en biedt Oxigenius 2 makrons aan met een purgeermiddel in. Oxigenius vertrekt naar zijn geliefde maar moet spoedig terugkeren want het loopt verkeerd af!

Er zijn 2 dodelijke ziektes, nl. de dorst en de honger, en de beste geneesheer hiervoor is de kok! Maar wat is nu appetijt? Dat is de goesting om te eten! Maar die Grieken konden geen goede ragoûts maken en ook de kok van Manant Ville (= Cadet) maakte er zulke slechte dat hij dacht: mijn kok is toch zeker geen apotheker? Nu, er zijn 3 soorten appetijt en ge kunt ze vergelijken met de liefde! Zo beweert Oxigenius:

1. De appetijt als ge nuchter zijt. De smaak is bijkomstig zoals bij de eerste liefde. Ieder meisje dat mooi lacht staat u aan.
2. De appetijt die komt al etende, na het eerste gerecht. Het is de liefde die komt na de eerste liefkozingen.
3. De appetijt op het einde van de maaltijd, als de maag al vol is en er toch nog een gerechtje of dessertje bijkan. Het is alsof de man, gelukkig met zijn vrouw, de liefkozingen van een andere vrouw niet afslaat, ofschoon toch maar illusie. Met al deze soorten moet een kok rekening houden bij het samenstellen van het menu! En een goede kok moet de 7 smaken goed doen samengaan ('marier les goûts'), zoals zacht (bv. melk), suikerachtig, zout, zuur, bitter, wrang en adstringerend. En de tong heeft verschillende delen voor de smaak, bv. peper werkt op de zijkant, kaneel op het einde van de tong, alcohol op het gehemelte, enz.

En na dit lesje fysiologie wordt Cadet weer speels: De kok moet zijn gasten verwennen, zoals een minnaar zijn geliefde, d.w.z. het gaat aan tafel zoals in de liefde: crescendo! Dezelfde termen komen erin voor: het begint met een zachte blik, dan komen er lieve woordjes en een zuchtje, men gebruikt eerst een lichte hand en een kusje, dan wordt het een zoekende hand of een voortschrijdende verwarring, dan volgen de overgave, een hevig verlangen, een dronken vreugde, de passie, om te eindigen met de nuchtere werkelijkheid.

Zo ook moet het aan tafel gaan: begin steeds met de lichte gerechten, wees zacht en lief voor elkaar, laat dan steeds meer zoetheid volgen en meer kruiden, de wijnen worden steeds steviger, en koel uw gasten dan af met vers fruit.

Maar nu, niet iedereen is een fijnproever. Naast die barbaarse Romeinen (n.v.d.r.: zo noemde ze Carême) waren er nog 'polyfagen of schrokkers', zo bv. een Syrische vrouw die 30 kiekens per dag opat of de Griekse Aliop die alle weddingschappen won tegen de mannen of het monster van Wurtenberg dat iedere dag 1 varken en 1 schaap verslond, enz.

En ze dronken vroeger ook zoveel? Wie maakte er voor het eerst wijn? Was het Orestes, de zoon van Deucalius? Of Saturnus? Of Bacchus? Of Osiris in Egypte? Of Noë?

Cadet geeft geen antwoord maar hij weet wel dat Karel VI in 1397 te Reims zich amuseerde met het wegschieten van champagnekurken!

Dit hoofdstuk wordt besloten met de vraag: Wie zijn de beste keukenvrouwen?

De beste wonen in Picardië, de meid van Molière was vandaar. Dan volgen deze van Orléans en dan de VLAAMSE! Om te eindigen met deze uit Bourgondië, Parijs en Normandië. Het is een klassement volgens hun trouw, orde, economie, intelligentie en netheid (bron: Mercier, Tableau de Paris).

Nu een woordje over tafelmanieren.

De Romeinen lagen aan tafel, vandaar het gezegde: tussen glas en lippen gaat veel verloren. Als ze kwaad werden, zoals bv. Cato bij het zien van de burgeroorlog, gingen ze recht zitten en zo zitten we nu nog recht!

We weten ook dat de Galliërs zeer gastvrij waren aan tafel en veel babbelden. Waarover mag men babbelen aan tafel? Over alles: politiek, toneel, school, maar... geen kwaad spreken aan tafel over de vrouwen!

En vroeger waren de 'entremets' spelletjes, pantomines, schertsen tot er één gewond geraakte. Tussen het eten moest de vorst zijn weelde tonen. En het toasten komt van de Noren: zij deden dit uit de kelk van de goden Odin en Frey of uit de schedel van hun voorouders of uit de hoorn van de urus beer. En de kelk in de Kerk is daar misschien een overblijfsel van?

De tartaarsaus hebben we geleerd bij de Tartaren, die stropers, die in het geheim hun vlees bereidden met veel zout en kruiden. En de Romeinen legden na het eten voor een siësta hun matrassen op tafel maar eerst... de vrouwen naar huis!

Maar van al dat eten komt narigheid! Dus wetten maken om die te verhinderen! Men noemt ze 'les lois somptuaires' zoals bij de Romeinen: de wet Licinia, de wet Orchia e.a. Zo was er een wet die bepaalde: men mag nog met maximum 9 aan tafel. Gevolg? Die 9 aten voor 30! Anderen deden aan prostitutie om goed te kunnen eten! Karel IX liet in 1563 nog maximum 3 gangen toe aan tafel, en Frans I sneed de oren af van de dronkaards.

Besluit? Het waren meestal nutteloze wetten én zegt Cadet: ge zijt beter met een rijke financier aan tafel voor de buikdienaars dan met een gierigaard en dank zij milde gastheren (in het Frans: un amphytrion) hebben we ook prachtige festijnen gekend met mate bij Samuel Bernard, Fouquet, Grimod de la Reynière, Brillat-Savarin e.a.

En ook de Kerk kwam op tegen al dat eten en brassen, daarom: DE VASTEN! En hier komt kanunnik Dodin op het toneel, hij mag wel, zo een delikate fijnproever! En hij vertelt:

De vasten was niet altijd een lachertje! In Polen trok men zelfs de tanden uit van wie de vasten niet respecteerde. Men mocht wel gevogelte eten in de vasten want deze werden in het scheppingsverhaal op dezelfde dag geschapen als de vissen, dus geen vlees. Eieren waren verboden in de vasten en dan als geschenk gegeven op Pasen. Cadet geeft zelfs de methode aan om ze te schilderen. En vasten was zelfs niet genoeg voor de monniken, ze moesten nog geregeld bloed laten aftappen, ze

noemden dat de 'Minutio monachi'! Wie heeft die vasten uitgevonden? Was het een priester van Isis in de tempel van Memphis om de ziel te zuiveren?

Maar zelfs de monniken pasten zelf niet altijd de vasten toe en wie betrapt werd moest naar de biecht, en er stond een weegschaal naast de biechtstoel om de straf te bepalen: wie te veel at moest op de weegschaal en zijn gewicht aan voedsel geven aan het klooster.

Wie te gierig geweest was, moest op de weegschaal staan en zijn gewicht onder vorm van juwelen afstaan aan het klooster.

Wie te wulps geleefd had, moest op de weegschaal en zijn gewicht afstaan in jonge meisjes aan ...?

De spreuk: 'dik als een monnik' zal wel historische achtergrond hebben. En boze tongen beweren dat zelfs de paarden van de prelaten, die inspectie deden voor Karel De Grote, meer konden eten dan deze van de leke-inspecteurs!

En de beste taart waren eerst op de kastelen en de kloosters. De taart heette vroeger 'tourte', een soort brood door Tearion in Sicilië gemaakt. Er was zelfs ooit een tesis in de universiteit te Parijs over taarten 'de pastillaria' en al de professoren kregen er indigestie van!

En opnieuw komt de drank ter sprake, Cadet kan er niet over zwijgen.

Sylvius liet toe dat men zich éénmaal per jaar zat dronk, want zo zei Plato: In vino veritas: dan kunt ge beter het karakter leren kennen. En Plutarchus, Xenofoon, Cicero, Quintelius roemden ook de wijn, want 'de wijn doet de meest intieme gevoelens opwarrelen' (Montaigne). Ook de Kerk was daar niet tegen in de eerste bijeenkomsten, 'les agapes', de liefdesmaaltijden! En de wijn geeft vreugde en geeft zachte conversaties die de harten openen en het zwarte verdriet verjagen!

En bij Seneca lezen we: een goed verzadigde buik is een groot deel van de vrijheid! En van waar komt de spreuk 'water in de wijn doen'?

Dit zou een gedachte zijn van Koning Cranaus van Athene. En Plutarchus vergelijkt het zelfs aan de muziek: zo bv. 3 delen water en 2 delen wijn is een kwint en 2 delen + 2 delen = een kwart. En in de tempel zette men Bacchus naast de godin Minerva, de godin van de wijsheid (n.v.d.r.: ze is nooit getrouwd). En Horatius leert ons: 'De wijn is de vlam van de geest en het begin van de deugd'. In de tempel van Juno waren er wijnranken te zien en Jupiter had een standbeeld uit een wijnstok. Plutarchus kende de spreuk 'verzoen Bacchus met de nymfen', d.w.z.: doe water in de wijn.

En vrouwen mochten vroeger geen wijn drinken, en voor straf moesten ze sterven in de (wijn)kelder! En Cato beweert dat de omhelzing van vrouwen een overblijfsel is van het gebruik: heeft ze soms niet gedronken?

Cadet maakt dan ook de lof van de grote kok Taillevent bij Karel V en van de compagnie van de sausmakers, de compagnie van de vleesbraders en van bepaalde gerechten, zo bv. snoek in gewijd water!

En mag men zijn naam veranderen in de gastronomie?

Zo bv. Paus Sergius noemde zich Bucca Porcis, d.w.z. zwijnemond, want hij was maar een kleine geest maar dronk zoveel! Of Fabius Gurgus, d.w.z. de afgrond, want alles kon door zijn keel, het was een echte haaiemaag! En de Reine Claudes: de naam komt van Reine Claude, de dochter van Lodewijk XII. De appels Claudiennes komen van Claudius, enz.

Maar bij al deze grote braspertijen van Rebecca, Ulyseus, Agamemnon, Xerxes, Darius e.a. moeten we ook eens ernstig worden, zegt Cadet, en denk ook eens aan de filosoof Callemarchus: 'Alles wat je aan uw buik gaf, ben je verloren, maar wat ja aan uw geest gaf zal je behouden!' Dus modus in rebus, 'met mate', anders moeten ze uw buik nog dragen zoals Keizer Maximus.

En de Goden, die mochten altijd iets meer. Hun drank noemt men nectar en hun spijs: ambroos! Saturnus at een kind op. De Godin Ceres at de schouder van Pelops, maar liefst aten de Goden ingewar den zoals Achilleus. Zo leert ons Ateneus.

Daarop volgt een lesje fysiologie. Het woord is weer aan Oxigenius (de scheikundige en medische kennis van Cadet). Eet niet te warm, maak dat er genoeg zuurstof is om te kauwen. Eet u genoeg afvalstoffen? Zetmeel en glutēn zijn niet genoeg. Ook gelatine is belangrijk en is koortswerend. Ook het karakter speelt een rol, zo bv. de kalme Indiër eet veel fruit, de warme Turk drinkt bloed. De mens heeft snij-, hoeken maaltanden; dus hij is een omnivoor, een alleseter. Hij heeft een lange slokdarm, dus niet te veel vlees, maar veel groenten. En de haai heeft een korte slokdarm, dus eet rap en slikt alles erdoor, vandaar het woord: haaiemaag, die alles inslikt.

En waarom is vis niet verboden in de vasten want vis bevat veel fosfor dat afrodisiatisch (bevordert de liefde) werkt. Is de vasten niet al moeilijk genoeg? (N.v.d.r.: Ook Brillat-Savarin stelt zich deze vraag). En waarom zoveel discussie over die vis? Volgens Pythagoras is de vis niet om op te eten want ze hebben iets goddelijks in hun stilte. Apollo was een viseter, een ichtyofaag. En het fijnste stukje vis is de tong van de karper, waarop Kanunnik Dodin antwoordt: 'daarom hou ik niet van stomme karpers!'

Zijn er 3 soorten appetijten dan zijn er ook 3 soorten gasten of genodigden!

- 1. De genodigden: wie een uitnodiging kregen!
- 2. De schaduwen: die mochten meekomen met de eersten.
- 3. De parasieten: loslopenden die zichzelf uitnodigen, bv. slechte advocaten, dichters, e.a.

Hoe moet men uitnodigen? Zoals de Chinezen, in 3 keer: eerst enkele weken vooraf, dan nog ééns 's morgens van het feest en dan nog eens bij het binnenkomen uw grote ongerustheid tonen over het lang wegblijven!

En wie uitnodigen? Mensen die spiritueel zijn, goed gevormd, niet te zwijgzaam, geen te grote babbelaar en ze moeten delikaat met eten kunnen omgaan. En wat betekent het mooiste feestmaal als het niet gezouten is met verstandige praat?

Daarna volgen nog vele historische gegevens over de voedingsprodukten zoals bv.: De kool is goed tegen koorts. Het varken was bij de Romeinen het symbool van rust. De tortelduifjes hebben verkeerde sexuele neigingen, niet te veel naar kijken!

De bonensoort 'lentilles' zijn 'lents', traag, goed genoeg voor op een begrafenismenu. Slakken zijn afrodisiasisch, Let op! (Afrodite: godin der liefde). Ze bedrijven de liefde langs hun oren! (Hun geslachtsorgaan zit naast het oor!) Oesters noemt men ook: oren van Venus! De hennen komen uit Indië en een jonge hen die een haan wil nadoen, past niet, want 'Une poule qui chante, un prêtre qui danse et une femme qui parle latin n'arrivent jamais à une belle fin'! En drink niet veel koffie, want koffie vermindert de jaren van de liefde bij de man!

En om te eindigen het feest van Saint-Charles met zijn nicht Céline!

Het moet niet alleen een feest zijn van de liefde maar het huwelijk van de gastronomie! Laat ze drinken uit de kelk van Hygieia en proeven van de nectar van de wijngod Dionysius!!!!

Alle buikdienaars, verenigt u en zet u bij! Er zijn 3 delen!

1. Eerst de zaal versieren:

We schilderen de liefdessymbolen op de muren: de staf van Bacchus en Dionysius, de wijngoden. Ook de staf van de god van het huwelijk: Hymmen. Schilder ook nog de festijnen van Lapidus in Tessalonië of de bruiloft van Kana of het diner van Cleopatra en de verloren zoon. Ook het feest van Damocles en Gargantua, meesterlijk beschreven door Rabelais. Vergeten we de taferelen niet van vroegere feestmalen en van tafelrydders zoals professor Montmaur, e.a.

2. Plaats de tafels volgens de regels van Graaf Montluc, d.w.z.:

1. De tafels moeten rond zijn: zo ziet ge elkaar beter zitten.
2. De zaal moet ovaal zijn: beter voor de bediening.
3. Laat het licht binnenkomen langs 2 zijden: zo zit niemand in de andere zijn schaduw.
4. Wees met niet meer dan 9 tafels (getal der muzen) of met 3 (de 3 gratiën van Venus) of met maximum 28 (volgens Plate 28 dagen in de maanmaand).
5. Adem goed tussenin: uw kauwspieren hebben zuurstof nodig.
6. Eet niet te warm of te koud.
7. Zet u niet rechtover uw vijand of naast uw maitresse. Ze geven u teveel emoties.
8. Lees geen hevige liefdesroman juist voor het eten of erna. Dit is niet goed voor de maag (maitre gaster).
9. En zoals in de liefde: crescendo; eerst de lichte spijzen en dan de gekruide. Het is zoals het theater, zegt Aristoteles.
10. Ontvangt Bacchus niet als een kind want hij is volwassen vanaf het begin, en rijk op het einde, d.w.z. wijn moet altijd op punt zijn en crescendo!
11. Zorg voor variaties aan tafel, d.w.z. koude en warme spijzen, gekookt en rauw, deels vis, deels vlees, kleur van saus afwisselen, enz.

3. En nu voor de jonggehuwden:

Geef ze een peperkoek: hij is zoals het leven met 1000 zoetigheden maar gekruid en zoals de graankorrels verbonden. (N.v.d.r.: In 1608 schreef Puteanus dat ook al). En de bruidegom kreeg naar Grieks en Perzisch gebruik een appel mee en een karalje water en een boek van de filosoof Montaigne. Montaigne leert ons: het past niet dat de bruidegom wijn drinkt de avond voor hij kinderen verwekt.

En als ze wegwaren, deelde kanunnik Dodin aan alle aanwezigen noten uit, opdat, door het gekraak 'ne puellae vox virginitatem deponentis possi audire' (opdat men niet zou horen wat er in de slaapkamer gebeurde).

En zo kwamen ze 12 keer per jaar allen samen om de mysteries van Comus te vieren en om het geluk te proeven in de wetten van Epicurus en de charmes van de vriendschap.

Besluit:

Ik hoop hiermee een prachtig, spiritueel werkje van onze collega van onder het stof gehaald te hebben; hij wordt mijns inziens ten onrechte vergeten in de boeken van de geschiedenis der gastronomie. En Brillat-Savarin zou zeggen: hij verdient zeker een standbeeld in de tempel van Gasterea, de muze van de gastronomie.

BIBLIOGRAFIE:

1. Charles Louis Cadet de Gassicourt: *Cours de gastronomie 1809*. Nationale bibliotheek nr. 2/30581A.
2. Revue Historique Française (collection Bouvet). Avenue Ruysdael - Paris, nr. 55/162, 79/241, 24/329, 80/52, 34/385. Foto Charles Louis: 1924/329.
3. Fougère Paul: *Grands pharmaciens*, édit. Correa, Paris.
4. Revel J.F.: *Un festin en paroles* (1979), éd. Pauvert, Nationale bibliotheek te Brussel.
5. E. Putaneus: Comus of kimmerische zwelptijden.
6. Castellet André: *L'histoire à table*.
7. H. Dumont: *Cadet de Gassicourt*, 8e editie, Brussel, 1833, I vol., 545 p. Verzameling Couvreur U.C.L.

Apr. H. Leupe,
Oostrozebekestraat, 37,
B-8860 Meulebeke

PAMFLET VAN DE BRUSSELSE DOKTERS TEGEN DE APOTEKERS VAN BRUSSEL IN 1660

L.J. VANDEWIELE

Er staat ergens geschreven:

*Bidder, Doctor, Doodgraver en Apoteeker
Dat zijn vier vrinden dat is zeker...*

Vergeet het maar! Zover we in de geschiedenis kunnen teruggaan is er altijd twist geweest tussen dokters en apotekers en als er eens een vergelijk (een compromis) tot stand kwam heeft dit nooit lang stand gehouden.

We kunnen dit illustreren aan de hand van de feiten, die zich te Brussel hebben voorgedaan in de tweede helft van de 17e eeuw.

Wij apotekers kennen vanzelfsprekend al de argumenten die gebruikt werden tegen de grenzeloze pretentie van de dokters; maar ook de dokters hadden hun bezwaren tegen de apotekers en het is zeker interessant eens te luisteren naar de argumenten van de tegenpartij.

We zullen dat doen aan de hand van een pamflet, dat de dokters aan de bevolking van Brussel richtten in 1660, nadat de apotekers bij al de inwoners van Brussel een schimpschrift tegen de dokters van het Collegium Medicum hadden verspreid. De apotekers hadden hierdoor de Naties (de andere ambachten en neringen) der stad overtuigd, zodat deze weigerden de belasting op het bier nog te betalen, zo het Collegie der Medicijnen niet werd afgeschaft. De Magistraat zwichtte voor deze bedreiging en het Collegium Medicum werd ontbonden. Het is vanzelfsprekend, dat de dokters dit niet namen en ze verspreidden, in naam van de assessors van het Collegium Medicum, een naamloos pamflet, waarin ze trachtten de argumenten van de apotekers te ontwrichten.

Daar er over de geschiedenis van de farmacie te Brussel niet zoveel werd gepubliceerd, benutten we deze gelegenheid, om daar iets meer over te weten te komen.

Ik dank kollega J.B. van Gelder (Gorinchem) die mij een fotokopie van de tekst bezorgde.

Het pamflet draagt als titel:

NOODIGHE OP-RECHTINGHE
VAN 'T
COLLEGIE
DER
MEDECYNE,
*Openlyck bewesen aan d'Inwoonders
der Stadt van
BRUSSEL*
*Met 't Verhael van alle zwarigheden daer-over geresen,
ende weder-legginge van d'op-sprake, daer-tegen
onlanghs voor-ghewendt
TOT BRUSSEL*
*By Guiliam Scheybels, ghesworen Drucker,
in de Korte-Ridders-straet in S.Jan-Baptist.- 1660
Superiorum Permissu.*

Het pamflet van 101 bladzijden staat onder het veelzeggend motto van een citaat van Sint-Basilius, in het Latijn, met eronder de vertaling: *De valsche beschuldiginghe moet-men beantwoorden, niet om ons te wreken door teghen-sprake, maer op dat wy aen de leughen den vryen voort-gangh niet toe-en-laten, oft de ghene die bedroghen zyn, in de schade niet en laten steken. S.Basilius.*

Volgt dan: VOOR-REDEN ende Oorsake van dit Bewys.

Hierin lezen we, dat een Collegie der Medecijnen door de magistraat van Brussel, in het jaar 1650, werd opgericht, met als doel, dat niemand zich op het gebied van de geneeskunde zou begeven, tenzij wettige dokters, bedreven chirurgijns, getrouwe apothekers en bekwame vroedvrouwen en dat alle zieken verzekerd zouden zijn dat hun geen kostelijke medikamenten zonder nood zouden worden voorgeschreven en de prijs van de medikamenten niet overdreven zou worden. Nochtans zijn er kwaadwillige personen, die in het begin van 1659 hebben samengespannen om het Collegie hatelijk te maken. Zij hebben aan de burgers wijs gemaakt, dat de dokters niet wilden toestaan, dat de apothekers enig medikament zonder voorschrift zouden mogen leveren, zelfs niet in doodsnood. Door deze en nog veel andere leugens hebben zij de bevolking in het hoofd geprent, dat het Collegie der Medecyne een schadelijke instelling is.

Daarom schrijf ik, in naam van de dokters-assesseurs van het Collegie, dit verweerschrift, om de hatelijke aantijgingen te weerleggen en de burgers van deze Prinselijke Stad in te lichten over de gegrondheid van de instelling van een Collegium Medicum.

Ik zal beginnen met het *Placcaert van Kayser Karel op 't stuck der Medecyne*, waaruit het Collegium Medicum zijn eerste oorsprong heeft getrokken.

Volgt dan de *Tafel der Capittels* (21 in aantal). Deze worden daarna een voor een behandeld. We geven bij ieder kapittel letterlijk het opschrift weer en een beknopte inhoudsbeschrijving.

EERSTE CAPITTEL

Keyser Karel vindt noodigh binnen Brussel te doen verkondighen syn Placcaert op 't stuck der Medecyne.

Niet allen² bezorgd om zijn onderdanen met de wapens te beschermen, maar ook bekommerd om hun gezondheid, heeft Keizer Karel, kort nadat hij de beroerte van Gent heeft gestild, een Placcaert op 't stuck der Medecyne uitgevaardigd te Brussel op 8 oktober 1540. Volgt dan de bekende tekst van het Placcaert. (1)

HET II. CAPITTEL

Waerom 't Placcaert van Keyser Karel niet en wirdt achtervolght, ende hoe de misbruycken in de Medecyne zyn ghegroeyt.

Kort nadat de Keizer zijn Placcaert heeft afgekondigd is hij naar Duitsland en Italië vertrokken, zodat geen 'besonderen recht-stoel' kon worden opgericht, om de straffen tegen de overtreders uit te spreken, zodat 'alchemisten en empyriken' in de stad ongestraft voor dokter zijn komen spelen. Als Meester-chirurgijn werden aanvaard veel onbekwamen, die mits betaling van lidgeld en de maaltijden die daarbij gebruikelijk waren, alleen als proef zes lancetten moesten slijpen uit een ruw stuk ijzer, drie aderlatingen moesten verrichten en twee tanden moesten trekken en enkele vragen dienden te beantwoorden, die zij 6 weken op voorhand van de Dekens van het Ambacht hadden gekregen en enkel uit het hoofd hadden te leren. Het was zelfs de weduwen van de barbiers toegestaan de chirurgie uit te oefenen met een knecht, hoe onbekwaam deze ook mocht zijn. Deze meesterchirurgijns leverden zelfs inwendige geneesmiddelen af en vroegen voor hun diensten overdreven lonen.

HET III. CAPITTEL

Ongeregeltheydt in de Medecyne. D'Apotekers en hadden te Brussel gheen proeve, noch examen tot het jaer 1641.

Om als apoteker op te treden stond de deur open voor iedereen, zo men het lidgeld aan de Meerse maar betaalde. Een examen is er slechts gekomen in het jaar 1646,

zoals blijkt uit het rekwest zelf dat de apotekers aan de Magistraat hebben gericht op 23 juli 1646.

Hier volgt dan de tekst van dit rekwest, waarin de apotekers vragen dat voortaan niemand nog als apoteker zou mogen optreden, zo hij niet drie jaar bij een en dezelfde meester-apoteker was in de leer gegaan en daarna nog twee jaar elders én examen én proef had afgelegd ten overstaan van de Dekens en Keurmeesters van de apotekers. Dit rekwest was ondertekend door al de apotekers van de stad en dit geeft ons meteen de namen van de 26 apotekers, die er te Brussel in 1646 praktizeerden:

V. de Latre
Guillaume Appelman
Engelbert van Stale
Jan de Sadeler
Guilliam van Nyversele
Charles Ricquaert
Jan Hermans
Martinus Vaye
Sebastianus Jenyns
Adrianus de Wandele
Nicolaes vander Elst
Franciscus de Moor
Carolus Nys

Peeter Versneeren
Adrianus Verbraecken
Jan Coel
Jo. Baptista Seghers
Henricus Morienva
Jacques de Mol
Franciscus Uytersprot
Petrus Maes
Jo. Baptiste Iselstyn
J. Papenbroeck
Jan Seghers
Petrus de Hoeze
Nicolaes Reymbouts

De vraag van de apotekers werd ingewilligd op 1 augustus 1646, daarenboven gaf de Magistraat nog enkele andere bepalingen: de apothecaris moest Latijn kennen, hij zal de rechten moeten betalen, het wordt de apoteker verboden sterk purgerende medicijnen, vergiften, opiaten en abortiva zonder voorschrift te verkopen of quid pro quo te substitueren. Zij mogen de zieken niet visiteren. Twee keurmeesters zullen ieder jaar de visitatie van al de apoteken doen.

Dan vervolgt de auteur: de apotekers wilden het Placcaert van Keizer Karel niet naleven en weigerden hun apoteken te laten visiteren. Het gevolg van deze ongebondenheid was, dat er zich velen als apoteker vestigden om wille van de grote winsten die zij daaraan voorzagen; te meer daar zij hun rekeningen zo hoog konden laten oplopen als ze maar wilden, daar er niemand in de wereld was, die de prijzen kon schatten, waardoor het niet zelden gebeurde, dat de ene de helft meer aanrekende dan de andere. Daarenboven prezen zij andere medikamenten aan dan deze waar de mensen om verzochten, ook al hadden ze een voorschrift, zodat dikwijls schadelijke medikamenten werden afgeleverd: verkoelende in plaats van verwarmende, zelfs verouderde en bedorvene voor goede en oprechte en ze maakten zich schuldig aan nog andere misbruiken, zoals Reimbert Dodoens, de dokter van de Keizer, in het voorwoord van zijn Kruidboek aanhaalt. Daarenboven waren er apotekers, die de purgantia verzwaarden op eigen houtje, zodat eenzelfde persoon Apoteker, Chirur-

gijn en Dokter kon spelen en voor een gelijke prijs het leven en de dood kon verkopen. De dokters stonden machteloos, omdat hun rechter- en hun linkerhand (dewelke zijn de chirurgijns en de apotekers) zo krachteloos waren. Deze misbruiken konden alleen maar voortbestaan omdat er geen bijzondere rechtbank was, die het Placcaert kon doen naleven.

HET IV. CAPITTEL

De Magistraet soeckt in 't jaer 1641. te behoeden de misbruycken in de Medecyne: ende waerom d'ordonnantie niet volkomentlyck onderhouden en wirde.

De heren van de Magistraat van deze Prinselijke Stad Brussel hebben in 1641 vier dokters aangesteld om een farmakopee, een reglement op de geneeskunde en een taxe van medicijnen op te stellen. Ze hadden het vast voornemen een Collegium Medicum op te richten maar er werd niet gezegd waar het Collegie zou vergaderen en hoe het zou functioneren. Daarom is er van de ordonnantie van 1641 evenmin als van het Placcaert niets in huis gekomen.

HET V. CAPITTEL

Door bevel van Syne Majesteyt, tot onderhoudinghe van 't Placcaert ende d'ordonnantie, wordt het Collegie der Medecyne op-gherecht in 't jaer 1650.

De dokters beklagden zich dat het Collegium Medicum niet van de grond kwam; daarop kondigde op 6 november 1648 Aartshertog Leopold Willem (de landvoogd door Filips IV benoemd) een Instructie af op het 'Placcaert van synen oudt-Oom den Keyser Karel'. Deze Instructie, in het Frans gesteld en gericht aan de Raad van Brabant, werd gestuurd omdat bleek, dat de dokters, de chirurgijns en de apotekers elkaars functies uitoefenden. De Raad zal binnen de 3 weken moeten laten weten waarom het reglement van 1641 niet wordt onderhouden.

De Raad van Brabant speelt de zaak door aan de Magistraat van Brussel, die beslist het Collegie der Medicijnen beter te structureren. Immers, de Prinselijke Stad Brussel, die het best van al de steden geregeerd wordt, inzake brood, bier, vlees (levend en geslacht), vis en andere voedingswaren, moet ook op het stuk van de medicijnen goed bestuurd worden, aangezien daar schadelijker bedrog kan gebeuren dan in eet- en drinkwaren, die beter gekend zijn. Daarom publiceerde de Magistraat op 12 november 1649 een ordonnantie, die niet gedrukt wordt omdat de apotekers bezwaren maken op 18 december 1649 en 15 februari 1650. Er werd een nieuwe onderzoekskommissie opgericht; de nieuwe ordonnantie werd solemneel en bondiger afgekondigd op 13 april 1650. De Raad van Brabant keurde deze goed en de Magistraat liet de ordonnantie drukken in onze taal bij Martinus van Bossuyt (2) en opdat zij ook

in alle landen zou bekend worden, werd de ordonnantie in het Latijn vertaald en gedrukt bij Jan Mommaert in 't jaar 1650.

HET VI. CAPITTEL

Tegen-strydt ende voldoeninghe voor de Doctoiren, Chirurgyns ende Apothekers, klagende over het Collegie.

Er was spoedig tegenstand tegen het Collegium Medicum '*want de scorfte hoofden en willen gheen kammen verdragen*'.

De eerste tegenstand kwam van sommige dokters, bij monde van dokter Columbanus, die zich niet wilden onderwerpen aan het Collegium Medicum, uit vrees dat hun onbehoorlijkheden aan het licht zouden komen. De Wethouders hebben op 23 maart 1652 geantwoord, dat er geen wijziging aan de statuten moest aangebracht worden.

De tweede tegenstand kwam van de chirurgijns. Deze eisten, dat ook zij en niet alleen de dokters, mochten onderzoeken of een uitlandse operateur, specialist in het snijden van stenen, pellen der ogen, openen van de buik bij waterzuchtigen of andere zeldzame operaties, werkelijk bekwaam was. Hetzelfde ook voor het examen van Pestmeester. De Wethouders stemden daarmee in op 5 december 1651. De chirurgijns willen ook geen examen doen voor het Collegium Medicum, daarvoor beboet weigeren zij de boete te betalen. Zij procederen tegen de Magistraat en verliezen hun proces. Toch blijven zij van de leerling-barbiërs en chirurgijns eisen, dat zij eerst door de Dekens van hun Ambacht zouden ondervraagd worden en volgens oude gewoonte de wijn zouden betalen.

De derde tegenstand kwam van de apothekers. Deze waren boos omdat hen restricties opgelegd werden in de verkoop van medikamenten en sommige alleen maar op voor schrift van de dokters mochten afgeleverd worden. De Magistraat antwoordt dan op 26 april 1652, dat het aan de apothekarissen niet verboden is te verkopen '*kleyne ende familiere medicamenten*', maar dat zij deze niet mochten aanraden '*oft dien aengaende den Doctoir maken*'.

De apothekers waren enige tijd rustig, waarschijnlijk omdat het de chirurgijns zo was tegengevallen, maar toch waren ze van zin 'van voorder te spertelen teghen andere artiekelen der voorschreven Ordonnantie'. Zij eisten het recht op van zelf de examens van de apothekers af te nemen. Hun rekwest wordt afgewezen op 26 februari 1657.

HET VII. CAPITTEL

Goede uyt-werckinghen van 't Collegie der Medecyne, tot ghemeyn oorboir (= nut).

Hierin worden opgesomd al de goede daden van het Collegium Medicum gedurende de laatste 10 jaar:

NOODIGHE OP-RECHTINGHE
V A N ' T
COLLEGIE
D E R
MEDECYNE,

Opentlyck bevvesen aen d'In-woonders
der Stadt van

B R V S S E L,

Met't Verhael van alle swarigheden daer-over geresen,
ende weder legginge van d'op-sprake, daer-tegen
onlanghs voor-ghewendt.

T O T B R U S S E L,

By GUILLIAM SCHEYBELS, ghesvoren Drucker,
in de Korte-Ridders-straet in S. Jan-Baptist. 1660.

SUPERIORVM PERMISSV.

- 1° De promotiebrieven van de dokters werden onderzocht.
- 2° De kwakzalvers werden verjaagd.
- 3° Er werden 2 dokters aangesteld om zonder loon de armen en de gevangenen te verzorgen.
- 4° De taks op de prestaties van dokters en chirurgijns werd vastgesteld.
- 5° De nieuw aankomende apothekers en chirurgijns werden aan een examen onderworpen.
- 6° Een dokter werd aangesteld om deze enkele maanden vóór hun examen te onderrichten.
- 7° De buitenlandse operateurs (Steensnijden, ogenpellen enz.) werden aan een test onderworpen.
- 8° Een toezicht op de pestmeesters werd uitgeoefend.
- 9° Een traktaat werd opgesteld tot voorbehoeding van de pest.
- 10° De apothekerswinkels werden gevisiteerd.
- 11° De misbruiken van enige apothekers, die uit grove onwetendheid de ene remedie voor de andere afgaven, werden onthuld.
- 12° Een taks van de medikamenten werd opgesteld, niettegenstaande de gedurige tegenstand en uitvluchten der apothekers.
- 13° Verscheidene apothekers doen straffen, die hun rekeningen niet specificeerden.
- 14° De vroedvrouwen onderzocht op hun bekwaamheid en hun leven en manieren.
- 15° Op het stadhuis iedere week vergaderd zonder loon.
- 16° De dokters hebben voor dit alles reeds meer dan 1200 gulden uitgegeven voor het algemeen welzijn.

HET VIII. CAPITTEL

Door d'opstokinge ende ghewelt der overtreders, wordt belet den voort-gangh van 't gerecht van 't Collegie.

Nadat het College gedurende 10 jaar de algemene welvaart heeft nagestreefd zijn er verschillende personen, uit zwarte haat opgestaan, om het College te bevechten, niet met recht maar met geweld en onverdragelijke loze streken. Zij hebben de Naties (de andere Ambachten en Neringen) opgemaakt tegen het College. Eerst hebben zij rondgestrooid, dat de dokters niet wilden gedogen dat de apothekers kleine remedies zouden verkopen zonder voorschrift. Ze hebben openbaar aan de Magistraat een onbehoorlijk rekwest overgemaakt, vol valse aanklachten en verwijten, zij eigenden zich het recht op kennis toe van de genezing der gewone ziekten, zoals zij sinds 's mensen geheugen deden en verzochten de Magistraat dit te bevestigen; daarom schilderden zij de dokters van het College af als zouden zij de gezworene vijanden van het algemeen geweest zijn.

De inhoud van dit rekwest hebben zij de gehele stad door verspreid. De Naties

hebben zij wijsgemaakt, dat de oprichting van een Collegium Medicum strijdig was met de prinselijke vrijheden en de stedelijke privilegiën en niet had mogen geschieden zonder hun goedkeuring. Ze hebben negen lasterschriften of schimpbrieven opgesteld en die afgegeven aan iedere Natie een. Deze steunden de apotekers en de Magistraat verzocht hen kenbaar te maken welke bezwaren zij tegen het Collegium Medicum hadden. Dan hebben de apotekers op 13 maart l.l. aan de Magistraat geschreven, dat zij niet wilden terecht staan voor het college en dat zij niet wilden, dat de examens van hun nieuwe meesters door dokters zouden afgenomen worden, daar deze daartoe niet bekwaam zijn. Ook de visitatie van hun apoteken door dokters weigerden zij te aanvaarden en veel onbeschoftheden nog daarbij. Intussen hebben de Naties laten weten, dat zij de belasting op de negen mijten (= kleine koperen munt) op het bier niet meer zouden betalen indien het Collegie der Medecyne niet werd afgeschaft. Daarop heeft de Magistraat op 18 maart 1659 de werking van het Collegium stilgelegd.

HET IX. CAPITTEL

Grooter misbruicken als te-voren, ghesproten door den stil-standt van 't Collegie.

Door de stilstand van de werking van het Collegium Medicum zijn de sluizen opengebroken voor alle ongeregeldheden en bedrog - zo zijn in de stad gekomen schadelijke kwakzalvers, landlopers, alchemisten, empyriken, mannen en vrouwen in de medicijnen ongeleerd, maar zeer ervaren in het verwerven van geld, door middel van hun onnozele behendigheid. Ook worden nu gedoogd onwettige dokters, ongeleerde chirurgijns, onbekwame apotekers en onbetamelijke vroedvrouwen. Doordat de dokters nu niet meer zeker zijn dat de apotekers goede geneesmiddelen afleveren, zijn zij verplicht zelf hun medikamenten te bereiden of die door de familieleden van de zieke te laten gereedmaken. De apotekers, ziende dat de voorschriften verminderden, zijn hun medikamenten duurder gaan verkopen en hebben de mensen wijsgemaakt, dat zij eerst moesten geroepen worden bij de zieke en de dokter niet meer nodig was. Anderzijds zijn ook de chirurgijns begonnen aan de zieken allerhande medikamenten af te geven, zoals gevaarlijke braakmiddelen en dergelijke medikamenten, zodat men gelooft, dat er verscheidene mensen aan gestorven zijn.

Zodoende zijn de dokters, chirurgijns en apotekers elkaars functie gaan uitoefenen en bovendien werden door gemene mannen, roekeloze kwakzalvers en slechte vrouwen, allerhande recepten bij de apotekers gebracht en gemaakt, met vergiften, antimonium, kwikzilver, euforbium, kolokwintappels en dergelijke meer, waaruit gruwelijke ongelukken zijn voortgekomen.

HET X. CAPITTEL

De goede In-ghesetenen ende Natien zyn qualyck onderricht gheweest, daarom is 't noodigh d'op-sprake te weder-leggen.

Sommige rechtzinnige apotekers hebben ingezien dat *boosen raedt was sonder baet* en dat het algemeen welzijn verwoest werd, zo men het Collegium Medicum niet terug oprichtte.

Goede en verstandige burgers hebben ingezien, dat zij niet alleen lichamelijk in gevaar verkeerden, maar dat ook hun zielezaligheid in het gedrang kwam, want vele Pastoors van verscheidene Parochies klaagden, dat vele van hun parochianen zijn overleden zonder sakramenten, daar de onervaren meesters niet konden waarschuwen wanneer de zieken in doodsgevaar verkeerden.

Verscheidene goede lieden van de Naties hebben bekend, dat zij door het rekwest van de apotekers in dwaling zijn gebracht en dat de beschuldigingen tegen het Collegie alleen werden geuit tot hun eigen baat en tot verderfenis van de goegemeente.

Daarom is het nodig, klaar als de middagzon, de schimpreden en lasteringen van de apotekers te weerleggen. Dit zullen wij nu doen, zodat zal blijken, dat niet één waarheid bevat.

HET XI. CAPITTEL

Het COLLEGIUM MEDICUM is ghesticht op 't Keysers Placcaert, ende ordonnantien der Overhe~~ly~~dydt, met over-een-kominge der Privilegien deser landen.

Aangezien het eerrovend rekwest van de apotekers tegen het Collegium Medicum zeer lang en onfatsoenlijk opgesteld was, zal ik de onware en schimpige punten samenvatten in acht punten en deze weerleggen.

Een eerste pretext (voorwendsel) der Apotekers:

Enige licentiaten in de medicijnen, meest vreemdelingen, hebben zich weten te vestigen met de goedkeuring van de Magistraat, zonder voorafgaande raadpleging van de chirurgijns, de apotekers en de Naties. Zij hebben de nieuwe ordonnantie van 13 april 1650 met betrekking tot het Collegium Medicum doen publiceren, wat strijdig is met de Blijde-Inkomsten en Privilegiën van deze landen, gezworen door de Hertogen en Prinsen en wat ook strijdig is tegen de christelijke liefde, tot verdrukking van de arme gemeente en strijdig met de gebruiken van de ganse republiek.

Wat is dit anders dan een vermetele laster tegen de Heren Wethouders, die het Collegium Medicum hebben ingesteld en een onbeleeft berisping van de Soevereine Raad van Brabant, die hetzelfde heeft erkend en bevestigd?

Dergelijke ongeoorloofde klachten getuigen van een minachting van de wetgevers en zijn een opstoken tot oproer onder de burgers.

Het Collegium Medicum werd gesticht op het Placcaert van Keizer Karel, op gebod van Aartshertog Leopoldus en op bevel van de Soevereine Raad van Brabant, om

de grote misbruiken in de medicijnen tegen te gaan. Om deze redenen hebben de Wethouders het Collegium Medicum opgericht.

De apothekers hebben onder de dekmantel van Burgerlijke Privilegiën, alleen de bestendiging nagestreeft van de misbruiken, bestaande in het teveel rekenen voor hun medicijnen, zonder daarvoor rekenschap te moeten geven.

Zo de chirurgijns en de apothekers beweren niet op voorhand geraadpleegd te zijn, dan moeten zij geen geheugen meer hebben, vermits de apothekers op de 7e oktober en de chirurgijns op de 8e van dezelfde maand mondelings daaromtrent in het lang en het breed zijn gehoord geweest. De apothekers zijn tot 4 maal toe door de wethouders gehoord geworden; zij kregen daaromtrent 2 dekreten (op 26 april 1652 en op 27 februari 1657).

Anderzijds hebben de chirurgijns, bemerkende dat de apothekers hun zin niet kregen, ook bezwaar aangetekend en zekere voldoening gekregen bij ordonnantie van 5 december 1651. De chirurgijns, hiermede niet tevreden, hebben zich kloekmoedig (dapper) gewend tot de Soevereine Raad van Brabant en proces ingespannen tegen de Wethouders. Maar hun bedenkelijke praktijken en spertelingen (tegenstribbelingen) ten spijt werden zij in het ongelijke gesteld en veroordeeld tot alle kosten.

HET XII. CAPITTEL

Den Rechter van 't COLLEGIUM MEDICUM is eenen der Heeren Schepenen, als Commissaris uyt de Wet. D'Assesseurs, Dekens, ende Proef-meesters komen in de beradighen, over de voor-vallende saken.

Het tweede pretext van de apothekers:

De Burgers worden in het Collegie der Medecijne gestraft door vonnis van de dokters, die daartoe onbekwaam zijn, aangezien zij rechter en partij zijn.

Deze beweegreden is niet alleen tegen de dokters gericht maar tevens tegen de Overheid, die het College ingesteld hebben.

De rechter, die vonnist, is de Magistraat zelf, daar deze een Wethouder is. Het formulier der vonnissen is welbepaald door de Wethouders, in dato 10 juni 1650. Alle klachten moeten trouwens gericht worden aan de Wethouders, volgens akte van 23 mei 1653. In de voorbije tien jaar werd nooit een vonnis vernietigd.

De dokters-adsessors zijn er om de heer Schepen te adviseren in zaken waarin hijzelf niet onderricht is. Maar de schepen mag andere mensen, ook vreemdelingen, raadplegen.

De dekenen en de proefmeesters van de chirurgijnen en de apothekers kunnen op het stadhuis verschijnen, zo dikwijls de rechter hun advies nodig heeft.

Maar de apothekers '*vliedende de bane der rechtveerdigheyd*' hebben altijd getracht de wetten te vernietigen of te wijzigen in hun eigen voordeel. Zij hebben onder meer, om de dokters hatelijk te maken, beweerd, dat vele mensen zouden gestorven zijn,

zo zij niet sommige doktersvoorschriften hadden verbeterd, maar in werkelijkheid gaat het hier alleen om recepten die door onervaren en valse medicijnmeesters en -meesteressen waren opgesteld.

HET XIII. CAPITTEL.

De Doctoiren en hebben gheen voordeel by d'oprechtinghe van 't Collegie der Medecyne, 't welck is in-ghestelt tot 't ghemeyn oorboir (= nut).

Derde pretext tegen het Collegie:

Het College werd opgericht uit pure baatzucht, om hun partikuliere winsten te vergroten en de gemeente te belasten.

Deze laster, vermomd in een schijn van waarheid, is te weerleggen door het feit dat niet de dokters maar de Magistraat en de Soevereine Raad van Brabant het Collegium Medicum hebben gesticht en deze lui hebben er geen baat bij de dokters te bevoorstellen maar de burgers te beschermen.

De dokters hebben alleen getracht steeds voorzien te zijn van wel bedreven chirurgijns en apothekers *'als zynde de principale instrumenten, die sy van-noode hebben om de gesontheydt aen de siecken op 't best kunnen weder te gheven'*.

De dokters van het College hebben gedurende deze laatste 10 jaar, voor het geven van advies en het verlies van tijd en visiten, geen de minste loon getrokken, maar integendeel hebben zij 1200 gulden van eigen geld voorgesloten ten bate van de gemeenschap. Voor de examens van chirurgijns en apothekers trekken zij 10 stuivers per uur. Komt daarbij dat enige dokters op zich genomen hebben, 2 of 3 maal 's jaars buiten de stad te gaan herboriseren tot onderwijzing van de aankomende apothekers en 's winters een ontleding van een dood lichaam voor de chirurgijns te doen. Dit alles zonder enig het minste profijt.

Daarenboven hebben de dokters verzaakt aan het voorrecht dat zij reeds 3000 jaar bezaten nl. van alle medikamenten zelf te mogen verkopen; hieraan hebben zij nu door de stichting van het College verzaakt, ten voordelen van de apothekers, waarvoor zij nu zo *'ondeugdzamelijk'* (= zedelijk slecht) bedankt worden.

Denk maar niet dat de dokters er op uit zijn om uit baatzucht de gemeente te bezwaren, want verscheidene werden aangeduid om zonder loon de armen en de gevangenen te verzorgen en de resterende dokters van de stad zijn zo goedertieren, dat zij de armen, ook de vreemdelingen, nooit weigeren te visiteren, dit alles uit pure liefde tot de evennaaste, zonder enig ander loon te verwachten, dan dat zij hopen te verkrijgen van de almogende.

De dokters vragen ook geen loon aan arme priesters, arme religieuzen, arme gevangenen of arme huisgezinnen, verre van 10 of 12 stuivers te eisen van de mensen die aan 2 of 3 stuivers genoeg zouden hebben om hun medikamenten te betalen, zoals de apothekers beweren, integendeel zij geven soms aalmoezen aan de armen om er

hun medikamenten mee te betalen. Ook voor de andere visiten halen de dokters geen profijt uit het College, daar er geen taxe op de visiten bestaat en de dokters meestal *'naer de discretie der siecken vereert worden, sonder dat sy iet eysschen'*. Want men kan een dokter niet betalen noch met goud noch met zilver, het leven en de gezondheid kunnen niet betaald worden.

Ofschoon de dokters zoveel goed doen aan de armen, kunnen zij van de apothekers maar zelden medikamenten gratis verkrijgen, gewoonlijk krijgen zij die maar *'ten diersten ende voor groot gelt'*.

Zijn de dokters royaal, van de apothekers kan zulks niet gezegd worden, want zij rekenen de burgers zesmaal, ja tienmaal de kostprijs. Daarom is het maar goed dat de taxe der medikamenten door 't College werd bepaald, want in tegenstelling met de dokters, zijn de apothekers alleen belust op pure baatzucht, om hun partikuliere winst te verhogen en de gemeente te bezwaren en daarom hebben zij getracht het Collegium Medicum hatelijk te maken.

HET XIV. CAPITTEL.

D'Apothekers hebben altoos vermoghen sonder billet van Doctoir, een-ieder te verkoopen ghemeyne ende onsoorghelycke medicamenten.

Vierde pretekst tegen het Collegie:

De dokters willen verbieden aan de apothekers, kleine remedies voor gewone ziekten of lichte kwalen te verkopen zonder recept, al ware iemand in doodsnood.

De Ordonnantie van 1641 verbiedt enkel, zonder advies van de dokter te verkopen: sterk purgerende medicijnen, vergiften, zorgwekkende opiaten en medikamenten die de vrucht der mensen enigszins kan hinderen. Zulks moet de burgers beschermen, zoals dit het geval is in alle goedbestuurde grote steden zoals Rome, Venetië, Florence, Augsburg, Frankfurt, Keulen, Gent, Rijsel en andere.

Voor de verkoop van ander medikamenten is nog nooit een apotheker voor het Collegium Medicum gedagvaard geweest. Ware zulks het geval geweest, dan zouden klachten bij de Magistraat toegekomen zijn.

Laat eenieder onpartijdige mens eens overdenken, dat zo de voorzeide *'pypendraeyers'* zo schaamteloos dingen durven beweren, waarvan het tegenovergestelde iedereen met de hand kan tasten, hoe deze hun personage niet moeten gespeeld hebben met andere voorwendsels bij de eenvoudige burgers.

Maar de Apothekers maken er geen gewetensbezwaar van als er ongelukken gebeuren met hun medicijnen, denkende:

*Dat van een anders leet oft seer
En hinckt den Meester nimmermeer.*

HET XV. CAPITTEL.

Medicamenten van kleynen prys zyn somtydts sorghelyck ende verboden: wat-men behoort te houden voor kleyne medicamenten.

Vijfde pretext tegen het College:

De apotekers worden beboet met 20 gulden, telkens zij aan arme lui enig medikament tegen lichte kwalen, nauwelijks twee blanken (munt ter waarde van 6 duiten) waard, hebben gegeven om godswil.

De valse klacht is hier nog kwaadaardiger dan de voorgaande, om haar schijnheilichheid.

Er is nog nooit iemand door het College berispt omdat hij om godswil aan arme mensen medikamenten van kleine waarde zou gegeven hebben. Maar er zijn wel apotekers beboet geworden, die voor dokter hebben gespeeld, willende ziekten genezen die zij niet kennen. Zelfs al geven zij maar kleine remedies toch verzuimen zij door hun te grote stoutigheid de bekwame tijd om de oprechte en grote remedies toe te dienen, zodat de ervaren dokter zulke zieke haast niet meer kan genezen.

Medikamenten die niet kostelijk zijn, zijn daarom niet ongevaarlijk; het is dus verkeerd goedkope medikamenten kleine remedies te noemen. Zo is bv. Scammonea geen kleine remedie, omdat scammonea onbehoorlijk gebruikt, het onderste opwaarts en het opperste neerwaarts doet komen, zodat de apotekers, buiten de raad van een ervaren dokter, die niet mogen verkopen zonder smet op hun geweten te werpen; zij zouden moeten weten, dat dit hetzelfde is als wanneer men een kind een scherp mes in de hand zou geven. De dokters gebruiken scammonea zelden, de apotekers echter, die geen genoegzame wijsheid hebben noch studie gedaan hebben, gaan daar minder zorgzaam mee om en geven het aan de arme mensen, omdat het weinig kost.

Daarbij moeten de apotekers de dokters niet verwijten als zij beboet worden, want de boeten worden door de Overheid uitgesproken.

HET XVI. CAPITTEL.

De Doctoren moeten toe-sicht hebben op d'Apothekers winckels; moeten oock over d'examen ende proeve der jonghe Meesters komen.

Zesde pretext tegen het College:

De dokters hebben geen voldoende kennis van de drogen en daarom willen de apotekers niet toelaten dat zij hun winkels zouden visiteren noch examens en de meesterproef afnemen.

Dergelijk onredelijk voorwendsel getuigt van de onbetrouwbaarheid en de onbekwaamheid van de apotekers, want waren hun drogen allemaal van goede kwaliteit, zij zouden moeten blij zijn dat de visitatie plaats heeft, gelijk de zilversmeden hun werkstukken gewillig laten keuren en merken. Wanneer zou geweten zijn dat hun

dozen, potten, flessen, laden en schapraaien niet alleen van buiten verguld en versierd zijn, maar van binnen voorzien zijn van goede drogen, dan zou zulks hun nering ten goede komen. Er zijn immers verscheidene ingezetenen die verkiesen hun medikamenten zelf gereed te maken, omdat zij die niet meer bij de apothekers durven halen, daar zij reeds ondervonden hebben, dat de drogen niet goed, maar bedorven of ten minste onwerkzaam waren. Moesten de medikamenten nagezien en goedgekeurd zijn, dan zoude die lui voortaan de apotheker de penning jonnen.

Zo de apotheken volgens 't Placcaert van Keizer Karel moesten gevisiteerd worden, toen in die tijd hier maar vier of vijf of zes apothekers waren, hoeveel nodiger is het thans, nu er zesmaal zoveel apothekers zijn en de kans op bedrog dus veel groter. Dit blijkt uit de visitatie van het jaar 1658, toen de assessors van het College vele bedorven en onwerkzame drogen hebben doen vernietigen.

De auteur haalt dan de bekende passage aan uit het Kruidboek van Dodoens, waarin deze het bedrog van de apothekers aanklaagt.

Hoe is het mogelijk, dat de apothekers zonder schaamte zulke uitvluchtsels bedenken, als men weet dat reeds op 15 januari 1638 de Magistraat van Amsterdam reeds de visitatie door dokters en apothekers heeft bevolen. En zo is het ook te Gent, Rijsel en andere hoofdsteden van verscheidene provinciën.

Want aangezien de bakkers, wijntaverniers, brouwers, slachters en andere meer hun waren moeten laten keuren, waarom zouden de apothekers dit niet moeten gedogen; te meer daar de gewone man geen de minste kennis heeft van drogen en daarin veel groter bedrog pleegt te schuilen dan in alle andere waren.

Visitatie door de Proefmeesters van de apothekers alleen is uit den boze, want wat kan het deze schelen, dat hun konkurrenten vuile en bedorvene drogen gebruiken. De dokters echter hebben er zelf geen belang in.

En vermits hun leven ervan afhangt, zo moet het de zieken geoorloofd zijn de dokter naar de apotheek te sturen, om toezicht te houden bij de bereiding. Te meer daar de meesterapotheker niet altijd thuis is en het gebeurt, dat de medikamenten bereid worden door knechten, vrouwen of slechte arbeiders, die de kruiden niet kennen. Het staat eenieder vrij, die de brouwers, metsers, timmerlui, koks te werk stelt, hun werk gade te slaan, waarom zouden de dokters dan geen toezicht mogen hebben op de werkzaamheden van de apothekers?

Wat nu betreft het examen van de apothekers, hoe zou men willen, dat onbekwame en onervaren personen, die vroeger zelf geen examen hebben afgelegd, in staat zouden zijn de aankomende meesters behoorlijk te onderzoeken? Die oude meesters zijn zelf onbekwaam, zoals nog onlangs is bewezen bij de bereiding van Triakel; zij wilden mosterdzaad (semen sinapi) nemen in plaats van raapzaad (semen napi), in plaats van heilig kerstkruid (elleborus niger flore carneo) namen zij vierkruid (elleborastum) en nog veel andere fouten, te lang om te melden.

De dokters integendeel, door voortdurende studie, het lezen van de beste boeken, de visitatie in de apotheken en de omgang met de meest-ervaren dokters, kunnen het best oordelen over de bekwaamheid van de aankomende meesters.

De dokters hebben de gehele geneeskunst bestudeerd in de vermaardste universiteiten; de keizers en koningen zijn hun onderdanig; zo komt het dat zij natuurlijk en wettelijk gemachtigd zijn om toezicht uit te oefenen, zowel op de apothekers als op de chirurgijns, vroedvrouwen en alle anderen die spijs en drank voor de zieke bereiden. Waaruit blijkt, dat de dokters de opperste zijn in de geneeskunst en als hoofd de macht hebben over degene die slechts een deel van de geneeskunde, onder hun raad en leiding, uitoefenen.

De apothekers worden door dokters geëxamineerd in alle welbestuurde hoofdsteden, zoals Amsterdam, Rijsel, Doornik en andere, alsook in Duitsland, Spanje, Frankrijk en Italië.

Ook moet nagezien worden, of de jonge apothekers de recepten goed kunnen lezen; daar de oude meesters het Latijn maar half geleerd hebben, kunnen zij de jonge meesters niet beoordelen. Dus zijn de dokters bij de examens van de apothekers noodzakelijk.

Nu nog voor wat betreft het feit, dat de apothekers durven zeggen, dat de dokters geen kennis hebben van de kruiden; het is zo dat de dokters vroeger zelf hun medikamenten bereidden, iets wat zij nadien, voor hun gemak, de apothekers hebben laten uitvoeren, onder hun toezicht en gezag. De apothekers hebben al de kennis, die zij van de drogen bezitten, getrokken en gezogen uit de kruidenbeschrijvers, die allemaal dokters zijn geweest, zoals bv. Matthiolus, Ruellius, Tragus, Bauhinus, Cordus, Fuchsius, Dodonaeus, Caesalpinus, Tabernamontanus. De dokters hebben veel neerstiger gestudeerd in de kruidboeken en die beter begrepen dan de apothekers, die soms een inlands kruid nemen voor een buitenlands. De dokters daarentegen hebben in vreemde landen gereisd en gestudeerd in streken waar de beste kruiden groeien, zij hebben de apotheken in den vreemde bezocht en daar de medikamenten leren kennen, sommige waren zelfs apotheker vóór zij in de medicijnen studeerden.

Het gebeurt ook niet zelden dat de Drogisten aan de apotheker drogen sturen, die vervalst en verkeerd zijn; om dit te onderkennen gaan de dokters de apothekers ver te boven.

Komt nog daarbij, dat zo er binst een examen onenigheid zou rijzen tussen apothekers en proefmeesters, wie zal dan het geschil bijleggen zo er geen dokters aanwezig zijn?

Men kan moeilijk bedenken waarom de apothekers de dokters zo minachten en verfoeien; het is alleen te verklaren door het feit, dat zij zich willen onttrekken aan de onderdanigheid die zij de dokters verschuldigd zijn, omdat aldus hun kwade gewoonten en misslagen niet meer zouden kunnen achterhaald worden.

Zo de dokters niet mogen aanwezig zijn bij de visitatie en de examens dan blijven zij in de onzekerheid omtrent de bereiding van de medikamenten, waar nog meer zorg moet aan besteed worden dan aan de werken van de chirurgijns, waarbij de dokters dikwijls aanwezig zijn. De chirurgijns hebben ook getracht zich te onttrekken aan het examen bij de dokters, zij hebben zelfs een proces ingespannen, dat zij verloren hebben met alle kosten vandien en zijn nu ook onderworpen aan examens door dokters, waarom zouden de apothekers mogen ontsnappen aan degene, die hun misbruiken kunnen uitbrengen?

HET XVII. CAPITTEL

De Doctoren en hebben hier voortyds gheene Apothekers ghebruyckt: wanneer ende waerom sy die aenghenomen hebben.

Zevende protest tegen het Collegie:

De apotekers zijn van 'immemorialen tyde', ja zo lang als Brussel bestaat, gemachtigd geweest alle personen te helpen en te genezen met hun medikamenten.

De geschiedenis leert, dat de geneeskunde 2000 jaar heeft bestaan zonder dat er spraak was van apotekers.

Hier geeft de auteur, en dat moeten we toegeven, een goed overzicht van de geschiedenis van de geneeskunde, de mythologie, Hippokrates, Galenos en noemt vele Latijnse schrijvers die over de geneeskunde hebben gehandeld. De dokters werden altijd in ere gehouden, van apotekers was er geen sprake. Na de ondergang van het Romeinse Rijk zijn de Arabieren gekomen, deze hebben, dank zij hun suiker, nieuwe medikamenten samengesteld: siropen, juleppen, aposemen (= kruidenafkooksels), confectiën en andere meer en zijn de dokters verplicht geweest knechten te nemen om onder hun beleid de medicijnen te bereiden, later mochten deze knechten de bereidingen thuis doen en zo zijn de apoteken ontstaan.

Eerst 300 jaar later zijn er apotekers in Brabant bekend geworden. De dokters vonden geen betere subjecten om hun medicijnen te bereiden dan de Speciërs, om de gelijkenis van hun werken, die bestaan in het koken, stampen, ziften, droog en nat te konfijten. De dokters hebben onderricht en Antidotaria of apotekersboeken voor hen geschreven. Daar deze in het Latijn gesteld waren en de speciërs geen Latijn verstonden, is alleen als apoteker aanvaard, degene die het Latijn machtig was. De apotekers laten zich in met hun drogen als kooplui en laten aan de dokters als toezieners en vrije heren van hun winkel, het oordeel over de deugdelijkheid ervan. Nog niet zolang geleden hebben hier te Brussel de apotekers de specerije verlaten; dus is er geen sprake van, dat zij zolang als Brussel bestaat, gerechtigd zijn alle medikamenten aan de zieken aan te raden.

Juist omdat er schorfte schapen onder de apotekers waren, heeft Keizer Karel 120 jaar geleden zijn Placcaert uitgevaardigd, om de apotekers in toom te houden. Het is een feit dat menig 'gefaiilleerde' student, om iets uit te richten, de apotekerij ter hand genomen heeft. Doordat er te Brussel veel grote prinsen en treffelijke heren zijn komen wonen, zijn de apotekers rijk geworden en zijn door die voorspoed zo hoovaardig geworden, dat zij hun eigen conditie hebben vergeten en denken wijzer te zijn dan de dokters, juist alsof degene die verwen verkopen daarom beter schilders zouden zijn dan de vermaarde meesters.

*Wie hoogher klimt als 't hem betaemt
Die valt wel leegher als hy raemt.*

HET XVIII. CAPITTEL.

D'Apothekers zyn on-ervaren in de kennise der siekten: d'oeffeninghe der genees-konste is hun bij d'Overheyt verboden,

Laatste tekst tegen het Collegie der Medecijnen:

De apothekers hebben volkomen kennis van de gewone ziekten, te weten: verkoudheden, keelpijn, neusverkoudheid, tranende ogen, kolieken, buikpijn der kinderen, graveel, kinderpokken, wormen, ademnood, tandpijn en veel andere dergelijke kwalen, als ook van cordiale remedies. Zij zijn altijd gerechtigd geweest, om alle personen te helpen en te genezen, die daarom verzochten.

Deze stelling bewijst dat een ijdel vat het holst klinkt. Het pamflet van de apothekers lijkt goed op de biljetten die de kwakzalvers vroeger in deze stad plegen te verspreiden. De apothekers behoren te weten, dat de geneeskunst het werk van de dokter is en zij enkel de voorschriften van de dokters hebben uit te voeren. Het is gelijk de drukkers en de boekbinders die geleerde boeken drukken en inbinden, die daarom niet geleerd zijn en zich niet mogen uitgeven voor grote leraars of predikanten. De apothekers moeten niet geleerd zijn, een beetje Latijn volstaat, zij moeten geen kennis hebben van de anatomie, de filosofie en andere wetenschappen. Alleen gepromoveerden aan universiteiten mogen de geneeskunde uitoefenen. Dit wordt door talloze ordonnantiën bevestigd. De apothekers kunnen dit niet bij gebrek aan wetenschap en promotie daartoe vereist, want zij slaan naar de ziekte gelijk een blinde naar een ei.

Ieder moet het ambacht doen waartoe hij bekwaam bevonden is, zoals dit het geval is met metsers, smeden, timmerlui, schrijnwerkers en andere, die elkaars werken niet mogen onderkruipen. Dit geldt ook voor de apothekers, zodat het te verwonderen is, dat zij zo onbeschaamd en openbaar zich de volkomen kennis van de gewone ziekten toeëigenen, iets wat alleen toegelaten is aan de doctoren en de licentiaten in de medicijnen en geenszins aan de apothekers, die er alle baat bij hebben kostelijke medikamenten aan te raden en er zich daarenboven nog op beroemen, dat zij zich voor hun visites niet doen betalen. Zij bekritiseren de voorschriften van de dokters en maken de mensen wijs, dat de voorgeschreven medicijn te zwak of te sterk is. Zij raden liever cordialen en zeer gekompliceerde medikamenten aan '*tot vermeerderinghe der middelen ende vertroostinghe van de borse der Apothekers*'. zij geven triakel of Mithridaat, zodat zij het vuur in 't lichaam ontsteken, om daarna dit met verkoelende middelen weder te blussen. Men kan duizende personen voor de dag brengen, die alhier en in andere steden, door de raad van de apothekers schade hebben geleden.

De auteur, om zijn bewijsvoering te staven, vertaalt hier dan een hele passage uit de *Erreurs populaires* van de koninklijke dokter Laurent Joubert.

Goddank hebben wij hier te Brussel genoeg ervaren dokters, terwijl de apothekers alleen door bluff en blindelings vechten tegen de ziekten, hun eigen profijt dienen en

ook hun geweten belasten, want ziekten behandelen zonder bekwaamheid is dood-zonde, zoals blijkt uit de woorden *'En slaet niemant dood'*.

Het is de apotekers en andere personen wel toegelaten, wanneer een dokter niet bij de hand is, mensen in nood te helpen, maar van zo gauw een dokter aanwezig is moeten zij deze laten betijen. Er bestaan deugdzaame apotekers, die zich alleen aan hun ambt houden en geen visiten doen en aldus tonen deugdzamer en verstandiger te zijn dan andere die besmet zijn met listigheid en bedriegerij.

HET XIX. CAPITTEL.

Het oprecht voor-nemen der klachtige Apothekers is gheweest de functie te moghen doen, die hun is verboden, ende hunne besondere winste te begrooten.

Uit hetgeen voorafgaat kunnen we besluiten, dat al de laster door de apotekers verspreid, een tweeërlei doel heeft nl. van vrijelijk doctor te spelen, zonder gevaar te lopen hiervoor gestraft te worden en ten tweede en ten principaalsten, om de grote begeerte van hun blinde winst te verzadigen.

De auteur herneemt hier, wat hij reeds vroeger als argument naar voor bracht; alleen vernemen we nog, dat de Magistraat op 30 augustus 1652 een ordonnantie uitgevaardigd heeft, waardoor aan twee dokters en twee apotekers, en niet meer dan 2 van ieder beroep, opgedragen wordt de medikamenten te taxeren. Voor hun werk zal ieder 10 stuivers per uur trekken.

HET XX. CAPITTEL.

Syne Majesteyt heeft het voor-nemen der Apothekers achterhaelt, ende daerom aen de Heeren Wethouderen d'her-stellinghe van 't Collegie der Medecyne bevolen.

Terwijl de inwoners dezer Prinselijke stad door onwetendheid en door opstoking van de apotekers hun eigen gezondheid in de weegschaal hadden gehangen, hield Zijne Majesteit een oogje in 't zeil en heeft hij ten slotte, uit medelijden met zijn onderdanen, door Zijne Excellentie de Heer Markies de Caracena (opperste Goeverneur dezer landen) het Collegie der Medicijnen weder doen oprichten.

Hier volgt dan het *'mandemen'* van 9 september 1659, waardoor het Collegium Medicum, dat op 18 maart 1659 werd ontbonden, terug in werking moet worden gesteld, en al de bezwaren van de *'seditieuse'* apotekers van de kaart worden geveegd. De wethouders van Brussel zijn niet zo gehaast met de uitvoering, zodat een tweede bevel nodig was, om het Collegium Medicum te doen heroprichten. Dit wordt dan eindelijk een feit op 29 september 1659 en het Collegie mag opnieuw vergaderen op het stadhuis.

Alzo, zegt de auteur, heeft de waarheid, na zoveel tegenspoed en vervolging, alle

valsheid overwonnen, want de goddelijke Voorzienigheid heeft niet geduld, dat de onschuld zou verdrukt blijven noch dat de apotekers in hun kwade voornemens zouden volharden, al is het zo, dat de lasteraars de goede naam en faam van de dokters hebben verduisterd.

Het weze nog eens onderlijnd, dat Zijne Majesteit, de Soeverijne Raad van Brabant en de Magistraat van Brussel de stichters zijn van het Collegium Medicum en niet de dokters.

HET XXI. CAPITTEL.

Door de herstellinghe van 't Collegie der Medecyne wordt vervoordert het wel-varen der ghemeynte, tot grooten lof der Overheydt.

De auteur triomfeert maar kan het niet laten de apotekers nog na te trappen: voor iedereen, zegt hij, zal het nu klaar en duidelijk zijn, dat de klagende apotekers, de bittere pilletjes van hun aanslag met de honig van 't algemeen welzijn hebben bestreken, opdat men hun listige baatzucht daaronder verborgen niet zou smaken.

Hij besluit: wij mogen in de toekomst geen gehoor meer geven aan de zo zoet-luidende fluitjes; de goede Burgers hebben immers nooit goed de grond der zaak begrepen en zijn er zo ingelopen. Maar nu, nu Zijne Majesteit heeft gesproken, is alles in het reine getrokken en kunnen we alleen nog zijne zachtmoeidigheid bewonderen, die de strengheid van de justitie niet heeft toegepast.

Voortaan zal alles goed zijn, iedere tak van de geneeskunde zal moeten genoegen nemen met zijn eigen '*bewind*', zo zal er eendracht en liefde tot elkaar komen en alle ongeregelheden zullen vanzelfs achterwege blijven en de goede Burgers zullen nu hun gezondheid beter bewaren en zo zij die verloren zijn, gemakkelijker terugkrijgen.

APPROBATIO

Hier volgt dan nog de *Approbatio*, getekend door Antonius Sanderus, kanunnik van de katedraal van Ieper en Boekencensor, waaruit blijkt dat in bovenstaand pamflet niets staat dat strijdig is tegen het heilig katholiek geloof of de goede zeden van het kristelijk leven, maar ter contrarie zeer nuttig is ter bestrijding van de perikelen, spruitende zowel uit onbekwame dokters, chirurgijns en apotekers, als van andere personen, mannen en vrouwen onervaren in de Medicijne, zodat het mag gedrukt worden tot meerder welvaren dezer stad en andere omliggende plaatsen. Tot Brussel deze 17 december 1659.

Dit was dus de historie van het geschil tussen dokters en apotekers van Brussel, over de werking van het Collegie der medecyne, gezien van uit het standpunt van de

dokters. Het is goed deze klok ook eens te horen luiden; zo horen we het ook eens van een ander!

Maar wie dacht, dat nu de vrede tussen dokters en apothekers te Brussel hersteld was, kwam bedrogen uit. Zowel de apothekers als de dokters hadden hun gai uitgespuwd, de Magistraat had in één jaar (1659) het Collegium Medicum ontbonden en terug opgericht, maar vrede was er niet. Het zal nog duren tot 29 november 1664 eer een overeenkomst zal getroffen worden: het Collegium Medicum, dat tot dan toe een dokters-onderonsje was geweest werd nu een drie-partijen-vereniging, van dokters (in de meerderheid) en apothekers en chirurgijns, zoals het altijd had moeten zijn. Er werden heel wat toegevingen aan de apothekers gedaan. De vrede hield een halve eeuw stand, daarna zat het er weer bovenarms op!

LITERATUUR:

1. Zie A. Guislain, *Quelques considérations sur le placard du 8 octobre 1540, concernant l'exercice de l'art de guérir à Bruxelles*. Bulletin Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux, N° 16 (1958).
P.H. Brans, *Gilden in België, Nederland en Luxemburg, waartoe apothekers hebben behoord*. Bulletin Kring, N° 9 (1954).
P.H. Brans, *Chirurgijns en chirurgijnsgilden in de Zuidelijke Nederlanden*. Biol. Jaarb. Dodonaea, 1956, 327-347.
C. Broeckx, *Histoire du Collegium Medicum Antverpiense*. Antwerpen, 1858, p. 10.
2. *Collegie der Medecyne op-ghericht Door den Magistraet der Stadt Brussel Tot Brussel* By Martinus van Bossuyt, ghezwoen Stadts-drucker, in de Vercierstraet, 1696. 4 + 38 + 4. Op het eind staat: *Ad majorem Dei, Deiparae Virginis ac S. LUCAE gloriam*. Stadsarchief Antwerpen, 4266. Meersche-Apothekers.

Dr. L.J. Vandewiele,
Goudenhandwegel 26,
9120 Destelbergen.

EEN ONBEKENDE BRIEF VAN PEETER VAN COUDENBERGHE AAN JOACHIM CAMERARIUS. 1576.

L.J. VANDEWIELE

Toen Peeter van Coudenberghe, de beroemde Antwerpse apoteker en botanicus uit de 16e eeuw, deze brief schreef, had hij een zware depressieve periode achter de rug. Het kwam zo ver, dat hij niet eens de brieven van zijn vrienden nog beantwoordde en zijn tuin, de beroemdste van Europa, verwaarloosde.

In zijn brief aan Camerarius zet Van Coudenberghe de redenen uiteen waarom hij op zijn schrijven en de brieven van andere geleerde mannen niet had geantwoord en hij geeft daarvoor 3 redenen aan:

- *de ellende die onze provincies te verduren hadden;*
- *zijn persoonlijke grote miseries;*
- *zijn ziekte en de nasleep ervan.*

Het was immers zo, dat Van Coudenberghe, die de groei en de bloei van Antwerpen had beleefd, nu geconfronteerd geworden was met verwoestingen allerhande, die over zijn stad gekomen waren en het begin van de ondergang betekenden: vooreerst was daar de beeldenstorm in augustus 1566 die in zijn stad gewoed had, verder de voortdurende strijd tussen de Staatse troepen en de Spaanse legers, de droevige jaren van de godsdienststrijd, de Reformatie en de Contrareformatie.

Aan den lijve had Van Coudenberghe deze troebelen ondervonden: zijn zoon Peeter werd op 18 oktober 1570 geschaakt en nooit meer teruggevonden. (1) Was Peeter jr. verdacht van ketterij? We weten het niet, we weten zelfs niet hoe het met de godsdienstige overtuiging van Peeter van Coudenberghe sr. gesteld was, of hij de nieuwe leer genegen was of niet. Feit is, dat vele van zijn intellectuele vrienden de hervorming gunstig gezind waren: Clusius was reeds geruime tijd protestant, Lobelius, Dodoens, Plantijn hebben in verband hiermede moeilijkheden ondervonden. Het kan goed, dat Peeter jr. de invloed van deze mannen, die vaak bij zijn vader over de vloer kwamen, heeft ondergaan. Na de dood van haar man verliet de weduwe van Peeter jr. dan het huis om elders te gaan wonen; al persoonlijke tegenslagen die aan Peeter van Coudenberghe veel zorgen, verdriet en hoofdbrekens zullen gekost hebben!

Tot overmaat van ramp en mogelijk als gevolg van al die ellende werd Peeter van Coudenberghe ziek met alle gevolgen vandien en dit was de oorzaak, dat hij zijn tuin en zijn vrienden en het grote werk dat hij aan het schrijven was grotendeels verwaarloosde.

De brief.

We wisten reeds lang, dat Peeter van Coudenberghe in correspondentie stond met Camerarius; in het volumineuze werk van Hunger over Carolus Clusius wordt een brief gepubliceerd van Clusius aan Camerarius, gedateerd 14 maart 1576, waarin volgende passus: 'Gratulor tibi divitias... quas Coldebergius promisit' (2) (Ik wens u geluk met de schatten die Van Coudenberghe u beloofd heeft).

De brief waarin Van Coudenberghe aan Camerarius deze rijke gift aan planten beloofd had was tot op heden onbekend. Nu bleek de Bayerische Staatsbibliothek deze brief te bezitten (3).

Joachim Camerarius (eig. Kammerer of Kammermeister) werd geboren te Nürnberg in 1534 en is aldaar overleden in 1598, hij was geneesheer en botanicus. Hij bezat een plantentuin en was in correspondentie met de meeste botanici uit zijn tijd; hij schreef o.a. *Hortus medicus et philosophicus*, Frankfurt 1588, een beschrijving van de door hem gestichte plantentuin in Nürnberg.

Camerarius was één van de geleerden, die aan Peeter van Coudenberghe geschreven hadden en geen antwoord kregen; hij deed zonder twijfel zijn beklag hierover aan Ortelius, met wie hij een drukke correspondentie onderhield.

Abraham Ortelius (eig. Ortels oft Hortels) (Antwerpen 1527-1598), vooral beroemd om zijn *Theatrum Orbis Terrarum*, Antwerpen 1570 en waarvan een Nederlandse uitgave verscheen onder de naam *Theatre ofte toonneel des aerdt-bodems*, was ook een liefhebber-botanicus en schreef o.m. *Syntagma herbarum encomiasticum* (4), hij was verwant aan Lobelius en in briefwisseling met verscheidene botanici. Camerarius had graag een en ander van Van Coudenberghe gekregen voor in zijn tuin, hij schreef maar kreeg geen antwoord.

Toen had hij Ortelius aangezocht voor hem ten beste te spreken, daar deze in Antwerpen woonde en op goede voet stond met Van Coudenberghe. Ortelius deed dat en was misnoegd omdat hij er tot nu toe niet in geslaagd was Van Coudenberghe uit zijn letargie te halen. Hij was zelfs zeer boos en schrijft dit aan Camerarius op 12 januari 1576: 'Van Peeter van Coudenberghe beloof ik u niets, opdat het geen desillusie zou worden. Het doet mij pijn, dat hij zo eigenzinnig is, ik ben er tamelijk mee op vertrouwelijke voet, hij heeft me maanden geleden beloofd u te zullen schrijven maar tot op heden heeft hij mij niets gegeven dat ik u kan toesturen. Van Coudenberghe is zeker een geleerd man en in de botanica uiterst bedreven, maar onder ons gezegd (lett. wat ik u in het oor zeg), ik ervaar hem als iemand die er meer op uit is om te krijgen dan om te geven. Zo gij hem nog eens wildet schrijven zoudt gij hem misschien een antwoord kunnen afdwingen'. (5)

Camerarius zal ongeveer gelijktijdig de brief van Ortelius en die van Van Coudenberghe ontvangen hebben, de ene was geschreven op 12 januari 1576, de andere op 13 januari 1576. Camerarius was immers op de raad van Ortelius vooruitgelopen en had aan Van Coudenberghe nog eens geschreven en hem de catalogus van zijn tuin (*Hortus medicinalis*) opgestuurd en deze, nu enigszins opgefrist, antwoordt onmiddellijk en belooft hem de planten op te sturen die hij in zijn tuin heeft staan en die niet in

deze catalogus vermeld zijn. Hij zal al wat licht is met een bode sturen en al wat zwaar is zal hij met de kisten boeken die Frans van Raphelingen, de schoonzoon van Plantijn, naar de jaarmarkt te Frankfurt stuurt, meegeven. Dit waren de schatten (divitias) waarover spraak in de brief van Clusius, want Camerarius, uiterst blij met de brief van Van Coudenberghe, had dit onmiddellijk aan Clusius medegedeeld. Alsof hij een voorgevoel van een nakend onheil had schrijft Van Coudenberghe, dat hij, in verband met het opsturen van de planten, het oorlogsgevaar goed zal in het oog houden. Inderdaad nog hetzelfde jaar, begin november, breekt de Spaanse furie los, wat zal leiden tot de grote brand van Antwerpen: men spreekt van 7000 slachtoffers en miljoenen gulden buit!

Op het eind van zijn brief deelt Van Coudenberghe nog een paar aktualiteiten mee: dat de Flora van Spanje van Clusius met 200 afbeeldingen ter perse is en weldra klaar zal zijn. We weten dat zulks juist is uit de correspondentie van Plantijn, die op 13 januari 1576 aan Camerarius schrijft: 'Caroli Clusii observationes Plantarum habeo sub praelo. Eas favente Deo sub finem hujus mensis absolvam' (6) (De beschouwingen over de planten van Carolus Clusius heb ik ter pers. Ik zal er als 't God belijft op het eind van de maand mee klaar zijn).

Daarna deelt Van Coudenberghe nog mee, dat het tweede deel van het Herbarium van Mathias Lobelius ter perse is, maar dat het ten vroegste in mei zal gereed zijn. Hier heeft hij het over de *Plantarum seu Stirpium Historia*, gedrukt door Plantijn in 1576.

Vervolgens heeft hij het over Gesner, aan wie hij, toen hij nog in leven was, veel wonderlijke mededelingen heeft gedaan, die hopelijk zullen gepubliceerd worden. Conrad Gesner (Zürich 1516-1565), de beroemde Zwitserse botanicus, auteur van *De Hortis Germaniae*, had inderdaad in 1557 van Peeter van Coudenberghe een catalogus gekregen van al wat er in zijn tuin groeide. Hij moet nog meer wetenswaardigheden aan Gesner medegedeeld hebben en hoopte nu, dat Camerarius, die de verplichting op zich genomen had de botanische nalatenschap van Gesner te publiceren, deze zou medepubliceren, wat echter niet gebeurd is: 'doordat Camerarius gedurende zijn geheele leven het zoo druk heeft gehad, zijn vele zaken die hij had willen doen, achterwege gebleven. Zoo heeft hij bijvoorbeeld de verplichting om de botanische nalatenschap van Conrad Gessner te publiceren, niet ten uitvoer gebracht.' (7)

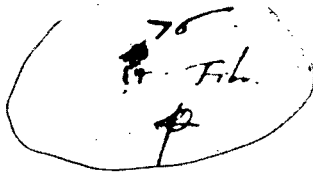
De brief van Peeter van Coudenberghe, tot op heden de enige bekende van zijn hand, brengt ons veel nieuws zowel over de tijdsomstandigheden als over zijn privé-leven, hij geeft ons tevens het bewijs van de grote bekendheid die hij genoot in de intellectuele wereld uit zijn tijd.

Deze brief getuigt verder, dat Van Coudenberghe een zwierig Latijn schreef en hij dus een goede klassieke opleiding moet genoten hebben.

Tenslotte geeft hij ons zijn handtekening. In de literatuur ontmoette ik 29 verschillende schrijfwijzen van zijn naam; Van Coudenberghe zelf geeft hier een dertigste: Petrus Coudeborgus, waaruit eens te meer blijkt, dat aan de orthografie van de eigennamen in die tijd weinig belang werd gehecht.

Clarissimo Viro
D. Joachimo
Camerario Doctori
medico

Nuremberge

Clarissimo Viro D. Joachimo Camerario Doctori medico Nuremberge.

S(alutem) P(lurimam). Preter communes harum provinciarum calamitates, cum simul et proprias quasdam non exiguas, Domine mi, perpressus sum hisce proximis presertim annis, erumnas, morbis quibusdam inde natis comitantibus factum est ut ad tuas aliorumque nonnullas doctorum virorum literas respondere non potuerim, hortique negotia quodammodo negligentius tractaverim. Tantum nitere attamen valuit apud me tua autoritas, tuaque humanitas: qua primum scribere ad me, hortique catalogum mittere dignatus sis: Ut literis tuis non neglectis, sed studiose servatis, nunc tandem meliori data occasione et a gravioribus molestiis refocillatus aliquantulum responderim: rationibus dare locum probi viri officium esse ratus. Itaque ex tuo catalogo excerpta mitto stirpium nomina, quarum nihil in hortulo meo esse extimavi: idque quantum ex nomenclaturarum brevitate consequi potui: variatur enim interdum in nonnullarum appellationibus. Seriem quoque mitto earum plantarum que hocce proxime elapso anno in hortulo meo vigerunt, in tuo catalogo tantum non reperta: idque quantum nunc colligere potui: nonnulla enim terre visceribus modo sese abdiderunt, quarum oblivio penes me est, nec catalogum horti hisce proximis annis conscripsi, huius itaque catalogi si quid desideraveris, scripto statim indicabis, leviora enim per nuncium mitam, graviora ad nundinas proximas franc(o) f(ortum) missurus sum per Plantini generum, eius vasculis inclusa. eundem modum tu quoque si placet observare poteris.

hostilium quoque sum diligens observator, et rem feceris gratam si participem me reddideris. Cuditur iam libellus Clusij stirpium ab ipso in hispania observatarum 200 forsán imaginum, qui propediem absolvetur. Cuditur en Mathie lobelij herbarii altera pars que tamen ante maium vix absolvetur. Misi ego d(omino) Ghesnero dum viveret admodum multa rerum miracula, que utinam aliquando in suo herbario prodirent. Vale et me in tuorum albo queso collocato. Antverpię ex hortulo nostro 13 januarii (1576).

Tuus Petrus Coudeborgus.

Vertaling

Aan de zeer beroemde man de Heer Joachim Camerarius doctor in de medicijnen te Neurenberg.

Zeer vele groeten. Daar ik benevens de algemene ellende van onze provinciën ook nog de persoonlijk niet geringe kommer, mijnheer, vooral de laatste jaren heb geleden, met de daaruit ontstane en begeleidende ziekten, is het gebeurd, dat ik uw brieven en ook die van andere geleerden niet heb kunnen beantwoorden en de zorg voor mijn tuin enigszins heb verwaarloosd. Maar uw gezag en uw fijne beschaving waardoor gij u gewaardigd hebt mij eerst te schrijven en de catalogus van uw tuin te sturen, vermochten zo te schitteren, dat ik uw brieven, niet veronachtzaamd maar zorgvuldig bewaard, nu eindelijk beantwoord, nu zich een betere gelegenheid voordoet en ik van de zwaarste ellende enigszins ben verlicht, in de overtuiging, dat het de plicht is van een eerlijk man plaats te maken voor uw bedenkingen. Aldus stuur ik u de namen van de planten, uit uw catalogus geëxcerpeerd, waarvan ik dacht dat ze niet in mijn tuin staan, dit voor zover ik dit kan afleiden uit de bondigheid van benamingen; er bestaat immers veel onenigheid in de benamingen.

Ik stuur u de lijst van de planten die verleden jaar in mijn tuin bloeiden en die niet vermeld staan in uw catalogus; dit voor zover ik die nu kan vermelden want sommige planten hebben zich nu in het binnenste van de aarde verborgen en die ben ik nu vergeten noch heb ik de laatste jaren de catalogus van mijn tuin bijgehouden. Zo ge iets begeert uit deze catalogus, laat het mij seffens schriftelijk weten: de lichtere zaken zal ik per bode sturen, de zwaardere zal ik, bij de volgende jaarmarkt met de schoonzoon van Plantijn naar Francfort verzenden, ingesloten in zijn kisten; u kunt desgewenst dezelfde weg volgen. Ook ben ik een aandachtige waarnemer van de vijandelijkheden en u zou me genoeg doen indien u me wederzijds wilde inlichten.

Van Clusius wordt een boek, met wellicht 200 afbeeldingen, over de kruiden die hij in Spanje zelf heeft gevonden, gedrukt, dat binnenkort zal gereed zijn.

Ook het tweede deel van het herbarium van Mathias Lobelius is ter perse, maar zal nauwelijks voor mei gereed zijn.

Ik heb aan de heer Gesner, toen hij nog in leven was, vrij vele wonderverhalen

opgestuurd, die hopelijk eens in zijn herbarium zullen gepubliceerd worden.
Vaarwel en gun mij a.u.b. een plaats op de lijst van de uwen.
Te Antwerpen, van uit mijn tuintje 13 januari (1576).

Uw Petrus Coudeborgus

NOTEN

1. J. Ghyssaert, Apothekers in vroegere eeuwen te Antwerpen. Pharm. Tijdschr. Belg., 46 (1964), p. 253-258.
2. F.W.T. Hunger, Charles de l'Escluse (Carolus Clusius) Nederlandsche kruidkundige. Tweede deel. 's-Gravenhage 1943, p. 321.
3. Prof. em. P.P. Bockstael vestigde mijn aandacht op het bestaan van deze brief, waarvoor dank. Hij wordt bewaard in de Bayerische Staatsbibliothek te München onder signatuur 10369 (brief) 250.
4. A. Louis, Mathieu de l'Obel. Épisode de l'Histoire de la Botanique. Gent-Leuven 1980, p. 412.
5. Brief in Bayerische Staatsbibliothek, 10369, (brief) 29. De tekst luidt: 'De Petro Coudebergio nihil promitto ne vanus sim. Doleo eum tam morosum ut eum cognovi hactenus, satis familiariter pollicatus mihi singulis septimanis ad te scripturum, sed hactenus nullas dedit ut ad te destinarem. Homo doctus est et in re Herbaria exercitatissimus, sed quod tibi in aurem dicam, magis ferendum quam utendum eum reperio. Si denuo illi scripseris fotasse responsum extorquebis. Antverpis 12 jan. 1675. Abrah. Ortelius.
6. Hunger, o.c. Deel I, p. 134.
7. Hunger, o.c. Deel II, p. 8.
8. Prof. em. W. Couvreur hielp me bij het ontcijferen van enkele moeilijke woorden, waarvoor mijn dank. Men lette bij de lezing op het feit dat Van Coudenberghè steeds *e* schrijft in plaats van *ae* (preter, erumnas, Antverpie enz.), dit gebeurt meer, meestal vervangt een soort cedille onder de *e* de letter *a*, hier is dat niet het geval behalve bij Antverpië en op het adres Nurembergē. Enkele interpuncties werden toegevoegd, dit om de lezing te vergemakkelijken.

Dr. L.J. Vandewiele,
Goudenhandwegel 26,
9120 Destelbergen.

BOEKBESPREKINGEN

Hein WH, Dressendörfer W. **Apotheker Kalender 1986**. Stuttgart: Deutscher Apotheker Verlag, 1985. Prijs DM 36,—.

De kalender op groot formaat, met tekst in drie talen, is dit keer geheel gewijd aan het Duitse Apothekersmuseum te Heidelberg. Afgebeeld zijn vier oude apotheken van het museum, een uithangteken, het laboratorium, de pestheiligen, een reisapothek, een destilleeropzet, de apothekerskast van Schöngau, Christus als apotheker en een varkensleren verpakking van kinabast. Het fotowerk is weer van hoge kwaliteit. Het formaat vormt een belemmering in het zoeken naar een plekje aan de wand.

D.A. WITTOP KONING

Hein WH, Schwarz HD. **Deutsche Apotheker – Biographie. Ergänzungsband**. Stuttgart: Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 1986. (Veröffentlichungen der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie. Neue Folge. Band 55.) 466 blz.; prijs gebrocheerd DM 58,—; ISBN 3-8047-0882-x.

De beide eerdere delen van deze biografieën werden door recensent besproken in Pharm Weekbl 1977;112: 1203 en 1979;114:1379. Dit derde deel bevat niet slechts aanvullingen op de beide vorige delen, maar voorts de levensloop van bekende, tussen 1950 en 1985 overleden Duitse apothekers. Het lijkt mij moeilijk – en het is gelukkig niet aan mij – te beoordelen of de uitverkoren apothekers uit de periode 1950-1985 'bekend' waren. De enige in dit deel genoemde Duitse apotheker die naar Nederland (en Japan) getrokken is, is Heinrich Bürger, die in 1828 tot opvolger van Von Siebold op Dezima werd benoemd. Voor deze biografie verleende Dr. J.H. Ligterink zijn medewerking.

De uitvoering is gelijk aan de overige delen van de reeks, dus goed.

D.A. WITTOP KONING

Hein WH, Dressendörfer W. **Apotheker Kalender 1987**. Stuttgart: Deutscher Apotheker Verlag, 1986. Prijs DM 36,—.

Prof. Hein heeft nu voor de Duitse apothekerskalender, die hij al zo vele jaren samenstelt, de hulp ingeroepen van Dr. Dressendörfer, apotheker in Bamberg en kenner van de geschiedenis van de farmacie, in het bijzonder die van de Middeleeuwen.

De serie afbeeldingen bestaat uit twee apotheekinterieurs, een mandragorawortel, een stroopkan, een portret, een apothekersgewicht, vizels, penningen enz. Vooral bij de penningen wrekt zich het grote formaat van de kalender, een vergroting van 3,5 cm tot 13,5 cm laat ieder krasje zien. Voor degenen die voldoende wandruimte beschikbaar hebben een prachtige versiering om een geheel jaar naar te kijken.

D.A. WITTOP KONING

Lipan VI. *Geschichte der rumänischen Pharmazie in der Moldau und der Walachei bis zum Jahre 1921*. (Braunschweiger Veröffentlichungen zur Geschichte der Pharmazie und der Naturwissenschaften. Band 28). 1985. 413 blz.; prijs DM 50,—. ISBN onbekend.

Fabritius G. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Apotheken und Apotheker in Siebenbürgen*. Drabender Höhe 1986. 422 blz.; prijs DM 48,—. ISBN onbekend.

Deze kort na elkaar binnengekomen boeken vullen elkaar zodanig aan, dat ik ze samen wil bespreken. Het eerste boek geeft een overzicht van de farmaceutische wetgeving in Moldavië en Walachië. Het zijn Saksen uit Zevenburgen die de grondslagen voor de farmacie in Roemenië hebben gelegd. Het oudste gegeven over een apotheek in dit gebied dateert van 1494 en wel in Hermannstadt. Het was een raadsapotheek zoals we die uit noord Duitsland kennen. Aandacht wordt voorts geschonken aan de farmacopee (de Oostenrijkse tot 1862), de taxe en de verenigingen.

Van het tweede boek wordt de basis gevormd door het door F.J. Roth verzamelde materiaal, aangevuld met gegevens uit andere bron. Hoe groot het aantal Duitse apothekers en apotheken in Zevenburgen wel was, blijkt uit een tabel. De oudste apotheken dateren van 1460 en 1494. Tussen 1700 en 1800 is driekwart van de apotheken in handen van Duitsers, later neemt dit percentage snel af. De Tweede Wereldoorlog maakte hier volledig een eind aan. Het boek is ingedeeld op plaats, op apotheek en op apotheker.

Beide boeken zijn via moderne reproductiemethoden vervaardigd. Ze zijn voor de Nederlandse historicus van de farmacie van weinig belang, daarvoor is de ontwikkeling in deze afgelegen gebieden te verschillend van die in Nederland.

D.A. WITTOP KONING

Schneider W. *Paracelsus – Neues von seiner Tartarus-Vorlesung 1527/28*. (Braunschweiger Veröffentlichungen zur Geschichte der Pharmazie und der Naturwissenschaften. Band 29). Braunschweig 1985. 76 blz.; prijs DM 15,—. ISBN onbekend.

Reeds tweemaal publiceerde Prof. Schneider gedeelten van een Paracelsus-handschrift uit zijn bezit. Thans publiceert hij de tekst van de zogenaamde Tartarus-voordracht. Vergelijking met twee andere bewaard gebleven teksten levert op verschillende punten meer duidelijkheid. Het is jammer dat de schrijver op verschillende plaatsen telkens een stukje publiceert, in plaats van met een volledige publikatie te komen.

PHARMACOPAEA AMSTELREDAMENSIS OF d'AMSTERDAMMER APOTHEEK. Amsterdam 1686. Heruitgave Tilburg 1986. 250 genummerde exemplaren, ingebonden in donkergroen kunstleder. Prijs Fl. 35 (+ 4,5 Fl. voor verzendkosten), te bestellen bij Dr. F.A.H. Peeters, Molenstraat 140, NL-5014 NG Tilburg.

Dr. F.A.H. Peeters zet zijn reeks van herdrukken van oude zeldzame wetenschappelijke Nederlandse werken voort; we hadden in dit Tijdschrift reeds herhaaldelijk de gelegenheid hier een bespreking aan te mogen wijden (Farm. Tijdschr. Belg. 1982, nr. 6; 1983, nr. 1; 1984, nr. 5 en nr. 6; 1985, nr. 1). Ditmaal gaat het om de heruitgave - de achtste in de reeks - van de Amsterdamsefarmakopee van 1686.

In een merkwaardig beknopt, klaar en leerrijk overzicht bespreekt de uitgever het ontstaan en de Pharmacopoea Amstelredamensis in 1636, de eerste stedelijke farmakopee in de Nederlanden, in het Latijn gesteld; hij wijst op de talrijke officiële meest Latijnse uitgaven van de farmakopee van Amsterdam van 1636 tot 1792 en wijst eveneens op de vele niet-officiële overwegend Nederlandse uitgaven van 1682 tot 1756. Nadat in 1961 een facsimile-uitgave van de eerste Amsterdamse farmakopee is verschenen, vond de uitgever het gepast bij haar 350-jarig bestaan nu een Nederlandse uit te geven (hij had er gerust kunnen bijvoegen: bij het 300-jarig bestaan van de voorliggende Nederlandstalige 3e druk 1686). Deze werd gedrukt t'Amsterdam By Jan ten Hoorn, met het signet de spittende boer en voorzien van een mooie titelprent. Interessant is ook, dat in deze uitgave de vertaler de therapeutische werking van ieder medikament heeft bijgevoegd, wat voor de huidige lezer steeds van belang is.

Zoals gebruikelijk werd hier ook weer een literatuurlijst aan toegevoegd wat wijst op de wetenschappelijke ingesteldheid van de uitgever. Het boekje werd mooi ingebonden en van gouden letters op de rugzijde voorzien.

Dit facsimile-exemplaar valt wel een beetje volumineuzer uit dan de oorspronkelijke 'kleinste farmacopee van de wereld' maar is benevens een historisch-wetenschappelijke ook een decoratieve aanwinst voor iedere bibliotheek.

L.J. Vandewiele

W. Van Lis, **BROUWKUNDE** (Rotterdam 1745) en *J. Buijs*, **DE BIERBROUWER** (Dordrecht 1799). Heruitgave Tilburg 1986. 250 exemplaren. Prijs: Fl. 33 (+ Fl. 4,5 voor verzendkosten). Te bekomen op hetzelfde adres als hierboven.

Als 9e in de reeks (zie voorgaande bespreking) worden twee werken in één band te zamen gepubliceerd. Weer geeft D.F.A.H. Peeters een uitgebreid voorwoord; eerst een overzicht van de brouwtechniek, de geschiedenis van het bierbrouwen en dan een boeiende levensbeschrijving van beide auteurs: Wouter van Lis, eerst apoteker an nadien Med. Doctor en Brouwer te Rotterdam en Jacobus Buijs, brouwer te Klundert.

Dat voor apotekers de *Brouwkunde* van hun oud-collega W. van Lis aangewezen is, spreekt vanzelf, te meer daar bij lezing van het boekje op verscheidene plaatsen de farmaceutische en medische kennis van de auteur wordt tentoongespreid, vaak wordt de argumentatie gestaafd door citaten uit Dioskorides, Hippokrates, Galenos en veel andere medische auteurs, zelfs worden kant en klare recepten gegeven van Medicinaal bier tegen scheurbuik of tegen de Engelsche Ziekte. Ook voor wie meer wil weten over Joopenbier, Mol of Luiksch bier, Bredaasch bier, Morellen bier enz. enz. is men hier aan het juiste adres.

Op het eerste zicht wekt het verwondering, dat de uitgever als tweede boek de voorkeur heeft gegeven aan het boek *De Bierbrouwer* van Buijs, eerder dan aan het tweede brouwersboek dat aan Van Lis wordt toegeschreven: *Den volmaakte bierbrouwer*, Brussel en Gent 1783. Dr. Peeters heeft daar echter zijn reden voor, die hij in de inleiding uiteenzet.

De Bierbrouwer van J. Buijs is meer technisch maar met liefde voor het vak geschreven, ook hier worden tal van wetenswaardigheden besproken, wat de lezing van het boek echt aangenaam maakt. Een viertal platen werden mede ingebonden.

Met de uitgave van beide zeldzaam geworden boekjes heeft Dr. Peeters nog maar eens interessante Nederlandse werken, die nog moeilijk te vinden zijn, in het bereik van eenieder gebracht. We bevelen deze heruitgaven ten zeerste aan.

Dr. L.J. Vandewiele

BIJEENKOMST / REUNION

De eerstvolgende bijeenkomst van de Kring zal plaatsvinden te Thorn op 10 en 11 oktober 1987.

La prochaine réunion du Cercle aura lieu à Thorn, le 10 et 11 octobre 1987.

KRING VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PHARMACIE IN BENELUX

CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE

Opgericht 18 april 1950 — Fondé le 18 avril 1950

Bestuur - Bureau :

Voorzitter - Président : E.L. Ahlrichs, Prof. Ritzema Boslaan 13, 3571 CL Utrecht.
Tel. 030-713770

O/Voorzitter - Vice-Président : G. Vercruysse, Winderickxplein 6, 1641 Alseberg.
Tel. 02-3801500

Sekretaris - Secrétaire : B. Mattelaer, Voorstraat 40, 8500 Kortrijk. Tel. 056-224221
Penningmeester - Trésorier : Prof. Dr. H.A. Bosman-Jelgersma, Mathenesselaan 1,
2343 HA Oegstgeest. Tel. 071-170042

Bibliothecaris - Bibliothécaire : G. Gilias, Milsestraat 33, 3044 Haasrode. Tel. 016 -
46 22 04

Leden - Membres :

J.B. van Gelder, Klein Haarsekade 54, 4205 VB Gorinchem. Tel. 01830-22661

Dr. A. Guislain, 110, rue Royale, 6030 Marchienne. Tel. 071 - 32 47 25

G. De Munck, Heidestraat 1, 2710 Hoboken. Tel. 827 47 57

Dr. L.J. Vandewiele, Goudenhandwegel 26, 9120 Destelbergen. Tel. 091 - 55 68 97

Dr. D.A. Wittop Koning, Raphaëlstraat 22, 1077 PV Amsterdam. Tel. 020-794219

Ereleden - Membres d'Honneur :

Prof. Dr. A. E. Vitolo, Pisa (1955) — Dr. L. Vandewiele, Destelbergen (1960) —
Lic. P. Julien, Paris (1970) — Prof. Dr. K. Ganzinger, Wien (1975) — Prof. Dr. A.
Heyndrickx, Gent (1975) — Prof. Dr. G. Sonnedecker, Madison (1975) — Prof.
Dr. H. Tartalja, Zagreb (1975) — Dr. D. Wittop-Koning, Amsterdam (1975) — Prof.
Dr. W. Schneider, Braunschweig (1981).

Ondersteunende leden - Membres donateurs :

Algemene Pharmaceutische Bond (Brussel) — Bureau Hufen (Bosch en Duin) —
V.S.M. Geneesmiddelen (Alkmaar) — Koninklijk Oostvlaams Apothekersgild
(Gent) — Apothekersvereniging Kortrijk e.o. (Kortrijk) — Apothekersvereniging
Leuven e.o. (Leuven) — Maatschappij Centrafarmacie (Etten-Leur) — Apr. Jean
Copin (Brussel) — Mevr. M. Delbeke-Vanderschelden (Ieper) — Departement
GOUDA der KNMP (Boskoop) — Departement DEN HAAG der KNMP (Delft) —
Departement GRONINGEN der KNMP (Groningen) — Departement NOORD-BRA-
BANT der KNMP (Eindhoven) — Departement ROTTERDAM der KNMP (Rotter-
dam) — Departement FRIESLAND der KNMP (Drachten) — Departement UTRECHT
der KNMP (Utrecht) — Departement ZEELAND der KNMP (Middelburg) — Prof.
Dr. Apr. A. Heyndrickx, Lab. v. Toxicologie (Gent) — Kon. Mij ter Bev. Pharmacie
(Den Haag) — LUNDIA apotheekinrichting (Varsseveld) — Inst. v. Geschiedenis
Natuurwetenschappen (Utrecht) — Drs. apotheker J.A. Schravessande (Rotterdam)
— Stichting Ver. Ned. Apotheken (Den Haag) — Fa. van Weerdenburg (Almere)
— Mevr. J. de Ridder-van As (Eindhoven).